

Työttömän ontologinen turvattomuus

Miten työtön ja yhteiskunta kohtaavat?

Pro gradu 2000
Jyväskylän yliopiston
Sosiologian laitos
Kaisa Kovalainen

Tutkimusseloste

Kaisa Kovalainen

Sosiologia

huhtikuu 2000

Työttömän ontologinen turvattomuus

Jyväskylän yliopisto

-Miten työtön ja yhteiskunta kohtaavat?

74 sivua

Tähän pro graduun on analysoitu ja poimittu työttömien naisten 1990-luvun loppupuolella tehdyistä haastatteluista oleelliset turvallisuuden ja turvattomuuden kokemukset sekä elämänhallintaa työttömyyden aikana määrittävät asiat. Menetelmänä on käytetty diskurssianalyysia. Työttömän yksilön ja yhteiskunnan kohtaaminen voi onnistuessaan antaa tukea yksilön elämänhallinnalle työttömyyden aikana ja pitää yllä toivoa paremmasta tulevaisuudesta. Epäonnistuessaan, pahimmillaan, se voi johtaa yhteiskunnan kannalta negatiiviseen, yksilön epäsosiaaliseen käyttäytymiseen.

Yksilön ontologinen turvallisuus muuttuu työttömyyden myötä turvattomuudeksi. Rahamaailma hallitsee yhteiskuntaamme niin vahvasti, että työttömän turvattomuuden tunne on suoraan sidoksissa rahan riittämiseen jokapäiväisessä elämässä. Yksilön elämänhallintaa parantaa se, että Suomi on hyvinvointivaltiona taannut yksilöille ainakin minimitoimeentuloturvan. Yksilön turvattomuutta lisää riittämättömyyden tunne, kun oma, tuorekin koulutus kokee inflaation. Koulutus uudistukset lisäävät turvattomuutta, jos uuden koulutuksen avulla ei saa työtä ja rasitteena on opintolaina. Ikääntyminen lisää myös turvattomuutta. Se on näyttänyt heikentävän mahdollisuuksia työmarkkinoilla, koska työnhakijana ikääntyvä ja työtön ei ole ollut työnantajaa kiinnostava.

Suomalaiseen elämänkaareen kuuluu työuran luominen ja myös nainen luo työuran: koulutus, työura, perhe, omistusasunto ovat elämän peruspilareita. Työttömyyden kohdatessa yksilön selkeä päämäärätietoisuus uhkaa kadota. Tulevaisuutta koskevat suunnitelmat on uusittava ja tällöin yksilön elämänhallinta on vaakalaudalla. Nk. pätkätöiden maailmaan joutuneen on rakennettava tulevaisuuttaan epävarmuuksien varaan ja suunniteltava elämänkaarensa aikana useamman kerran suhdettaan työhön, koulutukseen, perheeseen, kuluttamiseen ja omistamiseen.

Työtön yksilö kohtaa toiseuden. Työtön on outo verrattuna työssäoleviin, vaikka ei ole työttömyydessään ainoa. Sosiaalisen alentumisen välttämiseksi yhteiskunnan työllistämistoimet ovat tärkeitä. Ongelmana on kuitenkin tukityön jatkumattomuus. Myös tukityöstä voi tulla työtöntä ihmistä hallitseva kahle, jos työ ei ole todellista kykyjen käyttämistä. Työtön kohtaa päivittäin termit syrjäytynyt vai syrjäytetty ja joutuu puolustautumaan jatkuvasti yhteiskunnan nöyryytystä vastaan ja todistamaan olevansa työkykyinen kansalainen.

Termit: Ontologinen turvattomuus ja turvallisuus, elämänhallinta, sosialisatio

SISÄLTÖ

JOHDANTO

1.1. Historiasta tulevaisuuteen, yhteisöistä yksilöllistymiseen	2
1.2. Ontologinen turvattomuus	3
1.3. Johtaako yksilön ontologinen turvattomuus pelon yhteiskuntaan	6
2. Haastatteluaineiston käsittely	9
2.1. Haastateltavien esittely	13
2.1.1. Sandra, 47-vuotias	15
2.1.2. Liisa, 42-vuotias	18
2.1.3. Viivi, 36-vuotias	20
2.1.4. Maija, 22-vuotias	22
2.2. Diskurssianalyysi menetelmänä	23
2.3. Puolustautumisrepertuaari kertoo työttömän elämänhallinnasta	26
3. Työ sitoo yksilön yhteiskuntaan	39
3.1. Kaksoissidos	46
3.2. Työttömyys työyhteiskunnassa	49
3.3. Työttömyys hyvinvointivaltiossa	52
3.4. Työttömyydestä tulee taloudellinen selviytymisriski	55
4. Yhteiskunnan näyttämöllä työttömän roolissa	58
4.1. "Ilman tietoa tulevaisuudesta ihminen katoaa mustaan aukkoon"	60
4.2. Muutos meissä itsessämme	62
4.3. Miksi koulutus ei aina ole ratkaisu?	65
PÄÄTÄNTÖ	68
LÄHTEET	72

JOHDANTO

Tässä pro gradu -työssä käsittelen hyvinvointivaltiossa elävän ihmisen turvattomuutta, joka johtuu työttömyydestä ja sen tuomista ongelmista. On huomioitava, ettei työttömyyttä aina koeta ikävänä ja turvattomuutta tuottavana asiana. Toisille työttömyys voi olla tie positiiviseen muutokseen itsessä. Se voi merkitä elämänlaadun parantumista joutuessa pois työstä, jonka on kokenut raskaaksi henkisesti tai fyysisesti. Työtäni varten haastattelemi naiset eivät kuitenkaan kuulu tähän joukkoon, koska heillä ei ole taustalla pitkäaikaista työsuhdetta tai pitkäaikainen työsuhde on päättynyt ja tämän jälkeen he ovat joutuneet lyhytaikaisten työsuhteiden kierteeseen. Työttömyys merkitsee heille riskiä ja luopumista paremmista sosiaalisista statuksista. Se merkitsee oman elämänhallinnan ohjaksien pakkoluovuttamista ennemmin tai myöhemmin yhteiskunnan näkymättömille byrokratioille, koska työttömän on vaikea tulla toimeen ilman mitään hyvinvointivaltiomme tarjoamia etuuksia.

Miten työtön ja yhteiskunta kohtaavat toisensa? Työttömyys heikentää yksilön asemaa yhteiskunnassa, mutta toisaalta yhteiskunnallekin työttömyys on uhka. Turvattomuus voi lisääntyä yksilötasolla henkilökohtaisen toimeentulon vähenemisen seurauksena ja yhteiskunnassa epäsosiaalisuuden kasvamisen seurauksena. Yhteiskunta ja yksilö ovat sidoksissa toisiinsa ja tässä sidoksessa yksilön olisi hallittava omaa elämäänsä ja yhteiskunnan olisi tarjottava mahdollisuudet tähän. Haastatteluissani olen selvittänyt, kuinka työtön nainen rakentaa elämänhallintaansa työttömyyden pitkittyessä. Haastattelut paljastavat myös, kuinka he näkevät ja ymmärtävät yhteiskunnassa vallitsevan ilmapiirin työttömyyttä kohtaan.

Yhteiskunnan ja yksilön suhdetta on sosiologiassa pohdittu paljon. Työni taustaksi selvitän Durkheimin ja Weberin ajatusten kautta (kappaleet 1.1. ja 1.2.), miten yksilön, yhteiskunnan ja työn -sidosta on ymmärretty historiassa. Tätä sidosta on alkanut värittää yhä enemmän turvattomuuden käsite tullessamme postmoderniin aikaan. Turvattomuutta ovat tutkineet mm. Beck, Giddens ja Rifkin (kappale 1.2. ja 1.3.).

1.1. Historiasta tulevaisuuteen, yhteisöistä yksilöllistymiseen

Émile Durkheimin (1858-1917) ajattelussa työnjako merkitsi taloudellisen tehokkuuden lisääntymistä, mutta oli samalla myös sosiaalisen organismin koossapitävä ja sosiaalista solidaarisuutta lisäävä voima. Durkheimin mielestä mikään ulkopuolinen, kuten valtio, ei pystynyt pakolla synnyttämään solidaarisuutta vaan se syntyi yhteiskunnan osien välille yhteistoiminnan kautta. Durkheimin yhteiskunta kehittyi mekaanisesta orgaaniseksi työnjaon kautta. Mekaaninen yhteiskunta oli yhteisö, jossa jäsenet ovat samankaltaisia, epäyksilöllisiä, uskonnollisia ja yhteiskunnan käytettävissä olevaa omaisuutta. Orgaanisessa yhteiskunnassa osat toimivat itsenäisesti kokonaisuuden hyväksi. Sosiaalinen evoluutio eli osien erikoistuminen erilaisiin tehtäviin mahdollisti menestymisen. Yksilöllisyys ei kuitenkaan vähentänyt yksilön sidosta yhteiskuntaan. (Töttö 1996, 180-186.) Durkheim selvitti *Itsemurha* - tutkimuksessaan, että yhteisön kiinteys oli sidoksissa itsemurhien määrään. Modernissa, orgaanisessa yhteiskunnassa, pienet itsemurhaluvut kertoivat yhteisön olevan kiinteä. Kiinteässä yhteisössä vallitsi "kollektiivitajunta" ja kollektiiviset ponnistukset, kriisit kuten sota, saavat yksilön itsetunnon kohoamaan, jolloin yksilön itsemurhaherkkyttä lisäävät henkilökohtaiset murheet unohtuvat. (emt., 194-197.) Yhteisöjen heikkeneminen aiheutti Durkheimin mukaan valtion ja yksilöiden välille sosiaalisen tyhjiön. Tähän sosiaaliseen tyhjiöön saattoi kiinteyttä tuoda perheen tyyppinen yhteisö, korporaatio, joka loi yhteishengen yhteisillä moraalisisilla ja uskonnollisilla arvoilla ja joka nosti yhteisön edun tärkeämmäksi kuin yksilön edun. (emt., 202-204.)

Yksilöllistyminen on muuttunut Durkheimin ajoista siinä mielessä, että ennen yksilö vapautui feodaalisesta ja uskonnollisesta yhteiskunnasta teolliseen yhteiskuntaan, mutta nyt teollisesta riskiyhteiskunnasta vapautuminen tarkoittaa yhtä aikaa globaalien ja henkilökohtaisten riskien kohtaamista. Yksilön työelämään osallistuminen tarjoaa osallisuuden hyvinvointivaltion tarjoamiin aineellisiin etuihin. Työtön, mutta työhaluinen, omaa samat oikeudet kuin työssäoleva. Työelämä edellyttää laajaa koulutusta ja niin koulutus kuin työmarkkinat edellyttävät liikkuvuutta. Hyvinvointivaltio ei pakota, mutta pyrkii ohjaamaan. (Beck 1995, 30.)

1.2. Ontologinen turvattomuus

Ontologia (kreik.) on oppi olevaisen, eksistenssin, olemuksesta (Tietojätti 1991, 1095). Ontologinen turvallisuus on sitä, että yksilö voi elää elämäänsä, kokea olemassaolonsa tärkeänä, toteuttaa unelmiaan ja luottaa elämäänsä. Yksilöä ympäröi turvallinen konteksti. Ontologinen turvattomuus on yksilöä ympäröivien, turvallisuutta tuottavien, elementtien hajoamisen tulos. Turvattomuus voi olla läsnä esimerkiksi sodan tai ympäristöuhkien muodossa.

Työ alkoi määrittää turvallisuuden kokemusta, kun protestantismi koulutti ihmisen tekemään työtä "kutsumuksenaan" ja olemaan rationalistinen. Syntyi Max Weberin (1864-1920) moderni kapitalismin henki. (Gronow, Töttö 1996, 262, 280). Weber piti tiukasti kiinni rationaalisuuden merkityksestä modernin kapitalismin historian kehittämisessä. Todellisuus oli kyllä kaoottinen, mutta kehitystä ylläpiti seuraavanlainen Weberin "rautahäkki":

1. "Länsimainen historia on tuottanut *kaupungin* erityisine kansalaisuuksineen ja sen seurauksena *porvariston* erityisenä yhteiskuntaluokkana, jonka hallussa tuotantovälineet modernissa kapitalismissa ovat.
2. Yksityisomistuksen lisäksi on oltava vapaat markkinat, jolloin kaikilla on oikeus harjoittaa elinkeinoa.
3. Yhteiskunnan toiminnan on oltava ennustettavaa.
4. Suurtuotanto on mahdollista tuotantotekniikan, työorganisaation ja kysynnän kehittymisen myötä. Ylellisyyden on demokratisoitettava, oltava kaikille mahdollinen.
5. Palkkatyöhön on saatava ihminen, joka piti työtä elämän tarkoituksena.
6. Moderni asennoituminen työntekoon eli "kapitalismin henki" sekä työnantajalla että -tekijällä." (emt., 282, 312.)

Weberin mukaan ihmiset noudattavat yhteistä järjestystä vapaaehtoisesti. He pitivät laadittuja lakeja hyväksyttävänä eli legitimiinä. Tämä johtuu siitä, että ihminen ei kyseenalaista sitä, onko käskynantajalla oikeus käskää vaan luottaa tähän oikeuteen, koska niin on aina ollut. Karismaattinen herruus luo pelisäännöt ja ajan myötä niitä noudatetaan "tottumuksen voimasta", kunnes uusi karismaattinen johtaja ilmaantuu. (emt., 316-319.) Weber piti rationaaleimpana herruuden muotona lakiin perustuvaa byrokraattista herruutta, joka oli myös epäpersoonallinen eli myös affektiivisesti puhdas. Byrokratian ratkaisut olivat tasavertaisia ja ennustettavia, eivät mielivaltaisista. (emt., 320-323.) Weberin sosiologinen tulos oli, että yksilö toimii modernissa yhteiskunnassa traditionaalisesti

toimintoja toistaen ja matkien. Rationaalista tässä on vain usko siihen, että asiat ovat tulevaisuudessakin samoin ja joku jossakin aina tietää miksi. Jos jokin poikkeaa totutusta, järkyttää se olemassaolon perusteita ja tähän tarvitaan asiantuntijoita selittämään ja palauttamaan näin tasapaino takaisin yhteisöön. (emt., 325.)

Turvallisuuden tunteen kokeminen on elämän peruselementtejä. Kun ihminen tuntee elämässään perusturvallisuuden, on hänen helpompi rakentaa tulevaisuuden suunnitelmia ja muokata elämänsä sisältöä. Postmodernistinen, refleksiivinen yhteiskunta on laajentunut ja muuttunut yhä tuntemattomampien sidoksien yhteiskunnaksi. Yhteiskuntien kehittämisen varjona kulkevat riskit, jotka voivat nopeasti muuttaa kehityksen myös taantuvaksi. Ulrich Beckin *uusi modernius* on jo yhteiskunnassa, kun ihmiset alkavat vasta ymmärtää sen tulevan. Muutokset ovat pieniä ja jopa toivottuja, mutta ne pystyvät vaikuttamaan laajasti muuttaen samalla koko tutuksi tulleen, "traditioiden määrään" (Giddens 1995, 86), yhteiskunnan. Tämä muutos ei kuitenkaan tuo aina mukanaan pelkkää hyvää, vaan aiheuttaa myös esimerkiksi taloudellisia, poliittisia tai ekologisia kriisejä yhteiskunnissa. Refleksiivinen modernisaatio on tehnyt yhteiskunnastamme riskien ja epävarmuuksien hallitseman. Ongelmana on yhteiskunnan hitaus: järjestelmämme tekee päätökset vanhan yhteiskunnan mallilla, vaikka ongelmat syntyvät riskiyhteiskunnan dynamiikasta. (Beck 1995, 14-16.)

Yksilö voi tukeutua yhä harvemmin lähiyhteisöön, esimerkiksi perheeseen, ratkaistessaan elämänsä suuntaa tai tehdessään valintoja. Lisäksi yksilön oletetaan tiedostavan seuraukset ja tekevän ratkaisunsa vastuullisesti, mutta todellisuudessa yhteiskunta on niin monimutkainen, että kaikkien seurauksien tiedostaminen on mahdotonta. Yksilön eläminen ja toiminta epävarmuudessa on muuttunut peruskokemukseksi. (Beck 1995, 19-21, 26.)

Nykyisin hyvinvointivaltiossamme yhteisöllisyys on hajoamassa. Yksilön sitoutuminen perheeseen ei ole välttämätöntä selviytymisen kannalta. Hyvinvointivaltio tarjoaa sekä taloudellisen että sosiaalisen tuen, jos yksilö ymmärtää tukeutua siihen. Yksilön kuuluvuus johonkin on etsittävä muualta. Työn ja harrastusten kautta voi muodostua kiinteitä yhteisöjä, mutta pysyvyyttä ne eivät takaa. Muutoksien aiheuttama

epävarmuus on aina läsnä. Yksilön on asetettava itsensä yhä enemmän henkilökohtaisille riskeille alttiiksi saavuttaakseen elämässään asettamia tavoitteita. Henkilökohtainen riski on esimerkiksi asuinpaikkakunnan vaihdos, jolloin sosiaalinen verkosto muuttuu ja tätä kautta turvattomuuden kokeminen voi lisääntyä.

Anthony Giddens selvittää refleksiivisen yhteiskunnan yksilölle aiheuttaman muutoksen siten, että yksilö joutuu luopumaan entisestä, mutta entisen tilalle ei ole valmiina mitään. Yksilö joutuu yhteiskuntansa tarjoamissa olosuhteissa "itse suunnittelemaan, laatimaan, sovittamaan, parsimaan ja paikkaamaan omat elämäkertansa". Teollisen yhteiskunnan varmuudet hajoavat ja tilalle on keksittävä uusia varmuuksia. (Beck 1995, 27-28.)

Traditio syntyy toistosta ja vaatii syntyäkseen aikaa. Tradition olemassaolo auttaa sopeutumaan muutoksiin ja siten se ei ole pelkästään menneisyyttä vaan myös tulevaisuutta koskeva, kun vakiinnutettuja käytäntöjä hyödynnetään uuden ajan organisoimisessa. Traditio sisältää myös moraalisen näkökulman: se näyttää kuinka pitäisi tehdä. "Tradition moraaliluonne tarjoaa siihen liittyneille ontologista turvallisuutta". Traditio on luonteeltaan affektiivinen. Se luo turvallisuutta tuttuuden kautta. Sitä pidetään menneen ajan käsitteenä, mutta nykyisessä yhteiskunnassakin se on merkityksellinen. Henkilökohtaiset tottumukset eli rutiinit ovat säännönmukaista toistoa ja merkityksellisiä ontologiselle turvallisuudelle, "koska ne tarjoavat strukturoivan välineen, jossa elämän jatkuvuus toimintakehyksestä toiseen voi toteutua". Epävarmuutta yritetään myös hallita asiantuntijoiden avulla. Refleksiivinen maailma tarvitsee eri asioihin erikoistuvia asiantuntijoita, mutta myös yleistietäviä asiantuntijoita määrittämään, milloin on tarvetta erikoisasiantuntijalle. Kuitenkin asiantuntijakin on toisinaan maallikko moninaisten abstraktien järjestelmien viidakossa. Abstraktien järjestelmien vakiintuminen ihmisten elämään näyttäytyy järkkymättömältä ja samankaltaiselta kuin vakiintunut traditio, mutta kuitenkin

järjestelmä on riippuvainen yleisen luottamuksen jatkuvuudesta. Vakaa, pysyvä järjestelmä olisi vaarallinen, koska asiantuntemus on jakaantunutta ja kiistanalaista eikä yksi totuus täten olisi toista oikeampi. (Giddens 1995, 91-95, 116, 124-127, 142.)

Matti Kortteinen selittää kuinka ihminen sosialisoituu yhteiskunnan arvostetuksi jäseneksi. Ihmisen ontologinen turvallisuus kärsii, kun ihminen kokee maailman kovuuden, koska se uhkaa ihmisen henkilökohtaista maailmaa ja sosiaalista asemaa. Maailman kovuus on kuitenkin ymmärrettävissä, koska se on samanlainen kaikille. Kuitenkin jokainen viimekädessä kohtaa yksin maailman kovuuden ja valitsee oman tiensä. Jos ihminen selviytyy, saavuttaa hän kunnian ja saa tunnustetun ja arvostetun sosiaalisen aseman. (Kortteinen 1997, 60-61.) Suomalaisten kollektiivista tajuntaa määrittää selviytymisen eetos (emt., 78). Pärjääminen ja pärjäämättömyys on kunniakysymys ja pärjäämättömyys aiheuttaa alemmuuden tunnetta. Perinteiseen kulttuuriseen muotoon on kuulunut, että vahva asema on saavutettu uhrautuvaisuuden kautta. Tällöin yhteiset ja yksilölliset edut olivat samat. Nykyiseen kulttuuriin kuuluu kilpailu, itsellinen pärjääminen, jossa kaikki mikä on muille, koetaan olevan itseltä pois. Selviämisessä on kyse tasapainon löytämisestä oman yksilöllisyyden ja sosiaalisesti arvostetun aseman välillä: jokaisen on kuitenkin löydettävä paikkansa, pärjättävä elämänsä kanssa. (emt., 124-131.) Työn socialisaatiossa ihminen kokee olevansa 'jotain' ja siksi työ on tärkeä osa elämää (emt., 204-205).

Ihmisen elämään ulkoapäin tulevat muutokset järkyttävät ulkoista elämänhallintaa ja mitä suurempia muutokset ovat, sitä epävarmemmaksi elämä koetaan. Yksilön sopeutumista muuttuviin oloihin kutsutaan sisäiseksi elämänhallinnaksi. Nykyisin sisäinen elämänhallinta on yhä enemmän julkisivun täydellisyyden luomista ja onnen tavoittelua. (Roos 1985, 42.) Kun muutoksena on työttömyys, johtaa se epävarmuuteen yksilön tulevaisuudesta eli ontologiseen turvattomuuteen.

1.3. Johtaako yksilön ontologinen turvattomuus pelon yhteiskuntaan?

Suomessa on vahva työkulttuuri, joten työttömyys/työ -dikotomia aiheuttaa yhteiskunnassamme paljon konfliktitilanteita. Jokaisen työssäolevan palkasta menee osa työttömyysvakuutusmaksuna valtiolle. Työssäolevien on vaikeampi ymmärtää työttömiä, jos samaan aikaan joutuu itse tekemään paljon työtä eikä työnantaja palkkaa lisää työntekijöitä ja toisaalta palkasta otetaan osa pois työttömyyden aiheuttamiin yhteiskunnallisiin kustannuksiin.

Pekka Sulkunen selvittää moraalien olevan nyky-yhteiskunnassamme enemmän yksilökeskeistä kuin ennen modernissa yhteiskunnassa, jossa moraaliset oikeat ja hyvät arvot olivat samansuuntaiset kaikille ja palvelivat yleistä hyvää. Nyky-yhteiskunnassa jokainen tavoittelee itselleen sopivaa hyvää, eikä hyvä ole enää välttämättä kiinni moraalikäsitteessä. Ongelmia aiheuttaa se, että omaa hyvää saatetaan tavoitella toisen oikeuksia vähättelemällä. Nykyään työntekijä osaa ja tahtoo, kun aiemmin työtä tehtiin velvollisuudesta. Nykyajan moraalitapa on sitä, että yksilö kokee asiat oikeiksi ja vääräksi. Oikean ja väärän eron ymmärtäminen pitää yhteiskuntaa koossa. Kun toinen saa jotain perusteita, syntyy toiselle moraalinen raivo. Esimerkiksi erilaiset työnsaantimahdollisuudet ja julkiset palvelut saavat aikaan epäluuloa. Ihmiset haluavat edelleen tuntea olevansa samanlaisten oikeuksien piirissä, tasa-arvoisia ihmisinä. (Sulkunen 1998, 222-223.)

Jos yksilöllä ei ole yhteiskunnassa oikeuksia, syntyy välinpitämättömyys velvollisuuksiakin kohtaan. Yksilölle tulee avuttoman identiteetti, jolloin hän on toimenpiteiden ja kontrollin kohde. Toivottomuuden tunne voi viedä vastuuttoman identiteettiin ja seuraavaksi tahdottoman ja lopuksi huollettavan identiteettiin. (Jokinen, Juhila 1993, 100.) Yhteiskunta yrittää katkaista tällaisen kierteen esimerkiksi tukityöllisyystoimenpiteillä.

Työ on peruslähtökohta turvalliseen elämään. Mutta se, ettei pidempiaikaisia työsuhteita synny ja että tukityöstä saatava palkka ei vie eteenpäin yksilön elämäntilannetta, johtaa mitä todennäköisemmin turhautumisiin ja myöhemmin jopa välinpitämättömyyteen. Tilanne, jossa ihmiset eivät valita eivätkä osallistu, takaa yhteiskunnassa poliittisia päätöksiä tekeville rauhallisen mahdollisuuden toteuttaa omaa näkemystään yhteiskunnan hallitsemisessa. Kuitenkin ihmisten välinpitämättömyys voi olla näennäistä ja he voivat tietoisesti, poliittisen valittamisen ja osallistumattomuuden sijaan, protestoida hakeutumalla pois päin normaalista yhteiskunnan moraalin keskiöstä. Tämä on uhka yhteiskunnan turvallisuudelle.

Kuiliu menestyvien ja menestymättömien välillä on suurenemassa. Menestyksen ulkopuolelle jäävä joukko on riskiryhmää, joka voi suuntautua rikollisuuteen ja luoda rikollisia alakulttuureja. Yhteiskunta joutuu kiinnittämään tähän asiaan enemmän huomiota pyrkiessään takaamaan kansalaisiensä turvallisuuden. (Rifkin 1997, 23.)

Työttömien ja vajaatyöllistettyjen riski joutua nk. harmaan talouden piiriin on suuri, kun he huomaavat kuuluvansa yhteiskunnan alaluokkaan. Moraali höltyy ja varkaudet, pikkurikokset, huumekauppa ja prostituutio alkavat kukoistaa yhteiskunnassa. Yhteiskunnan suojautuminen uhkia vastaan on Rifkinin mukaan pois hyvinvoinnin ja työpaikkojen luomisesta. (emt., 237.) Mutta johtaako tiukkeneva kansalaisten kontrolli yhteiskunnan kannalta positiiviseen lopputulokseen?

Myös työttömän kohdalla voitaisiin käyttää sosiaalipsykologi Jaan Valsinerin (1987) lapsien sosiaaliseen kehitykseen liittyvää käsitettä vapaan toiminnan vyöhyke (zone of free movement) selitettäessä yhteiskunnan nk. valvovaa silmää. Vapaan toiminnan vyöhyke on etukäteen määriteltyjen rajojen sisällä oleva alue, missä yksilö saa toimia ilman valvojaa. (Helkama, Myllyniemi, Liebkind 1998, 114.) Yhteiskunta pyrkii kontrolloimaan yksilöä ja koska yksilö saa hyvinvointivaltiossa erilaisia etuuksia, on kontrolli välttämätön. Yksilöön on kuitenkin luotettava ja annettava vapauksia, koska jatkuva kontrolli ei sinänsä ole mahdollista. Työttömien kohdalla kontrolli on aiemmin ollut hyvin tiukkaa ja passivoittanut heitä, koska työttömän on oletettu odottavan kotona työhön kutsua. Vasta 1990-luvun loppupuolella työttömälle on uskallettu antaa vapauksia esimerkiksi matkustamisen suhteen, kunhan hän vain muistaa ilmoittaa tilanteestaan työvoimapiirilleen. Yhteiskunnassamme vapaan toiminnan vyöhykettä kontrolloivat myös muut kansalaiset, kuten naapurit.

Yhteiskunnallisen järjestyksen ylläpitämiseen tarvitaan kontrollipolitiikkaa. Kansalaisten normien mukaista käyttäytymistä valvotaan viranomaisten toimesta, mutta nykyisin ennaltaehkäisevässä mielessä. Esimerkiksi se, että koulutus on ratkaisu työttömyyteen, tarkoittaa, että yhteiskunnan normina ei ole toimeettomuus vaan jatkuva toimeliaisuus. (Sulkunen 1998, 219.)

Mistä ihminen löytää turvallisuuden tunteensa, jos työkulutturi jää kokematta tai kun läheisimmästä yksilön yhteisöstä, perheestä, ei löydy turvaa vaan ainoa turva on hyvinvointivaltion järjestelmä, tunteeton kone, jonka pysyvyys on jatkuvasti uhattuna? Turvallisuuden tunne voi löytyä myös yhteisöstä, joka ei ole yhteiskunnan yleisen järjestyksen kannalta hyväksytty. Kollektiivinen yhteys, jossa löydetään turvallisuuden tunne samaan asiaan uskovien ihmisten kanssa, muodostuu tärkeäksi. Työttömyyden pelko lisää uusfasististen liikkeiden kiinnostavuutta (Rifkin 1997, 35). Valtion yhä

suurempana tehtävänä on kontrolloida näistä ilmiöistä yhteiskuntaa uhkaavimpia, oikeuden omiin käsiinsä ottavia yhteisöjä.

Ihmiset kokevat koko maailman läpikäyvän suuren murroksen liian suurena hallittavaksi ja ymmärrettäväksi. Työttömyys ja huoli tulevaisuudesta näkyy Jeremy Rifkinin mukaan nuorten turhautumisena ja tällöin käyttäytymisestä tulee epäsosiaalisempaa. Ikääntyneet, vauraan menneisyyden ja synkän tulevaisuuden väliin pudonneet, ovat alistuneita ja näin ollen eivät koe voivansa vaikuttaa tilanteeseensa. (Rifkin 1997, 28.) Hyvinvointivaltion myöntämät etuudet oikeuttavat myös kansalaisten kontrollin. Ongelmana on, että etuuksien väärinkäytöksissä on vaikea selvittää, onko kansalainen menettänyt otteen yhteiskunnan yleisestä moraalitajusta tietäen vai tietämättään. Käyttäytymisen muuttuminen yhteiskunnan kannalta epäsosiaaliseksi ei aina ole selkeästi tietoinen, näkyvä muutos, vaan se voi olla myös tahattomasti ihmisen ymmärtämättömyyttä. Yhteiskunnassa epäsosiaalisiksi leimatut yhteisötkin voivat näyttäytyä yksilölle aluksi vain sosiaalisina kohtaamispaikkoina.

2. Haastatteluaineiston käsittely

Suomalainen yhteiskunta on perinteisesti arvostanut korkeaa työmoraalia. Massatyöttömyydenkään aikana ei ole täysin päästy eroon ajatuksesta, että työtön ihminen on laiska ihminen, vaikka työtön ei ole paljoakaan voinut vaikuttaa työllistymiseensä. "Kyllä tekevä töitä löytää" ja "Ei pidä leipäänsä syömän, jos ei työtä tekemän" sananparret kuuluvat korkean työmoraalimme kulttuuriin. Sosiaalinen todellisuutemme rakentuu kielen kautta. Kieli merkityksellistää, järjestää ja rakentaa, uusintaa ja muuttaa sosiaalista todellisuuttamme. Käyttäessämme kieltä konstruomme eli merkityksellistämme kohteet. Sanat sisältävät oletuksia siitä, mikä ymmärretään tai tullaan ymmärtämään kulttuurille luonnollisena. (Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 18-19). Tätä luonnollista emme useinkaan ymmärrä kyseenalaistaa emmekä näe yksittäisen ihmisen useampia rooleja. "Yksittäisen ihminen voi olla äiti, nainen, aikuinen, akateeminen, musiikin harrastaja. Kuitenkin arkielämässä ymmärretyksi tuleminen edellyttää pitäytymistä totunnaisissa konstruoinnin ja esittämisen tavoissa." Tämä myös peittää alleen eli yleistää, ja asian syventämiseksi

tarvittaisiin jälleen useampi määrittely kohteesta. Yleistäminen tapahtuu myös työttömien kohdalla ja antaa oikeutuksen unohtaa ´ne syrjäytyneet` eli todellisen ihmisen ja hänen moninaisuutensa. Työtön on yhtäkuin syrjäytynyt ilman että ennen leimaamista paneuduttaisiin kohteeseen kuuluviin muihin merkityksiin. Kohde olisi merkityksellistettävä siten, että todellinen kategoria, johon hän kuuluu ilmenisi: onhan työtön ja juoppo aivan eri asia kuin työtön ja raitis ja vielääkään tästä ei selviäisi onko kumpikaan kohde syrjäytynyt. (Jokinen, Juhila, Suoninen, 1993, 25).

Kun ihminen on työtön voi hänen imagoonsa työyhteiskunnassa liittyä termi laiska. Työtön on laiska -ajatus voidaan kytkeä ajatuksiin musta ei ole yhtä hyvä kuin valkoinen ja nainen on tyhmempi kuin mies.

Työtön viittaa ei-aktiiviseen ihmiseen ja vahvistaa käsitystä laiskuudesta. Työtön on sellainen, joka työskentelee vain pakon edessä. Työtön on yhteiskunnalle arvoton, kuluera varsinkin hyvinvointivaltio Suomessa, missä kaikille on vielä taattava perustoimeentuloturva. Kuitenkin työttömän arki on selviämisenriski taloudellisesti ja henkisesti, kenenkään ei pitäisi olettaa sen olevan lomailua ja laiskottelua.

Jos yksilö jää työelämän ulkopuolelle pitkäksi aikaa, on riskinä leimautuminen työttömäksi eli henkilöksi, johon työttömyys-ominaisuuden lisäksi helposti liitetään myös muita negatiivisia määritteitä kuten epäluotettavuus. Työttömyydestä tulee yksilön ominaisuus jatkuvan epäonnistumisen kautta. Yksilö voi jopa alkaa luopumaan vähitellen aiemmista periaatteistaan työn suhteen. (Sulkunen 1998, 138.)

Työpoliittisissä tutkimuksissa on todettu, että nainen joutuu useammin kuin mies lyhytaikaisiin työsuhteisiin. Tämä myös lisää naisen kokemaa pakokauhua sen suhteen, että joutuu kokonaan pois työmarkkinoilta, jos ei ole aina valmiina työkutsun tullessa. Naisen pelko liittyy myös äitiyteen, siihen, ettei ole enää käytettävissä ja valmiina heti, kun työnantaja kysyy töihin. Nainen pelkää, että hänen osaamisensa heikkenee ja että työnantaja ei enää pidä top 10 -listassaan henkilöä, joka ei ole aina saatavilla.

Suurtyöttömyyden aikana on uhkaa on lisännyt se, että mietinnän kohteeksi usein nostettu nasten ansiotyö. Eikö naiselle riittäisi pelkkä kotityö? Kun nainen käy töissä ja hoitaa kodin, on työtä kaksinverroin ja jos työpaikkoja on vähän, voisi nainen

selviytyä hyvin pelkästään tekemällä kotitöitä, hoitamalla lapset ja kodin. Tärkeitä asioita sinänsä, mutta kun pitäisi alkaa pohtimaan palkkakysymystä ja eläkekertymää, ei kotityö enää olekaan yhtä tärkeää työtä kuin yrittäjyys tai vieraalle tehty palkkatyö. Kun nainen on työtön, sisältyy tähän tilanteeseen kaksi toiseutta, naiseus ja työttömyys. Työtön ja nainen on myös ristiriitainen yhdistelmä. Ristiriitaiseksi sen tekee se, että yleensä pidetään selviönä yhä edelleen sitä, että naisella on kotityö. Koska kotityö ei ole työtä, jota arvostettaisiin siten kuin kodin ulkopuolelle tehtävää työtä, on nainen siis todella työtön sanan varsinaisessa merkityksessä joutuessaan sivuun työmarkkinoilla. Naisen paluu palkkatyöstä perheensä pariin nähdään edelleenkin jopa työttömyystilastoja parantavaksi ratkaisuksi. Mutta koska nainen on juuri saatu ansiotöihin lieden vierestä, on työttömäksi joutuminen naiselle henkilökohtaisen uhkan lisäksi myös laajemmin, naisasialiikkeen saavutusten valossa tarkasteltuna vaarallinen ansa. Naisen työttömyys vie saavutetut edut. Esimerkiksi perhettä perustamaan ryhtyvä ei työttömyydessä tai lyhytaikaisissa työsuhteissa ole samanarvoinen kuin vakinainen työntekijä. Työtön, yksin elävä nainen voidaan perheellisen naisen rinnalla tarkasteltuna nähdä todella hyödyttömänä. Kenties juuri sellaisena, jolle kuuluu vapaaehtoistyö vanhainkodeissa ja sairaaloissa etc.

Kari Uusikylä esittelee B. A. Kerrin vuonna 1985 julkaistussa teoksessa esittämiä tutkimustuloksia lahjakkaista tytöistä. Kerr on todennut, että tytöt joutuvat nuoruudessaan kaksoisviestien ristituleen: "..., heitä rohkaistaan hyviin suorituksiin, mutta samalla `naiselliseen` passiivisuuteen ja riippuvuuteen." Kerrin mukaan tällöin tyttö mieluummin suoriutuu heikommin kuin luopuu sosiaalisesta turvallisuudentasostaan. (Uusikylä 1992, 113.) Voisi ajatella, että aikuisella naisella on vahvuutena selviytyä sekä työttömyydestä että työssäolosta. Ongelmana on kuitenkin se, että kaksoisviestien ristituleen joutuminen ei vahvista itsetuntoa vaan aiheuttaa pikemminkin huonon itsetunnon. Huono itsetunto voi olla kohtalokas myöhemmin, jos nainen joutuu työttömyyden kierteeseen. Työpaikkailmoitusten kymmenet erilaiset toiveet työntekijästä saavat naisen jättämään hakemisen, jos kaikki kohdat eivät täyty. Nainen on objekti, jota katsotaan ja tämä johtaa täydellisyyden tavoittelemiseen.

Uusikylä mainitsee, että naiset ovat miehiä useammin täydellisyyteen pyrkiviä, perfektionisteja, joille epäonnistuminen voi olla myös henkisesti raskaampaa kuin miehille (emt., 112.) Huonon itsetunnon omaava nainen voi siis kuvitella työpaikkailmoitusta lukiessaan, että hänen on opittava vielä tuo ja tuo ennenkuin hän kelpaa, kun taas oikeammin olisi, että hänen taitonsa muutamassa kohdassa voivat olla niin hyvät, että työnantaja tulee valinneeksi hänet, vaikkei kaikki vaatimukset täyty.

Lahjakuus on huomioitava mietittäessä nykyistä työllistymistä. Tietoyhteiskunnassa työnantaja ostaa työntekijän persoonallisuuden lisäksi myös lahjakkuuden eli työntekijän kyvyn ajatella käsitteellisesti, tehdä oikeita johtopäätöksiä, ratkaista ongelmia ja oppia uusia asioita. (Ahmavaara 1998, 45.)

Seuraavassa lähden etsimään vastauksia siihen, miten yksilö nykyisin selviytyy elämässään. Miten työttömyyden kierteeseen, pätkätöiden maailmaan joutunut nainen jäsentää elämänsä yhteiskunnassamme? Mistä löytyy vastaava perusturvallisuudentunne elämään kuin mikä on löytynyt vakituisten työsuhteiden aikana? Määrittäykö turvallisuudentunne ainoastaan työn kautta?

Pro gradu -tutkielmaani varten olen haastatellut neljää naista, joille vakinainen työsuhte ei enää ole ollut selviö elämässä 1990-luvulle tultaessa. Jokainen on kokenut tukityöllistettynä töihin -jakson tai -jaksoja elämänsä aikana. Tutkimuksessani olen kysynyt, miten nainen selviää elämässä työttömyyden vallitessa ja miten hän käyttää päivittäistä, ansiotyöstä vapautunutta aikaansa sekä miltä heistä tuntuu työttömyysaika ja haluaisivatko he olla täysipainoisesti työelämässä mukana?

Teoreettisesti selvitän, miten kansalainen on kiinnitetty yhteiskuntaan työn kautta ja mikä on työttömän ihmisen rooli yhteiskunnassa. Vastakohtana työttömyydelle selvitän työn sisältöä sekä yhteiskunnallisesti että yksilöllisesti.

2.1. Haastateltavien esittely

J. P. Roos on jakanut elämäntapa -tutkimuksissaan suomalaiset 1900-luvulla syntyneet ikäsukupolviin seuraavasti: 1) 1900-1920: Sotien ja pulan sukupolvi 2) 1920-1930 sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolvi 3) 1940-1955: Suuren murroksen sukupolvi 4) 1955-1965: Lähiöiden ja koulutuksen sukupolvi 5) 1965- >: Rock-sukupolvi. (Roos 1985, 24-26 & Leskinen, Rantanen 1988, 8-9.)

Suomalaisen yhteiskunnan kehityksen mukaisesti sukupolvien erottelu on selkeää nähdä sodan kokeneen ja sotaa kokemattoman sukupolven mukaiseksi.

Hyvinvointivaltion kehittäminen aloitettiin sodan jälkeen, joten sodan aikaisen sukupolven alkutaival oli selviytymistä ilman yhteiskunnan hyvinvointiturvaa.

Turvattomuuden kokeminen eroaa toisistaan siten, että sodan kokeneet ihmiset ovat nähneet paljon kuolemaa, sairauksia ja puutetta. Elämä on myöhemmin tullut turvallisemmaksi, mutta taustalla on aina muistona traaginen, yhdistävä kokemus sodasta. Suuren murroksen sukupolven elämää leimaa koulutus, kaupungistuminen ja luontevan tekemisen puute. Hyvinvointi yleistyi eivätkä sairaudet, katastrofit tai sodat luoneet yhteisesti koettavaa turvattomuutta. Muutokset ja turvattomuuden kokeminen henkilökohtaistuivat. Kokemukset liittyivät taloudellisen tilanteen hallitsemiseen: maaltamuutto työn perässä, pitkä koulutus ja mahdollinen työttömyys. Sodan jälkeen syntyneiden muutto kaupunkiin synnytti lähiöasumisen ja oman elämän onnistumisen kokemista on taustalla määrittänyt se, mistä on kotoisin, mitä vanhemmat ovat olleet ammatiltaan ja mikä on oma sosiaalinen status yhteiskunnassa muihin verrattuina. (Roos 1985, 26-29.) Haastattelemani naiset ovat sotien jälkeen syntyneitä ja heidän turvattomuuden tunteen kokemuksensa ovat henkilökohtaisemmalla tasolla. Tutkimukseni on yksilön selviytymistä valottava, kun elämän laatua heikentävänä ja turvattomuutta aiheuttavana tekijänä on työttömyys. Nykyistä elämäntapaa määrittää elämän sisäinen ja ulkoinen hallinta. Työttömyys ja asuinpaikan pakollinen muutos heikentävät ulkoista hallintaa. Niille, joilla ulkoinen hallinta on kunnossa, muodostuu sisäinen hallinta tärkeäksi. Elämässä on oltava sisältöä, järjestystä ja tarkoitusta. (Roos 1985, 29.) Kuilu työttömän ja työssä olevan välille alkaa syntyä tästä perusturvallisuuden menettämisestä.

Haastatteluissa neljä naista kertoo laajasti koulutustaustastaan, kokemuksistaan työelämästä, tukityöllisyydestä eli työllistettynä olemisesta ja ennen kaikkea

työttömyysajastaan ja kuinka he käyttävät työstä vapaan ajan. Haastatellut voisi luokitella yhden tai kahden ammatillisen koulutuksen opiskelleiksi. Haastateltavat eivät olleet kovin innokkaita kouluttamaan itseään lisää tai vaihtamaan alaa omakustanteisesti, vaikka aiemmat oppiarvot vanhenivat eivätkä vastanneet enää nykyisiä, uusia oppiarvoja ja siten hankaloittivat työn saantia. Työttömyyden kestäessä he ovat käyneet työvoimapoliittisen kurssin tai kursseja ja pitävät tätä kouluttamisen muotoa pääsääntöisesti parhaimpana. Tähän vaikuttaa se, että tällöin koulutusta ei tarvitse maksaa itse ja että heidän mielestä omaehtoinen koulutus on taloudellisesti työttömyyden kurimukseen joutuneelle riskisijoitus.

Syrjäytymisen käsite liitetään pitkään jatkuneeseen työttömyyteen. Durkheimilaisittain ajateltuna yksilön voidaan katsoa syrjäytyneen yhteiskunnasta, kun hän ei luota enää sen yhteisöllisten arvojen, "moraalisten koodien, sääntöjen ja velvollisuuksien, jotka määrittävät sen, mikä kellekin kuuluu, mikä on oikein ja mikä on kohtuullista", sosiaaliin merkityksiin. Yksilö menettää luottamuksensa siihen, että ihmissuhteissa vaikuttaisi muu kuin laskelmointi ja raha. (Kortteinen, Tuomikoski 1998, 102-103.) Tämä taas ei mielestäni tarkoita sitä, että yksilö alkaisi välittömästi käyttäytyä yhteiskuntaa vastaan. Luottamuspula hyvinvointivaltiossa ei näyttäytyä barrikaadeille nousemisena vaan hiljaisena protestointina, esimerkiksi äänestäminen koetaan merkityksettömäksi. Syrjäytynyt sanana voidaan käsittää helposti myös sellaiseksi ihmiseksi, jolla ei ole mitään mahdollisuuksia yhteiskunnassamme eikä halua työhön. Kuitenkin pitkäaikaistyöttömienkin joukossa on paljon sellaisia, jotka tarttuisivat työhön, jos sitä olisi tarjolla, eikä rajoitteena olisi esimerkiksi asuinpaikkakunnan korkea työttömyysaste.

Tätä tutkielmaa varten haastatellut naiset eivät olleet vajaakuntoisia eivätkä työtä vältteleviä. Alkoholit ei hallinnut kenenkään elämää, päinvastoin haastatteluissa korostettiin, ettei alkoholi ollut tullut heidän elämänsä täyttämään työstä vapautunutta aikaa. Haastatellut myös korostivat, ettei heillä ollut taloudellisestikaan varaa käydä ravintoloissa, vaikka voisivat siten ylläpitää joitakin sosiaalisia suhteita ja tavata ihmisiä.

Haastattelemani naiset kuuluivat ns. normaaliin työttömiin, joita voi määritellä työhön heti kykeneviksi ja halukkaiksi, jos vain työtä olisi tarjolla. He eivät siis olleet vajaakuntoisia vaan syrjäytyminen tarkoitti heidän kohdallaan paremminkin

taloudellista vajaakuntoisuutta, mikä sekä estää heitä toimimasta ystävien kanssa työssäolevien tavoin että aiheuttaa jatkuvaa huolta selviytymisestä tulevaisuudessa.

Nämä neljä naista ovat olleet tukityöllistettyinä lähinnä julkiselle sektorille, hoitoalalle tai toimistotyöhön virastoon. Esittelen seuraavassa haastattelemani naiset ja heidän ajatuksiaan omasta elämäntilanteestaan.

Haastateltujen puheenvuorot on tekstissä *kursivoitu*.

2.1.1. Sandra, 47-vuotias

Sandra on 47-vuotias ja hän on avoliitossa. Perheeseen kuuluu myös 13-vuotias tytär ja 26-vuotias poika, joka on muuttanut jo pois kotoa. Sandra on päässyt kansakoulusta vuonna 1965. Jälkeenpäin hän on ollut katkera siitä, etteivät hänen vanhempansa kannustaneet häntä lainkaan pyrkimään oppikouluun, vaikka opettaja oli suositellut hänelle sitä. Kansakoulun jälkeen Sandra suoritti kaksivuotisen merkanttututkinnon, jonka jälkeen hän oli työssä ja sai ensimmäisen lapsensa. Sandra kertoo, että vakituisten työpaikkojen saaminen ei tuottanut vaikeuksia. Hän pystyi vaihtamaan uuteen, vakituisen työpaikkaan helposti vuonna 1975, kun hän sai työn valtiolta. Tässä työssä hän oli 16 vuotta eikä kuvitellutkaan, etteikö jäisi siitä eläkkeelle.

1992 vuoden Sandra oli työtön. Sitten hän pääsi työvoimapoliittiselle, vuoden kestäväälle atk-kurssille. Kurssin jälkeen hän olisi päässyt kauppaopistoon, mutta jätti sen väliin taloudellisista syistä ja oli työttömänä yli vuoden.

Työttömyyden jälkeen Sandra pääsi tukityöllistettynä 6 kuukaudeksi toimistoon töihin ja hänen työsuhteensa jatkui työllistämisen jälkeen vielä 4 kuukautta. Työsuhteen jatkuminen vaikutti myöhemmin Sandran ansiosidonnaisen päivärahan suuruuteen, koska päiväraha laskettiin tukityön palkan mukaisesti.

Sehän on pieni palkka täällä eli kun ne lasi mulle päivärahat uudestaan niitten kymmenen kuukauden ansioiden mukaan, niin ne lasi päivärahatki

yli 40 mk:lla. Mut mieluummin mä otin sen työn täällä vastaan kuin oisin sitte saanu jonkun aikaa sitä korkeempaa päivärahaa. Että ei sekään aina pidä paikkaansa, että työttömät ei halua töitä. Mä laskin sen, että ei se muutama kymppi siinä, että mieluummin mä teen töitä ja saan työkokemusta kuin että en ota työtä vastaan.

Vuoden 1996 aikana Sandra oli 8 kuukautta työttömänä, kunnes sai syksyllä 4 kuukaudeksi työtä samasta toimistosta, missä oli aiemmin tukityöllistettynä. Samanaikaisesti järjestettiin työvoimapoliittinen kurssi merkantista merkonomiksi, jolle Sandra olisi halunnut hakea, mutta joka jäi väliin työn ensisijaisuuden vuoksi. 4 kuukauden jälkeen Sandra oli työttömänä kesään 1997 asti, jolloin sai taas kutsun toimistoon tukityöllisyyksi puoleksi vuodeksi. Työsuhdetta on jatkettu keväälle 1998 toistaiseksi. Toimistotyö on ollut yksipuolista puhelinvaihteen hoitamista, eikä Sandralle ole tarjottu muuta työtä. Työvoimapoliittisena koulutuksena käytyä atk-kurssia Sandra ei ole päässyt hyödyntämään kertaakaan työsuhteidensa aikana.

Mun tarttee kehua, se oli tuo vuoden mittainen kurssi, nii se oli hyvä, mutta se meni tavallaan hukkaan. Mutta siinä mielessä kyllä, että mä en mikroja pelkää.

Kun Sandra on työttömänä, saa hän ansiosidonnaista työttömyysturvaa. Taloudellisesti hän selviää, koska hänellä ei ole enää asuntovelkaa. Sandra katsoi parhaaksi luopua omistusasunnosta vakinaisen työsuhteen päätyttyä ja muuttaa asumaan vuokralle. Työttömänä Sandra ei ole jäänyt pelkästään odottamaan, että työvoimatoimistosta otettaisiin yhteyttä häneen. Hän on soittanut eri työnantajille ja kysellyt avoimia työpaikkoja.

Ett en mä kuitenkaan jäänyt tumput suorina oottaan sinne, että työvoimatoimistosta soitetaan, kyllä mä soittelin ja soittelin tännekin ja pääsin sitte. Ett kyllä se mun mielestä sitä vaatii, että pitää ite kysellä, ei ne tuu kotiin tarjoamaan niitä.

Sandra suunnittelee, että hän voisi kouluttaa itseään lisää työllisyyskursseilla, muutoin hänellä ei ole varaa.

Hän haaveilee, että saisi olla työelämässä mukana, vaikka pätkittäin, vielä kymmenkunta vuotta.

Sitte vois olla jossakin eläkeputkessa. Mut se on toisaalta hullua, kun ajattelee, että jää 41-vuotiaana pitkästä työsuhteesta työttömäksi, niin toivoo, että ois 15 vuotta vanhempi...kun sen tiesi jo silloin -90-luvun alussa, että se lama on ja ei oo töitä ja ainakaan yli nelikymppinen, joku kauppakoulun käyny, eihän ollu mitään toivookaan, että saisi mistään vakituista työsuhdetta.

Sandra on kuullut hakiessaan työpaikkoja erilaisia selityksiä siitä, miksi häntä ei ole voitu valita työhön. Hän on jäänyt miettimään, että miksi hänestä ei ole haluttu iän selviämisen jälkeen tietää mitään muuta. Työpaikan nuori ikärakenne on ollut kerran esteenä.

Haastattelija sano, että kun tuossa on noita nuoria miehiä, ne sano, että elä nyt kovin vanhaa ota, niin että vanhemmalle naisihmiselle ei voi sanoo, että tee tätä, että ota semmonen nuorempi.

Toisella kertaa työhönottaja on heti aluksi ihmetellyt puhelimesta ikää eikä työhönotto ole edennyt haastatteluun asti.

Ne kysy syntymävuoden. No mä sanoin, niin kuulu hartaasti, että ai ne työvoimatoimistosta tämän ikäisiä. No silloin se tuntu jännältä ja katkeralta, kun sanotaan, että tarvitaan nuori ja terveselkäinen. Kyllä kun seuraa noita työpaikkailmoituksia, niin päälle nelikymppiset, ne karsiutuu ja taitaa olla alle nelikymppinenkin liian vanha, että joku 35 taitas olla sopiva ikä.

2.1.2. Liisa, 42-vuotias

Liisa on 42-vuotias. Hän on eronnut ja hänellä on kaksi lasta, joista toinen asuu vielä kotona. Hän on käynyt keskikoulun ja pian sen jälkeen solminut avioliiton ja saanut ensimmäisen lapsen. Hän on ollut kotona lapsen kanssa ja ennen toisen lapsen syntymää, hän on käynyt työvoimapolitiisena koulutuksena tarjoilijakurssin, joka kesti 12 kuukautta. Tarjoilijan töitä hän teki muutaman kuukauden ennenkuin jäi hoitamaan lapsiaan kotiin. Samaan aikaan, kun Liisa jäi yksinhuoltajaksi, sai hän vuoden kestäneen työsuhteen myyjänä. Vuonna 1984 hänen työttömyytensä päättyi, kun hän sai 6 kuukauden tukityöllisyyspaikan ruokala-apulaisena. Työsuhteen jälkeen työttömyys jatkui, kunnes Liisa hakeutui työvoimapolitiiselle 6 kuukauden laitossiivoojakurssille. Kurssin jälkeen Liisa työllistyi heti yhdeksi vuodeksi.

Olin 33-vuotias ja minussa heräs semmonen vahva halu, että nyt jos koskaan, niin mulla täytyy olla joku tutkinto.

Liisa kertoo, ettei tarjoilijan ja siivoojan työ ollut sitä, mitä hän halusi, vaan hän halusi sellaisen työn, josta saa myös henkisesti jotain, ei vain ruumiillisia kipuja.

Liisa valmistui merkonomiksi 1991. Hän oli kesätöissä 1989 kerroshoitajana ja 1990 kaupan lihatiskillä myyjänä. Suoraan valmistumisen jälkeen Liisa oli vuoden työttömänä ennenkuin pääsi toimistosihteeriksi 6 kuukaudeksi tukityöllistettynä. Tämän jälkeen Liisa oli jälleen työtön ja hän päätti hakeutua työvoimapolitiiseen koulutukseen. Tämä matkailualalle suunnattu kurssi oli keväällä 1994 ja kesti 4 kuukautta. Se sisälsi 5 viikon harjoittelujakson. Kurssi ei edesauttanut Liisan työllistymistä, joten hänen työttömyytensä jatkui vuoden eteenpäin. 1995 hänet tukityöllistettiin toimistotöihin 6 kuukaudeksi osa-aikaiseksi, jolloin työaika oli 6 tuntia päivässä.

Alko olla tosissaan liiton päivät ihan sillee, että oliko mulla 4 liiton päivää...pompitin työvoimatoimistoa, että mun on pakko saada, kun mulla on tällanen tilanne, että mulla on opintolaina.

Jos Liisa ei olisi saanut tätä työtä, olisi hänellä loppunut mahdollisuus saada ansiosidonnaista päivärahaa. Työn jälkeen Liisa oli jälleen vuoden työttömänä ennenkuin pääsi 4 kuukauden työvoimapolitiittiseen, naisille tarkoitettuun johtamisvalmennuskoulutukseen. Kurssin jälkeen Liisa on ollut työtön.

Liisan taloutta rasittaa merkonomin koulutukseen otettu opintolaina. Hän saa ansiosidonnaista työttömyysturvaa, mutta riskinä on tipahtaminen työvoimatoimiston syvennettyihin palveluihin ja sitä myötä Kelan työttömyyspäivärahalle. Merkonomiksi valmistuttuaan Liisa on lähettänyt työpaikkahakemuksia eri puolille Suomea.

Hirveen rohkeesti hain. Hain ympäri Suomea, vaikka olin perheellinen...mutta sitten alko tulla vastauksia, että valitettavasti teitä ei oo hyväksytty tähän paikkaan, että paikkaa haki 120 henkee.

Ammattitaitoaan Liisa yrittää pitää yllä hakeutumalla kursseille. Tietotekniikan kehittyminen nopeassa tahdissa huolettaa ja hän toivoisikin pääsevänsä sen alan kursseille. Liisa on mielestään ahkera ja tunnollinen työntekijä.

Mä en tykkää seistä tumput suorana...mä kysyn rohkeesti ja kysyn ehkä liikaakin...mutta mä en halua antaa semmosta kuvaa, että mä oon toimeton, avuton.

Liisa ajattelee, että hänen ikäiselleen vakituinen työsuhde olisi paras mahdollinen tilanne. Siitä hän ei kuitenkaan enää haaveile.

Tänä päivänä valitettavasti on tää suuntaus sitä, että monellakaan meistä ei ole vakituista työpaikkaa. Tää on mennä keikkaluonteiseksi. Nyt tehdään lyhyitä työsuhteita.

Liisan mielestä lyhyet työsuhteet voisivat olla ainakin vuoden mittaisia lyhimmillään.

Vuodessa kyllä jo kerkiäisi paneutumaan johonkin työhön. Sais semmosta työkokemusta, josta ois jotakin hyötyä jatkossa. Ainakin vuosi vähintään. Epävarmuus kasvaa koko ajan, mitä enemmän ikää tulee. Toisinaan tuntuu epätoivoiselta, kauhistuttaa ajatus, että oon 42-vuotias ja ei ole työtä. Kuitenki mulla ois mahdollisuudet olla täyspainoisesti työssä, koska minulla ei ole pieniä lapsia ja on elämäkokemusta. Mä itse niinkö koen, että mulla ois paljon annettavaa työyhteisöön, että mun panos ois tärkeä. Tottakai se turhauttaa, koska mä en yrityksestäni huolimatta saa työtä. Tää valitettavasti on tosiasia, että alan olla jo vanha työmarkkinoille.

2.1.3. Viivi, 36-vuotias

Viivi on 36-vuotias, naimisissa ja 10- ja 13-vuotiaiden lasten äiti. Hän on aloittanut koulunkäyntinsä kansakoulusta ja päässyt myöhemmin sisään oppikouluun, joka muuttui koulujärjestelmän muuttumisen myötä peruskouluksi. Peruskoulun jälkeen Viivi kävi kaksivuotisen keittäjälinjan ammatillisessa oppilaitoksessa. Koulutuksen valintaan hän ei löydä mitään erikoisempaa syytä.

Semmosta omaa alaa ei silleen ollu vielä mietittynä, sitä oli niin lapsi, kun läksi maailmalle. Se oli vaan semmonen yks vaihtoehto, että sitä aatteli, että sinne meni. Mä en koskaan tykännytkään siitä alasta.

Viivi työskenteli keittiötöissä henkilökuntaruokaloissa noin 10 vuotta. Työ oli vakinainen. Viivi oli loppuajan työsuhteestaan lasten syntymän myötä hoitovapaalla ja kun hänen miehensä työ vaati muuttamista toiselle paikkakunnalle, kypsyi Viivillä haave vaihtaa ammattia. Entisellä työnantajalla ei ollut enää velvollisuutta tarjota uudella paikkakunnalla vakinaista työpaikkaa, mutta Viiville löytyi vielä töitä. Viiden kuukauden työsuhteen jälkeen Viivi itse irtisanoutui, kun sai yhdeksi vuodeksi paikan kauppaliikkeen toimistosta laskuttajana. Työn loputtua keväällä 1991, Viivi oli viikon työttömyyden jälkeen jälleen töissä 2 kuukautta toimistossa ja sen jälkeen tuurasi kesälomia kauppaliikkeen toimistossa.

Viivi jäi työttömäksi syksyllä 1991. Hän pääsi suhteiden avulla 1,5 vuoden työsuhteeseen tammikuussa 1992, mutta työt päättyivät yrityksen kannattamattomuuteen ja vuoden 1993 syksystä Viivi oli jälleen työtön. Työvoimatoimisto suositteli työvoimapolitiittista koulutusta, jossa merkantiksi valmistui 9 kuukaudessa. Tammikuussa 1995 Viivi oli työtön merkantti, mutta koska koulutusta oli mahdollisuus jatkaa iltaopiskeluna työttömyyden ohessa, hän lähti opiskelemaan merkonomiksi ja valmistui joulukuussa 1996 ja on nyt työtön. Koulutuksen ohella Viivi tukityöllistettiin kaksi kertaa. Hän oli toimistotyöntekijänä 6 kuukautta toukokuusta marraskuun loppuun sekä vuonna 1995 että vuonna 1996.

Viivi on ammattiliitossa ja hän saa ansiosidonnaista työttömyysturvaa, perheellä on asuntolainaa. Ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha määräytyy 1990-luvun alun työsuhteen mukaan. Hän on lähettänyt työhakemuksia paikkoihin, joissa on vaadittu merkonomin koulutusta. Hän kokee hakemisen rankaksi, koska yleensä hän ei ole edes päässyt haastatteluun. Lisäksi hän käy säännöllisesti tutkimassa työvoimatoimiston tarjonnan ja odottaa työvoimatoimiston työhönottokutsua. Viivi sanoo koulutuksensa vanhentumiseen liittyvään kysymykseen näin:

Sitä turruttautuu siihen uskoon, että se on tuore... sanotaan puoltoista pari vuotta kuluu, niin sittenhän alkaa olla jo pudonnu kärryiltä, että pitäis sitten hakeutuu johonkin semmoseen, lyhytaikaiselle kurssille vaikka, jos on sitten vielä työttömänä.

Viivi haaveilee, että saisi vakituisen työn, mutta haluaisi työn olevan myös sisällöllisesti antoisaa.

Viivi sanoo olevansa säntillinen eikä hän osaa olla pois työpaikalta edes sairaana, ellei nyt ole todella erittäin sairas. Hänelle ei tule kysymykseenkään jäädä pois työmarkkinoilta hoitamaan kotia ja lapsia, koska lapset eivät ole enää pieniä. Tämän vuoksi hän olisi mielestään työmarkkinoillakin paras mahdollinen, koska hänen ei tarvitse enää huolehtia pienistä lapsista. Viivi pelkää, että työmarkkinat ovat alkaneet syrjiä yli 35-vuotiaita.

2.1.4. Maija, 22-vuotias

Maija on 22-vuotias. Peruskoulun jälkeen hän on suorittanut sosiaalialan oppilaitoksessa päivä-, kodin-, kehitysvammaisten hoitaja -tutkinnon. Koulutus on kestänyt 2,5 vuotta. Tutkintouudistusten myötä tällaista koulutusta ei enää ole, vaan nykyään vastaavassa koulutusajassa valmistutaan lähihoitajiksi. Maijan koulutus ei mahdollista hoitotyössä esimerkiksi lääkkeitten jakamista eikä potilaan pistämistä, koska hän ei ole opiskellut terveydenhoitoalan-oppilaitoksessa tutkintoaan. Maija on avoliitossa eikä hänellä ole lapsia. Peruskoulun jälkeen Maija oli tukityöllistettynä puoli vuotta päiväkodissa päiväkotiapulaisena ennenkuin aloitti ammattiopinnot.

Sillon se ei tuntunu sille, että ois hirveen ahistavaa olla tukityöpaikassa... sai työkokemusta...sai periaatteessa kahtoo sitte, että onko se mielenkiintone ala.

Ensimmäisen tukityöllisyyspaikan avulla Maija löysi kiinnostuksen alalle, jota hän lähti opiskelemaan. Koska opiskeleltava ala käsitti lastenhoidon lisäksi myös vanhusten hoidon, oli Maija kesätöissä kotipalvelussa, vanhusten kotiapulaisena ja kiinnostui työskentelystä vanhusten parissa. Maija valmistui työttömäksi ja puolen vuoden työttömyyden jälkeen hänet tukityöllistettiin vanhainkotiin puoleksi vuodeksi. Tämän jälkeen työttömyyttä jatkui 1,5 vuotta, minkä jälkeen Maija sai 2 kuukautta kestävänsä osa-aikaisen tukityöpaikan päiväkotiapulaisena. Työ ei vastaa täysin hänen koulutustaan ja koska se on osa-aikainen, on työtunteja viikossa vain 20.

Maija on liittynyt ammattiliittoon heti ensimmäisen tukityönsä aikana ja hän saa ansiosidonnaista työttömyyskorvausta. Maijalla on opintolainaa, jota hän lyhentää kaksi kertaa vuodessa. Hän kertoo hakeneensa itse työpaikkoja, mutta työllistyminen on tapahtunut hänen kohdallaan vain työvoimatoimiston avulla. Maijan tutkinnon mukaisia työpaikkoja löytyy pääasiassa kunnalliselta puolelta. Hän kertoo, että *kaikki haluais työllistää sen tuen perusteella.*

Kun Maija ei ole ollut oikeutettu työttömien työllistämistukeen, ei hän myöskään ole päässyt työsuhteeseen. Maija yrittää pitää ammattitaitoaan yllä työn kautta.

Sitähän pitäis kouluttautua sitte lissää, mutta oon yrittäny hakkee sitä (ammattitaitoa) työkokemuksella. Huonoin tuloksin oon hakenu.

Maija haaveilee vakinaisesta työsuhteesta, joskin samaan hengen vetoon hän sanoo, että

ei niitä nykypäivänä oo vakituisia, ne on määräaikaisia vissiin kaikki. Va silleen, että ois kuitenkin semmone tuntu, että sais olla työssä. Että ei ois semmone, että täällä ollaan kuus kuukautta, sitte lähetään. Taas ollaan työttömänä pari vuotta ja taas lähetään.

Maija kertoo, että hänen työssään ei voi siirtää työtehtäviä tai jättää tekemättä, koska työ esimerkiksi vanhainkodissa keskittyy perushuoltoon ja hoivaan. Työ tapahtuu tässä ja nyt, vaippoja ei voi olla vaihtamatta, jos tarve sitä vaatii.

Mulla ainaki on sillee, että kun tykkää tehdä tätä työtä, nii oon tehny aina omien kykyjeni mukaan. Sitä kuitehi tietää, että tullee semmonen kahen vuojen paussi, että ei voi oikeen tehdä. Että annan kaiken itestäni irti, yritän ainahi antaa.

Maija kertoo, että työpaikalla hänen ikänsä herätti työkavereissa epäilyä osaamisesta. Hänelle sanottiin, että oot niin nuoren näkönen, ettet sinä vielä ossaa tehdä mittään.

2.2. Diskurssianalyysi menetelmänä

Kieli kuvaa todellisuutta eli on väline, jonka avulla saadaan tietoa olevasta tai kieli rakentaa todellisuutta ollen todellisuuden osa. Diskurssianalyysi perustuu jälkimmäiseen eli sosiaaliseen konstruktionismiin. Diskurssianalyysi antaa keinoja sosiaalisten käytäntöjen tutkimiseen ja sen avulla on mahdollista selvittää, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan. Analyysi voi olla keskittynyt toisaalta sosiaalisen todellisuuden moninaisuuteen ja toiminnan vaihtelevuuteen tai toisaalta

valtasuhteisiin. Kuitenkin molemmat voivat olla samassa tutkimuksessa läsnä.
(Jokinen, Juhila, Suoninen, 1993, 9-11.)

Tutkimuksen diskurssianalyttinen viitekehys muodostuu seuraavassa esiteltyjen tutkimukseen soveltuvien painotuksien valinnasta:

"Tutkimuksen teoreettiset lähtökohtaolettamukset:

1. Oletus kielen käytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta
2. Oletus useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssysteemien olemassaolosta
3. Oletus merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuudesta
4. Oletus toimijoiden kiinnittymisestä merkityssysteemeihin
5. Oletus kielen käytön seurauksia tuottavasta luonteesta" (Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 17-18).

Diskurssianalyysissä pyritään pidemmälle menevään tulkintaan. Analyysissä lähdetään siitä, että puheessa ja teksteissä rakennetaan, konstruoidaan todellisuutta. Kielen käyttäjät esittävät erilaisia versioita tapahtumista, asioista ja ihmisistä, ja näillä tulkinnoillaan he oikeastaan juuri *luovat* ne tapaukset, asiat ja ihmiset, joista puhuvat.

Puheessa tapaukset ja asiat saavat merkityksen ja taustan, ihmiset identiteetin ja aseman, jonka mukaisesti heihin suhtaudutaan. Analyysin tekijä käy tekstiä läpi osoittaakseen sen kielellisesti yhtenäisen puhettavan eli diskurssin, jota tekstin tuottaja soveltaa. Tekstistä voidaan myös osoittaa useita rinnakkaisia diskursseja ja näiden välisiä jännitteitä. Puheet ja tekstit ymmärretään sosiaalisena toimintana, jolla on omat sosiaalisessa elämässä ilmenevät seuraamuksensa eli funktionsa.

Haastattelujen avaamisessa päädyin käyttämään diskurssianalyysin tarjoamia keinoja selvittääkseni miten työtön nainen rakentaa sosiaalisen todellisuutensa. Mikä vaikutus on esimerkiksi yhteiskunnassa vallitsevalla yleisellä keskustelulla työttömyydestä ja työttömistä haastateltavien arvioon tilanteestaan? Tutkimuksessa on huomioitava, että haastateltava pyrkii ennakoimaan mahdollisesti sanoistaan seuraavan vastaargumentaation ja tätä tulevaa kritiikkiä ennakoiden valitsee sanansa kuvaamaan asiaa toiselta puolelta. Toisaalta tutkija on aina aineiston tulkitsija ja vaikuttaa tutkimukseensa käyttämällä oman kulttuurisen kontekstin eli kulttuuristen tapojen,

stereotyyppien tai yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin, tuntemustaan tietoisesti myös analysoidessaan aineistoa. On siis huomioitava, että diskurssianalyysi nostaa esiin diskursseja, joiden aktualisoitumista erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä tutkija tulkitsee. (Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 28-33).

Diskurssianalyysi on spekulatiivista silloin, kun tutkija käyttää analyysissa myös omaa kulttuurista pääomaa. Spekulatiivisuus on läsnä tutkijan valinnoissa, siinä miltä kannalta hän haluaa aineistoaan analysoida ja mitkä kysymykset asettaa etusijalle. Koska yksilöllä on monia eri merkitystasoja ja sisäkkäisiä kontekstitasoja on ihmisen toiminnan yksityiskohtainen tarkastelu vaikeaa. Diskurssianalyysi yrittää selvittää sitä, miten yksilöinä liitymme jatkuvasti muuntuvaan kulttuurivirtaan. (Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 230-232.)

Tulkinta on siis tutkijan ja aineiston vuoropuhelun tulos. Aineistosta valitaan joitakin merkityspotentiaaleja ja on muistettava, että valitsematta jääneet olisivat voineet olla yhtä hyviä tutkia kuin valituksi tulleet. (Jokinen, Juhila 1993, 106).

Diskurssianalyttikko voi näin asettaa tehtäväkseen ottaa tekstistä esiin yhtenäiset puhettavat ja osoittaa niiden funktiot. Esimerkiksi kiinnittämällä huomion siihen, kenen näkökulmasta asioita tarkastellaan, millaisia kielikuvia käytetään, miten syysuhteet esitetään tai peitetään, voidaan osoittaa, millaisia valtasuhteita puhe ylläpitää. Diskurssianalyysin tekijälle ei ole tarjolla yksinkertaisia teknisiä ohjeita, ainoastaan yleisluontoisia analyysiprosessin suuntaviivoja.

Haastateltava tulkitsee omaa puhettaan ja pyrkii lieventämään ristiriitaisia oman elämänsä totuuksia. "Ristiriitojen sovittamisen keinot perustuvat siten erilaisten versioiden sijoittamiseen tavalla tai toisella todellisuuden eri osiin: aikaulottuvuuden eri osiin persoonallisuuden pinnalle ja sisimpään, reaali maailmaan ja haaveisiin, nuoruuteen ja aikuisuuteen, yleiseen tilanteeseen ja poikkeukseen tai yksinkertaisesti toisaalta-asetelmaan". (Suoninen 1993, 140.) 'Miten' kysymyksillä selvitetään esimerkiksi sitä, kuinka puheessa sovitetaan yhteen keskenään ristiriitaisia repertuaareja. (Jokinen, Juhila, Junnila, 1993, 229.)

2.3. Puolustautumisrepertuaari kertoo työttömän elämähallinnasta

Olen käyttänyt oman aineistoni tulkinnassa mallina Eero Suonisen mallia haastattelupuheen analysoinnista. (Lisensiaattityö: Suoninen, Eero (1992) Perheen kuvakulmat: Diskurssianalyysi perheenäidin puheesta. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tutkimuksia, sarja A, Nro 24.) Hän on haastatellut perheenäitejä ja merkityksellistää haastattelun yleisellä tasolla perhe-elämää kuvaavaksi ja siten ei pelkäästään ainutlaatuisiksi yksilön kokemukseksi vaan myös kulttuuriseksi niiden tapojen kautta, joilla merkityksellistämme perhe-elämää. Hän analysoi 1) millaisia merkityssysteemejä eli tulkintarepertuaareja on identifioitavissa suomalaisen perheenäidin omaa perhe-elämää koskevissa kuvauksissa, 2) miten hän käyttää noita repertuaareja tehdessään ymmärrettäväksi perhe-elämäänsä ja 3) millaisia välittömiä ja välillisiä seurauksia noiden repertuaarien käytöllä on. (Suoninen 1993, 111.)

Suoninen on identifioinut haastateltavan puheesta kuuden erilaisen merkityssysteemin eli repertuaarin käyttöä (Suoninen 1993, 113).

1) Familistinen repertuaari

-tärkeää: perhe- ja kotikeskeisyys, 'äidin rooli', 'kodin hoitajan rooli'

-haastateltavalla "roolin noudattajan identiteetti"

2) Individualistinen repertuaari

-tärkeää: omat harrastukset, itsenäisyys, riippumattomuus, koti on 'vankilamainen hullujen huone'

-haastateltavalla "valintoja tekevän subjektin identiteetti"

3) Kohtalorepertuaari

-haastateltava jäsentää asiat oman kontrollinsa ulkopuolisiksi, pakottaviksi

-haastateltavalla "ajautujan identiteetti."

4) Romanttinen repertuaari

-haastateltavalla "haaveilijan identiteetti" (tämä voi kontrastoitua pettymyksiä tuottavien arjen realiteettien kanssa)

5) Realistinen repertuaari

-romanttisen repertuaarin vastinpari, paluu maanpinnalle

-tärkeää: tavoitteet suhteutuvat tosiasioihin

-haastateltavalla "empiristinen identiteetti" (empiristisyys tarkoittaa arkielämän

realiteettioletuksiin tukeutuvaa näkökulmaa asioiden jäsentämiseen)

6) Humanistinen repertuaari

-tärkeää: ihmisten omakohtaisten kokemuksien ymmärtäminen, tuomitsemattomuus, neuvojen antamisen karttaminen, aitous, inhimillisyys, avoin puhuminen

-haastateltavalla "ymmärtävän kuuntelijan ja vilpittömän puhujan identiteetti".

(Suoninen 1993, 113-120.)

Haastateltavan itsensä kokonaishallintaan kuuluu viestittää, että hän itse hallitsee useita eri repertuaareja. Lisäksi hän tuottaa itsensä useissa kohdissa henkilönä, joka osaa ratkaista eteen tulevat ongelmat ja hallita ristiriitaisuudet.

Hallitsemattomuutta viestivien kohtien jälkeen näyttää olevan systemaattisesti joko (1) hallintapuhetta sisältävä itsetodistelu tai (2) tämän tarpeellisuuden tehokkaasti kumoava voimattoman uhrin aseman konstruointi tai vähintään (3)

hallitsemattomuuden puutetta lieventävä normaalistaminen. Uhrin asema konstruoidaan vaikkapa korostamalla omasta kontrollista riippumattomien ulkoisten ja sisäisten pakkojen voimaa. Normaalistaminen tarkoittaa sitä, että haastateltava vetoaa hallinnan puutteen yleisyyteen ("kaikillahan on näin ja tällaista..."). (Suoninen 1993, 130-133.)

Eero Suonisen haastateltavan puheesta identifioimat kuusi erilaista merkityssysteemiä eli repertuaaria on löydettävissä myös haastattelemini työttömien naisten puheesta (Suoninen 1993, 113-120). Repertuaarien päällekkäisyys näkyy myös haastattelemini naisten puheessa. Suonisen mukaan individualistinen repertuaari on kulttuurisesti niin voimakas, että sen mukainen versio halutaan tuottaa vaikka ristiriitaisuuden uhalla, jos haastateltava kokee, että hänen on puolustettava itseään syytöksiä vastaan. (emt., 120-123.) Tässä tutkielmassa tulien tulokseen, jossa individualismi ei riitä täysin selittämään sitä, että haastateltavat toivat jatkuvasti esiin puolustelemaa puhetta. Haastateltavat puolustautuivat yhteiskunnassa yleisesti olevaa heitä syyllistävää ilmapiiriä vastaan, mutta he eivät puolustaneet vain itseään vaan sen lisäksi yleisesti työttömän -stigman omaavaa. Tämän vuoksi nimitän seitsemänneksi repertuaariksi puolustautumisrepertuaarin ja käsittelen individualistisessa repertuaarissa yksilöllisyyden kokemusta. Esittelen seuraavassa miten repertuaarit kuuluivat naisten puheessa. Selvitän myös miten repertuaarit kietoutuvat toisiinsa aineistossani.

Puolustautumisrepertuaarissa selvitän tarkemmin, mistä johtuu puolustautumisen voimakas läsnäolo työttömien naisten puheessa.

1) Familistinen repertuaari

Perhe on perheelliselle tärkeä osa selviytymistä. Perheestä huolehtiminen on työttömälle naiselle tärkeää. Koti ja perhe tarjoavat mahdollisuuden olla tarpeellinen edes jossakin. Maija on nuori eikä hänellä ole lapsia. Hän tuo selvemmin esiin yhteyden ystävien ja kavereiden kanssa.

Mulle on hirveen tärkeä, että koti on siisti. Sitä siivotaan tosi usein. Perjantai-ilta on hirveen tärkeä, että mä laitan jotain kivaa ruokaa ja syödään. Siinä sitte syödään ja katellaan televisiota. (Viivi)

On tullu niinku kiinnostuneemmaks näistä työttömien asioista...kaveripiirissä ku joku jää työttömäksi nii osaa sitte sanoo. (Maija)

Kuitenkin vaikka perhe on tärkeä, jää se selkeästi toiselle sijalle, jos vaihtoehtona olisi työ. Erittäin harmittavana isojen lasten äidit pitivät sitä, että he olivat enemmän työelämässä silloin, kun lapset olivat pieniä. Nyt, kun heillä ei enää olisi työnantajankaan kannalta rasitteena pienet lapset, on työllistymisen esteeksi nousseet laajan työttömyyden myötä vanhentuminen, koulutuksen riittämättömyys ja pitkä työttömyysaika.

Sandra tukeutuu perheeseen, mutta on huolissaan talouden heikentymisestä eikä viihdy vain kotona.

"Kuopus on kotona joo, että hyvin on menny aika sitten työttömänä kyllä tytön kanssa touhutessa...mut sitte ku se oli jo isompi, mä olin ne päivät silloin kotona sen toista vuotta, niin samanlaisia ne päivät oli, mutta tuli siihen mukaan jotain semmosta katkeruutta, että tämmöstäkö se nyt on ja ne on kohta ne liiton päivät ja mistä mä saan työtä?" (Sandra)
"Mieluummin mä kyllä töitä teen, oli se sitte vaikka huonomminki palkattua

tai kun, sillä sekopäisekshän tuolla kotona tulee, ku siellä sitte on."

(Sandra)

Liisalla olisi mielestään paljon annettavaa työyhteisölle, mutta työtä ei löydy. Syynä hän pitää ikäänsä, vaikka se hänen mielestään on tilanteensa hyvä puoli, koska hänellä ei ole enää pieniä lapsia.

"Oon onnellisessa asemassa, että mä oon nainen ja kuitenkin, että mulla on vielä lapsi kotona tai iso poika, mutta kuitenkin mulla on ne tietyt jokapäiväiset rutiinit: on pyykinpesua, siivousta, ruuanlaittoa, kaupassakäyntiä. Vaikka se välistä tuntuu turhauttavalta, mut kuitenkin jos mä aattelen, että mä oisin mies ja perheetön, nii mun tilanne vois olla ihan erilainen. Mä voisin olla tosi pitkästyny." (Liisa)

"Kuitenki mulla ois mahdollisuus olla täysipainoisesti työssä, koska minulla ei ole pieniä lapsia. Mä itse niinkö koen, että mulla ois paljo annettavaa työyhteisöön, että mun panos ois tärkeä. Tottakai se turhauttaa, koska mä en yrityksistä huolimatta saa työtä. Tätä valitettavasti on tosiasia, että alan olla liian vanha työmarkkinoille." (Liisa)

Viivi yrittää selittää itselleen, että murehtii tilannettaan liikaa. Työttömyysaikana hän yrittää olla täydellinen äiti ja korvata lapsille aiempaa menetettyä aikaa. Toisaalta lapset ovat kuitenkin jo nyt niin isoja, että he eivät kuitenkaan tarvitsisi äitiä niin paljon kuin pienempinä, jolloin Viivi koulutti itseään ja oli yhtä aikaa ajoittain myös mukana työelämässä.

"Tyttäreni tulevat koulusta kahden aikoihin suunnilleen. Mä yritän niille laittaa välipalaa. Siinä mä ne sitten otan vastaan ja ne tykkää hirveesti, kun mä oon nykyisin kotona, kun aikaisemminhan se oli sitte sitä, että ne oli keskenään ja ne ei tienny aina, että monelta se äiti sieltä tulee." (Viivi)
"35-vuotias ja jos mulla on lapset tehty, nii vois olla, että mä oisin

työelämässä mitä paras mahdollinen. Mulla ois paljon annettavaa, mun ei tarte sitte murehtia niistä lapsista ja niistä jutuista." (Viivi)

Perheen olemassaolo tarjoaa työttömälle sosiaalisen tavan ankkuroitua elämään ja vähentää työttömänä olemisen nöyryytyksen tunnetta. Perheen parissa oleminen palkitsee, omanarvontunne nousee, kun kelpaa kuitenkin johonkin eikä ihmisarvo tunnu menneen täysin. (Kortteinen, Tuomikoski 1998, 67-69.)

Se, että Viivi, Sandra ja Liisa toivat esiin hyvänä puolena sen, ettei heillä ole pienten lasten hoitamiseen liittyviä huolia, liittyy mielestäni perinteiseen, yleisesti esitettyyn väitteeseen, että naiset ovat työnantajille kalliita synnyttäessään. Vaikka tätä ajatusta tasa-arvoajattelun vuoksi ei enää uskalleta työnantajapuolella esittää, vaikuttaa se kuitenkin Viivin, Sandran ja Liisan ajatuksissa. Tällä he pyrkivät luomaan itsestään positiivista kuvaa työmarkkinoille. He ovat lastensa ollessa pieniä joutuneet kokemaan myös tasa-arvottomuuden työmarkkinoilla, mutta kun tilanne olisi nyt heille parempi, ei lain mukaan tästäkään asiasta todellisuudessa ole enää etua ja tavallaan asiasta on tullut samantekevä. Toinen puoli on tietenkin se, kuinka paljon työnantajat silti tätä seikkaa haluavat painottaa.

2) Individualistinen repertuaari

Koska tulkitsem individualistisen repertuaarin toisin kuin Eero Suoninen, en määrittele sen alle yksilön syyllisyys -kokemusta. Individualistisen repertuaarin alle olen halunnut tuoda aineistostani esiin nykyisen yhteiskunnan yksilöllisyys -elementin. Tämä yksilöllistyminen, jopa egoistisuus, ei löydy voimakkaasti aineistostani muiden kuin Maijan kohdalla, joka on nuorin ja jolla ei ole perhettä. Todennäköisesti individualistinen repertuaari sekoittuu familistisen repertuaarin kanssa. Yksilöllisyyden vähäiseen korostamiseen vaikuttaa myös se, että työttömyyden leimaamana yksilö kokee, ettei saisi olla muuta kuin työtön: kaikki muu tekeminen ja itsestä huolehtiminen on syyllistäväää.

Toisaalta haastateltavat toivat esiin sen, ettei heillä ollut mahdollista esimerkiksi harrastaa taloudellisten resurssien vähetessä. Lisäksi perheelliset naiset ovat

voimakkaasti sidoksissa lapsiinsa ja kokevat olevansa tarpeellisia yhteiskunnassa perheen kautta. Maija haluaa olla itsenäinen ja riippumaton yksilö ja tehdä asioita ilman jatkuvaa yhteiskunnan kontrollia.

Mitä työtön harrastaa, niin ihan samanlailla kuin ennenki. Kotona tytön kanssa touhuamista ja ei me nyt oikeen missään käydä, että aino on, että mä tyttöö kuletan tuolla ratsutallilla hoitamassa hevosta, että teatteri on sitte aino missä me käydään tuota. (Sandra)

Mä nukun aamulla, mä tykkään nukkua hirveen pitkään, mä oon kokenu sen oikeudekseni. (Viivi)

Sitte pitäis antaa puhelinnumeroita joka paikkaan, jos lähtee jonneki, eihän niitä tuu ilmotettua yleensä. (Maija)

3) Kohtalorepertuaari

Kohtalorepertuaarissa työttömät naiset näkivät tilanteensa johtuvan muista ulkopuolisista seikoista, eivät itsestä. Työtä oli haettu, mutta yhteiskunta ja oma paikkakunta eivät pystyneet tarjoamaan mitään.

Ulkopuoliset olosuhteet olivat asettaneet haastattelemilleni naisille ylivoimaiset esteet: lama nähtiin syyksi nykyiseen tilanteeseen. Toisaalta oma ymmärtämättömyys aiemmin tulevaisuutta suunnitellessa harmitti.

Sen ties jo sillan -90 -luvun alussa, että se lama on ja ei oo töitä ja ainakaan yli nelikymppinen joku kauppakoulun käyny, eihän ollu mitään toivookaan, että sais mistään vakituista työsuhdetta. Ett se on aino, mikä harmittaa, että ei -80 -luvullakaan, että ois lähteny opiskelemaan, ottanu opintovapaata. (Sandra)

Se on hyväksyttävä semmosena asiana, että niitä työpaikkoja ei niin vain oteta sieltä, että niitä ei tosiaankaan oo tarjolla, että se on niin...kai

tälläkin joku tarkoitus on, kohtaloon pistetty, että mieti vähän elämääs.
(Viivi)

Ku oli se lama, joka on vieläki. On täällä ainaki. (Maija)

Jos yksilö jää paikalleen ja alkaa ajatella kaiken olevan kohdallaan ennaltamäärättyä niin, ettei hän pysty vaikuttamaan itse kohtaloonsa, seuraa siitä luonnollisesti se, ettei hän myöskään nouse kapinaan yhteiskuntaa vastaan vaan tyytyy tilanteeseensa (Ahmavaara 1998, 63). Kyse on psykologisesta ristiriitatilanteesta. Yksilö haluaisi tehdä työtä, mutta ulkopuolelta määritellään millainen yksilö kelpaa työtä tekemään. Kun yksilö ei löydä itsestään määriteltyjä piirteitä, voi hän lukkiintua eikä tällöin löydä helposti ulospääsyä vaan jää paikalleen toteamaan olevansa hyödytön.

Yksilön on uskottava omaan voimiseen eli kontrolliin (control). On uskottava voivansa vaikuttaa asioihinsa. Ihmisen masentuminen merkitsee voimisen vähentymistä. Kontrollin illuusio eli itsepetos lakkaa ja totuus näyttäytyy realistisesti, kun ihminen on masentunut. Hän ei kuitenkaan pysty toimimaan, vaan jää paikoilleen. (Helkama, Myllyniemi, Liebkind 1998, 148-150.) Työttömyyden kohdatessa yksilön, olisi jatkuvasti uskottava eli petettävä itseään omaan tilanteeseensa nähden, ja tätä uskoa yhteiskunta pyrkii tukemaan, ettei yksilöstä tulisi masentunut ja toimintakyvytön. Potentiaalisten työntekijöiden "varastosta" olisi huolehdittava niin, ettei työtön turhaantuisi, jolloin hänen riski sairastua masennukseen kasvaa. "Frustraatio ei suinkaan aina johda aggressioon. Se voi johtaa passiivisuuteen, masennukseen tai uusien toimintatapojen etsintään." (emt., 233.)

Työttömyys asettaa yksilön ristiriitatilanteeseen. Ristiriitaa kutsutaan motiivikonfliktiksi. Yksilö joutuu puntaroimaan mielessään uutta elämäntilannettaan työttömänä. Yksilö on tilanteessa, missä hänen elämänsä on ohjattu ulkoapäin ilman, että hän olisi itse päättänyt ryhtyä työttömäksi. Yksilön on hyväksyttävä se, että on itse työtön, vaikka haluaisikin tehdä työtä. Lisäksi on hyväksyttävä yhteiskunnan taholta tuleva vaatimus työn tekemisen välttämättömyydestä. Jos yksilö ei löydä ratkaisua ristiriitaansa tai ei pysty ratkaisemaan ristiriitaa, voi hän saada psyykkisiä oireita eli kokea ahdistusta ja masennusta. (Salo, Viikko 1987, 122-123.) Yksi ulospääsy akuutista ristiriidasta on ollut haastattelemillani naisilla esimerkiksi nk. paperisota. Kun byrokratia on vaatinut

järjestämään elämäntilanteen paperille, on myös sopeutuminen työttömyyteen voinut alkaa.

4) Romanttinen repertuaari

Romanttisessa repertuaarissa haaveilu kohdistui työhön tai opiskeluun. Jos haave liittyi lomaan, oli kuitenkin päähaave saada työtä, josta alkaisi kertyä oikea loma. Haaveet olivat työttömillä kylläkin jo muuttuneet todellisuutta heijastaviksi, mutta kuitenkin esimerkiksi toive vakituisesta työstä sai hymyn huulille ja toiveen heräämään hetkeksi.

*Kyllähän mä pientä toivoo vielä elätän, että mä vielä opiskelisin jotain.
(Sandra)*

Kuitenkin mä löydän semmosia toivon hetkiä, että kukaties ja eläydyn sellaseen toivoon, että pääsisin joskus sellaseen työhön, että saisin näyttää todelliset taitoni jossakin työyhteisössä. (Liisa)

Riittäis, jos ois semmonen osapäiväinenkin homma alkuun, jos se siitä vaikka tilanne petraantus ja sais vaikka kokopäiväsen homman ja jos sais vakituisen työn ihan senkin takia, että sais lomina.

Jos mulle sanottas, että mulla on kaks-kolme kuukautta aina ja sitä jatkuis kymmenen vuotta, nii se on aika stressin paikka, en haluais semmosta.

Mutta sanotaan vaikka, että eihän sekään oo mikään ihanuus ja nautinto että jos ihminen on 20 vuotta, 25 vuotta samassa talossa, pitää siinä saman pöydän ääressä istuu, eihän se oo mitenkään kasvattavaa eikä semmosta kehittävää. No sanotaan, oisko 4 vuotta semmonen, mitä vois olla samassa työpaikassa. Sitte, jos vois sujuvasti vaihtaa seuraavaan, kokeilla jotakin muuta ja sitten taas muuta, niin sekin vois olla paljon kehittävämpää tai ehkä uusissa tehtävissä siinä yrityksessä. (Viivi)

No vakituinen, mutta ei niitä nykypäivänä oo vakituisia. (Maija)

5) Realistinen repertuaari

Työtön nainen pystyi hyvin tarkkaan ymmärtämään mahdollisuutensa tulevaisuudessa (oman iän tuomat rajoitteet, koulutuksensa tilan, työkokemuksen merkityksen).

Puheessa kuului illuusioiden kariseminen, jopa pettymys, katkeruus.

*Se on semmosta se peli, että en mä osaa siitä silleen katkeroitua, mutta kyllä kun seuraa noita työpaikkailmoituksia, niin päälle nelikymppiset, ne karsiutuu ja taitaa olla alle 40 liian vanha, että joku 35 taitas olla sopiva.
(Sandra)*

Tää on nyt tämmönen tää maailma, että nuorta. (Sandra)

Vakituisesta työpaikasta en enää haaveile, koska tänä päivänä valitettavasti on tää suuntaus sitä, että monellakaan meistä ei ole vakituista työpaikkaa. Tätä on menny tämmöseksi keikkaluonteiseksi. Nyt tehdään lyhyitä työsuhteita. (Liisa)

Epävarmuus kasvaa koko ajan, mitä enemmän ikää tulee. (Liisa)

Mitä enemmän ikää tulee, niin sitä huonompi on työtä saadakaan. (Viivi)

(Lyhyet työsuhteet?) Jos on pitkän aikaa ollu työttömänä, niin ihan hyvä loppujen lopuksi, että saa töitä. Täytyy olla hirveen kiitollinen tämmösessä maailmantilanteessa. (Viivi)

Siis ammattitaito? Muuttuu se...kyllä se tuntuu, että sitä ei niinku osaa oikein ja joka vuosihan se muuttuu tuolla käytäntö..lait muuttuu ja kaikki muuttuu. (Maija)

6) Humanistinen repertuaari

Työtön ymmärtää kohtalotoverinsa tilanteen vertaamalla sitä omaan kokemukseen ja omassa puheessa tämä ilmeni empaattisuutena ja myötätuntoisena selittämisenä. Kontrastina tälle voi sanoa, että puhe tuotti samalla kuvan omasta itsestä osaavana ja tämä kertoo yksilön sisäisestä elämönhallinnasta.

Työ pitäis laittaa semmoseks, että jokaisella ois vaan joku määrätty aika, että se niinku vaihtus. (Sandra)

Kuitenkin jos mä aattelen, että mä oisin mies ja perheetön, nii mun tilanne vois olla ihan erilainen. Mä voisin olla tosi pitkästyny. (Liisa)

Onhan näitä hiljasempia ihmisiä. Ei ne välttämättä niin helpolla tutustu ja niillä on paljon hankalampi mennä sinne uuteen työpaikkaan ja opetella kaikki uudet työtehtävät. (Viivi)

Rikkaaksikin jos tulis, että lotosta voittaisi, kyllä osais arvostaa semmosiaki ihmisiä, jotka on tosissaan työttömiä. (Maija)

7) Puolustautumisrepertuaari

Sanotaan, ettei työttömät haluakaan. Että ne halua olla ansiosidonnaisella...mielummin mä otin sen työn täällä vastaan kuin oisin sitte saanu jonku aikaa sitä korkeempaa päivärahaa, että ei sekään aina pidä paikkaansa, että työttömät ei halua töitä. (Sandra)

Toisten mielestä työttömällä on aina lomaa: Mä en itse henkilökohtaisesti koe lomana, koska tavallaanhan koko ajan mun täytyy olla valmis. Mulle voi tulla tänään tai huomenna kutsu työvoimatoimistosta ja periaatteessa mun täytyy olla heti valmis ottamaan työ vastaan. (Liisa)

Sitten pullollaan, että työttömät, on niin laiskoja, että ne ei ees viitti hakee mitään, että ne niinku mielellään tykkää elää niillä työttömyyspäivärahoilla. Se ei todellakaan pidä paikkaansa. (Viivi)

Haastattelumateriaalia määritti kauttaaltaan työttömän naisen puolustuspuhe. Tätä kutsun puolustautumisrepertuaariksi. Haastateltavan on oman sisäisen elämänhallintansa vuoksi yritettävä selittää työttömyyden ympärillä leijuvia puheita siitä, etteivät he olisi "kunnon työttömiä", vaikkei heitä haastattelutilanteessa syyllistetty. Työttömyyden ympärillä on yksilöä syyllistävä ilmapiiri ja oma sisäinen elämänhallinta vaatii, että "minä työttömänä -kuva" ei varjostaisi lisäksi yhteiskunnan muiden yksilöiden negatiiviset yleistykset. Työttömyys koetaan myös kollektiivisesti siten, että puhuttaessa työttömästä, ei ajatella vain itseä vaan kaikkia samassa roolissa olevia.

Kuitenkin yksilönä haastateltavatkin haluavat erottautua ja näkevät työttömienkin joukossa polarisoitumista selviytyjiin ja luovuttajiin. Joukkotiedotusvälineet välittävät kuvaa työttömyydestä. Haastattelemani työttömät ovat omakohtaisesti tietoisia tilanteestaan ja kyvyistään, ja samalla myös vakuuttuneet mahdollisuuksiensa olevan juuri sellaiset kuin joukkotiedotusvälineet ovat niiden kertoneet olevan. Joukkotiedotusvälineet eivät ole suurtyöttömyyden aikana vahvistaneet yhteiskunnallisesti tärkeää illuusiota työttömän mahdollisuuksista, vaan ne ovat toimineet realistisen työttömyyskuvan välittäjinä ja siten muokanneet ilmapiiriä ahdistavammaksi. Toisaalta joukkotiedotusvälineet ovat yleistäneet työttömien joukon esimerkiksi käsitteillä syrjäytynyt tai syrjäytetty. Haastateltava tiedosti oman tilanteensa realistisesti, ja samalla surren sitä, että opittua ammattitaitoa ei voinut hyödyntää eikä myöskään näyttää kenellekään omaa kyvykkyyttä. Puheessa haluttiin ehdottomasti erottautua käsityksestä, joiden mukaan työtön olisi laiska, alkoholisoitunut tai muutoin moraalisesti tuomittava eli haastateltavat puolustautuivat yleistäviä käsityksiä vastaan.

Yhteiskunnassamme työtön leimataan samalla leimalla kuin oman elämänhallintansa menettänyt luopuja. Kuitenkin on niin, että työtön on hyvin pitkään täysin työhön kykenevä. Yhteiskunnassamme käytetään termejä syrjäytynyt tai syrjäytetty, mutta

näiden termien välinpitämätön käyttö voi johtaa liian aikaiseen johtopäätökseen työttömän mahdollisuuksista elää yhteiskunnassa vielä toimieläimenä ja tuottavana jäsenenä. Syrjäytyminen on astumista luovuttamisen tielle. Riski tähän on tietenkin suuri, jos ei enää löydä oman elämän arvoa. Syrjäytyneiden kategoriaan listataan nykyään kaikki huonompiosaiset määrittelemättä tarkemmin, onko ihminen jo luovuttanut kokonaan vai vieläkö häneltä löytyy tahtoa. Tämä kertoo siitä, että yhteiskunnassa on helpompi unohtaa yksilö ja puhua "yhdestä massasta" erittelemättä. Vaikeampaa on myöntää, että massassa on mukana täysin toimintakykyisiä ihmisiä, joiden kyvykkyys on kiinni vain siitä, että he saivat tilaisuuden näyttää eli pääsisivät tekemään työtä. Työttömän on siis muistutettava kuulijaa siitä, millaiseen työttömien kategoriaan hän kuuluu. Työtön -rooli sisältää paljon negatiivisia oletuksia ja ollakseen kilpailukykyinen työmarkkinoilla, on pyrittävä puhdistamaan työttömän identiteetti jatkuvalla puolustautumisella ja muistuttamalla, ettei ole niin kuin usein jopa tuomitseva, yleinen käsitys yhteiskunnassa antaa ymmärtää.

Miksi sitten toisaalta työtönkin toistaa yleistyksiä itsestään? Onko kyseessä auktoriteetti-usko vai kriittisyyden puute? Tiedotusvälineiden toimittama teksti, politiikan tuottamat sanat sulautuvat arkikieleen, minkä kaikki ymmärtävät. Kuitenkin sanojen sisältämä viesti saattaa jäädä avautumatta, vaikka se kohdistuisi työttömiin itseensä jopa negatiivisesti. Bourdieun mukaan tiedotusvälineet ovat ottaneet roolikseen kertoa "mitä meidän pitää ajatella" pikkuporvarien "yhteiskunnallisiksi ongelmiksi" kutsumista asioista. Tiedotusvälineillä on valtaa ja siksi niiden tapa ilmaista asioita on merkityksellinen. Tätä valtaa haluavat hyödyntää ne, jotka haluavat julkisuuteen ja tiedotusvälineiden vastuuksi jää ymmärtää julkisuuteen haluavien tarkoitusperä eikä luopua journalistia velvoittavasta eettisyydestä. (Bourdieu 1999, 67.) Televisio tuottaa *todellisuusefektin*. Se esimerkiksi kykenee näyttämään ja saamaan ihmiset uskomaan näyttämäänsä eli esimerkiksi uutisointi rakentaa sosiaalista todellisuuttamme. (emt., 33.) Uutisoinnin sanavalinnat luovat katsojalle kuvitelmia, pelkoja, fobioita tai virheellisiä mielikuvia, jos uutisen ja sanojen taustaa ei selvitetä. Toisaalta toimittaja tarvitsee tavallisuudesta poikkeavia sanoja, mutta niiden valinnassa on huomioitava kuulijaryhmät, ettei tapahtuisi liikaa ärsyttämistä. (emt., 31.) Tiedotusvälineiden käyttämät syrjäytynyt tai syrjäytetty -termit työttömistä uutisoitaessa tarttuvat

yleistävinä arkikieleen ja ovat jo lakanneet paljon käytettyinä sisältämästä todellisia merkityksiä. Niistä on tullut paljon toistettuja fraaseja.

Yksilön omat mahdollisuudet vaikuttaa omaan henkilökohtaiseen tilanteeseensa näyttävät piiloutuvan yleisesti vallitsevien olosuhteiden taakse. Yksi syy tähän on hyvinvointivaltion tarjoama tuki. Protesti ja yksilöllinen yrittäminen vähenevät, kun perustarpeet ovat kunnossa. Toinen syy on se, että työtön yksilö ei ole kenenkään kiinnostuksen kohteena, julkisuusarvo on suuri vain 'yleisöä' kohahduttaessa eli työttömyyden kohdatessa suurempaa joukkoa kansalaisia samaan aikaan. Se, että työtön yksilö jää yhteiskunnan taloudellisen nousukauden aikana vaikeassa elämän perustilanteessaan yksin ja luottamus tulevaisuuteen ja yleiseen pärjäämiseen horjuu, saa yksilön puolustautumaan. Tämä on tapa pitää omaa sisäistä elämänhallintaansa yllä, vaikka onkin joutunut luovuttamaan ulkoista elämänhallintaansa yhteiskunnan kontrolloitavaksi. Yhteiskunnan taloudellisen nousun aikana pitkäaikaistyöttömyys kääntyy helposti yksilöstä johtuvien syiden etsimiseksi ja yksilöä syyllistäväksi.

"En oo mihinkään kapakkakierteeseen sortunu, vaikka kyllä kai sitä semmosiaki sitte on, että ne on ihan onnettomia." (Sandra)

Jopa näin härskisti on heitetty, että voi, että kun minäkin saisin olla työtön, minä oon niin väsyny tähän työhön, mulla on niin paljo työtä. Että on se työttömällä kyllä, voitta hänkin vois lomaila. Että ei yhtään aatella sitä, että miten pahasti voi sanoa. Että monetkaan tämmöset, jotka on vuosia olleet samassa työpaikassa, vakituisessa työssä eivät tajua, miten hirveää on olla työtön ja rahaton. Tulla toimeen hirvittävän pienellä rahalla vuodesta toiseen, että jos sulla vaikka pesukone menee kotona rikki ja oot yksinhuoltaja ja työtön, sulla ei välttämättä ole rahaa korjata sitä. (Liisa)

3. Työ sitoo yksilön yhteiskuntaan

Julkunen ja Nätti ovat määritelleet perinteisen ja normaalin työsuhteen piirteitä. Näitä ovat: yksi työnantaja, palkka, toistaiseksi jatkuva (vakinainen), kokoaikainen, työnantajan tilat, työoikeudelliset seuraukset (sosiaaliturva, irtisanomissuoja). Kaikille normaalista työsuhteesta toisin ymmärrettäville työsuhteille on olemassa kattotermi epätyypilliset työsuhteet. Näitä ovat esimerkiksi määräaikaiset työsuhteet, tukityöllistäminen, vapaaehtoiset, lyhyet työsuhteet ja osa-aikatyö. (Julkunen, Nätti 1995, 113.)

Käytännössä, puhekielessä termit sekoittuvat toisiinsa ja yleisesti puhutaan pätkätöistä sen tarkemmin erottelematta, miten työntekijä on työsuhteeseensa päässyt. Myös määräaikainen työsuhde on puhekielisesti tavallisempi ilmaisu kuin työllistetty. Työllistetty sanasta tulee mieleen helposti, että työntekijä on passiivinen, syrjäytynyt omasta syystään, yhteiskunnan tuettava, veromarkkoja tuhlaava, työtä karttava jne. Koska työllistetty sisältää sanana paljon negatiivista latausta, on työllistetynkin helpompi sanoa olevansa määräaikaisessa työsuhteessa. Määräaikaisuus on terminä neutraali. Olla määräaikainen työntekijä tarkoittaa, että työntekijä on aktiivinen työmarkkinoilla, syy mahdolliseen työttömyyteen on ollut enemmänkin yhteiskunnallinen kuin henkilökohtainen. Määräaikainen termi saa positiivista arvoa, kun sitä voi verrata nykyisiin yleistyneisiin projektitöihin, mitkä on tietyn kestoiseksi sovittuja ja projektityöhönsä pääsevät vain osaajat, valikoidut henkilöt.

Sandra selittää: Mitä mää nyt oon vähä miettiny tätä nykyistä tilannetta, niin eikö ne aika paljo harrasta justii nuo työnantajat tämmösiä projektitöitä tai määräaikaisia työsuhteita, että saako nuoretkaan enää välttämättä jotain pitkäaikaista...

Työ on ollut menneinä vuosikymmeninä ensisijainen turvallisuuden tae. Työstä ihminen on saanut toimeentulonsa ja arvostuksensa muiden silmissä. Suurimpia häpeän hetkiä on koettu, kun raha leipään on jouduttu lainaamaan tai pahimmillaan jopa kerjäämään sosiaalitoimistojen luukuilta.

Suomalainen yhteiskunta on kehittynyt muutamassa vuosikymmenessä maatalousyhteiskunnasta kapitalistiseksi yhteiskunnaksi. Muutos on ollut nopea, koska Suomen teollistuminen on ollut voimakkainta vasta toisen maailmansodan päättymisen jälkeen ja on siis muuttanut entiset omasta pellostä ruokansa saaneet suomalaiset toisen maksamaa palkkaa nauttiviksi kansalaisiksi. Riippumattomuus on muuttunut riippuvaisuudeksi, toimeentulon omavaraisuus on kauttaaltaan pienentynyt. Ihminen on joutunut hakemaan perusturvallisuutensa toisen tarjoaman työn turvasta. Palkkatyöläisyys merkitsi luonnollisesti myös sitä, että ihminen ei ollut enää sidottu paikalleen. Työtä oli mahdollista hakea kaupungeista ja yleensäkin kauempaa. Maaläntti ei sitonut enää yksilöä ja samalla kun tämä sitoutuminen karisi, häipyi myös pysyvän ympäristön luoma turvallisuuden tunne. Palkkatyöhön lähtenyt suomalainen joutui opettelemaan uuden elinympäristönsä ja löytämään perusturvallisuuden tunteensa, jonka oli jättänyt taakseen synnyinsijoilleen. (Blom 1984, 7-8.)

Työn luonne on muuttunut ajan kuluessa. Teknisen kehityksen edetessä ihmistyötä on korvattu koneilla. Samalla on säästynyt aikaa ja tuotantoa on voitu kasvattaa. Davis on tutkinut eurooppalaisen työajan vähentyneen 150 vuoden kuluessa 3000 tunnista/vuosi 1700 tuntiin/ vuosi. Ihmistä ei ole pystytty korvaamaan täysin, ja se voi olla mahdotontakin, esimerkiksi sosiaalipalvelujen tuottamisessa. (Julkunen, Nätti 1995.)

Ihmisen tekemän työn tultua vähemmän tarpeelliseksi koneiden yleistyessä, on pystytty vaatimaan ihmisille parempia työoloja ja lyhyempiä työaikoja. Vapaa-aika on lisääntynyt ja ihmiset ovat mukautuneet tilanteeseen myönteisesti, mutta jatkuva ihmistyön tarpeen väheneminen tai työllisyyden painopisteiden vaihtelu ilmenee myöhemmin esimerkiksi vaivihkaa syntyneenä työttömyytenä joko kaikilla työaloilla tai tietyillä sektoreilla.

Kun työpaikasta saneerattu ihminen tai laman myötä työttömyyskierteeseen joutunut ihminen vanhenee, vaikeutuu myös työnsaaminen. Modernit työt eivät tarvitse vanhoja taitoja. Työyhteisöt ovatkin hyvin usein ikävääristyneitä. Kärjistetysti voi sanoa, että 30-vuotiaat ja nuoremmat työskentelevät nopean kehityksen atk-alalla ja lähempänä 50-ikävuotta elävät työskentelevät esimerkiksi julkisen sektorin palveluksessa. Nykyisin

myös palkkaus vaikuttaa työn kiinnostavuuteen ja uravalintaan enemmän kuin ennen, jolloin työ koettiin kaikkien velvollisuudeksi.

Koneiden tuleminen pakottaa aina uudelleen pohtimaan ihmisen roolia yhteiskunnallisessa tapahtumaketjussa. Mitkä ovat ihmisten mahdollisuudet ja velvollisuudet yhteiskunnassa, jossa puuttuu laajamittainen palkkatyö ja jonka talous nousee yritysten voitoilla ilman näkyvää työn tekemistä? (Rifkin 1997, 21.)

Työttömyyden hoitamiseen on esitetty ratkaisuksi sekä työvoiman palkkakustannusten alentamista että työajan lyhentämistä. Mahdollisuus työajan lyhentämiseen on työntekijöiden keskuudessa haluttua, koska se mahdollistaa työntekijöiden elämänlaadun parantumisen työn ulkopuolella. Näin esimerkiksi, jos työntekijä haluaa lisäkouluttaa itseään tai perustaa perheen. Se, että yhteiskunnassa hyväksytään työttömyys eikä esimerkiksi hoideta yllämainituilla tavoilla työtä mahdollisimman monelle, on Roosin mukaan tietoista ihmisten syrjäyttämistä yhteiskunnasta. Yhteiskunnasta tulee kahtiajakautunut ja kova, ja työssäolevat väsyvät työnpaljouteen työttömien eläessä toimeentulon rajalla. Yhteiskunta, joka pyrkii tarjoamaan kansalaisilleen palkkatyötä, on inhimillisempi kuin kova yhteiskunta, joka lajittelee kansalaisensa valioihin ja epäkelpöihin huollettaviin. (Roos 1985, 142-143.)

Palkkatyön aika- ja sopimusjoustot rikkovat työn ja ei-työn välistä rajaa. Kun muutokset ovat toivottuja, työntekijän kannalta myönteisiä, tai vähäpätöisiä ja tuttuja, jää helposti huomaamatta, kuinka perinpohjaisesti myös yhteiskunta muuttuu (Beck 1995, 14). Tällainen yhteiskunnallinen muutos on saattanut olla osa-tekijänä esimerkiksi työttömyyden ja taloudellisten ongelmien syntyyn. Ratkaisua on lähdettävä etsimään erilaisista, joko uusista tai vanhoista, keinoista. Työttömyyttä vastaan on etsitty ratkaisuja esimerkiksi työnjakamisesta, etätyöstä, yrittäjyydestä ja epätyypillisten työsuhteiden (määrä- ja osa-aikainen työllisyys) hyväksymisestä vakinaisen työn rinnalla.

Suomessa palkansaajat ovat mieluiten töissä normaalin 35-40 työtuntia viikossa. 1990-luvun lopun uutiset kertovat suomalaisten lisääntyneestä halukkuudesta jopa 50 tuntiseen työviikkoon. Valmius joustoihin kasvaa suosioekonomisen aseman ja työssä koettujen uhkien mukaan. Esimerkiksi työajan lyheneminen voi olla mahdollisuus, joka

lisää oikeuksia henkilökohtaisiin valintoihin tai uhka, jolloin normaalityösuhteen turvallisuustakuut (esim. eläketurva tai takuu siitä, ettei joudu taloudellisesta pakosta etsimään uusia vaihtoehtoja, kun työtunnit ovat laskeneet vähäisiksi) kaventuvat. On myös muistettava, että työajoilla on taloudellisten ulottuvuuksien lisäksi myös sosiaaliset ulottuvuudet. (Julkunen, Nätti 1995, 13-14.) Kun työaika muuttuu epäsäännölliseksi tai ihminen joutuu vuorotteluun työn ja työttömyyden suhteen, on vaikea kuvitella, ettei se vaikuttaisi myös yksityiseen elämään.

Yksilötasolla on edelleen voimakas tarve pysyvään työsuhteeseen, ja koska vain määrä-aikaisia työsuhteita on tarjolla, eivät yksilön toiveet toteudu. Määrä-aikainen työsuhde on työnantajan kannalta hyödyllistä, varsinkin, jos on kyse sesonkiluonteisesta työstä, jolloin työntekijä voidaan palkata tasoittamaan kiirehuippuja. (Julkunen, Nätti 1995, 32.) Yhä useammin työyhteisön henkilökuntaan kuuluu sekä vakituisia että määräaikaista työntekijöitä ja määräaikaisten vaihtuvuus on jatkuvaa.

Vakinainen työsuhde mielletään eläkeikään saakka jatkuvaksi. Se on arvokas tavoiteltavaksi. Vakinaisuus lisää yksilön turvallisuuden tunnetta. Vakinaisessa työsuhteessa olevaan ihmiseen on helppo liittää positiivisia määreitä: hyvä, ahkera, luotettava. Siis sellainen, jonka katsotaan toteuttavan työnantajan toiveita parhaalla mahdollisella tavalla. Kuitenkin on näytetty toteen, ettei jatkuvuuden tuomaa varmuutta ole enää vakinaisellakaan. Taloudelliset ja tuotannolliset seikat ovat lakaisseet työpaikkoja alta esimerkiksi vakinaisilta pankkivirkailijoilta. Nk. kultainen kädenpuristus on yksi keino saada työpaikalta pois ylimääräistä työväkeä. Uhkaava jatkumattomuuden varjo leimaa vakituisia työpaikkojakin. Pelko siitä, että toimintoja yhtenäistetään tai keskitetään toiselle paikkakunnalle, voi olla jatkuvasti läsnä.

Vakinainen työntekijä on oikeutettu työsuhteensa aikana lomailemaan ja ennen pitkää vakinaisen työntekijän palkkataso nousee, hänen oppiessa ja hallitessa enemmän työyhteisön tehtäviä tai jos hän pääsee ylenemään työpaikalla. Vakinaisella on mahdollisuus olla mukana työpaikan jatkuvassa koulutuksessa, jos työpaikalla tällaista koulutusta järjestetään. Vakinainen työntekijä oppii tietämään työpaikastaan paljon asioita eli kehittyy vuosien saatossa osaavammaksi ja tietävämmäksi.

Pitkään vakinaisessa työsuhteessa ollut tietää, millainen hänen työyhteisönsä on ja

millaiset vakinaiset työntekijät hänellä on työkavereina. Työympäristö ei sinänsä enää hämmästyttä ja tällöin työssä voi keskittyä tekemään varsinaista työtään tutussa ympäristössä, tutuilla laitteilla.

Myös elinympäristössään vakinainen sitoutuu mahdollisesti enemmän kuin ei-vakinainen työntekijä. Ihminen, jolla on usko ja luottamus tulevaisuuteen, uskaltaa rohkeammin sitoutua asuntolainan kautta pankkiin. Taloutensa horjumattomuuteen uskova ihminen uskaltaa ostaa oman asunnon ja näin hän sitoutuu yleensä samalla paikkakunnalla sijaitsevaan työpaikkaansa yhä enemmän.

Työyhteisössä on myös työntekijöitä, joille on selvää, että he eivät tule viipymään pitkään. Työn pituus on määritelty etukäteen. Tukityöllistetty on voinut leimaantua jo ennen työpaikalle tuloaan ja viimeistään näin tapahtuu, kun työkaverit kysyvät, kuinka pitkä työsuhde on kyseessä. Suomessa virastoissa luukulta luukulle asioiminen, rahan hakeminen, on koettu hävettävänä aina. Vasta 1990-luvulla häveliäisyys on vähentynyt. Myös tukityöllistetyille on muotoutunut huonouden ja heikko-osaisuuden leima jo ennen tämän vuosikymmenen taloudellisen laman tuomaa massatyöttömyyttä.

Koska kautta aikojen näillä työllistämistuella palkattujen ihmisten kontolla on ollu vähä sellanen maine, että se ehkä tulee jostakin sieltä -70 -luvulta, että aikaisemmin työllistämistukitoihin otettiin ns. semmosia ns. heikompia yksilöitä, joilla oli joitakin ongelmia esimerkiksi alkoholiongelma tai psyykeongelmia tai... Ett jollain tavalla mä oon aistinu, että mun piti niinku näyttää, että mä oon ahkera, että mä en niinku laiskuuttani, ett sitt ku mä saan sen työn mä ehkä panostan siihen liikaakin. (Liisa)

Vakinaiseen työsuhteeseen siirtyminen koulutuksen jälkeen on nähty myös elämänkaareen liittyvänä aikuisuuteen kasvamisena. Tommi Hoikkala arvostelee tällaista näkemystä vanhahtavana, koska työhön sitoutuminen ja aikuiselämän sosiaalisten roolien löytyminen sitä kautta on tullut epävarmemmaksi mahdollisuudeksi. Kuitenkin aikuisuus sisältää vahvoja ennakkoon käsitteeseen ladattuja odotuksia, ja tämän vuoksi yksilö joutuu mitä todennäköisemmin jatkuvasti muuttamaan ymmärrystään siitä, mitä on olla aikuinen. Hoikkala arvioi, ettei valmiiksi

määritelty, institutionaalistunut nuoruus pysty kuitenkin estämään yksilöllistymistä, mikä syntyy jokaisen omista valinnoista. Valintojen mahdollisuus voi olla myös painostavaa. Yksilö on aikuistumisprosessinsa aikana jo tietoinen mahdollisuuksien nopeasta muuttuvuudesta. Yksilön on pystyttävä joustamaan pärjätäkseen, muuten hänen mahdollisuutensa pienenevät ja pahimmillaan hän voi ajautua pois työmarkkinoilta. (Hoikkala 1998, 137-140.) Vakainainen työsuhde ei siis voi ainoana määrittää aikuisuutta. Jos ajatellaan, että aikuisuus oli ennen isojen palasten, suhteellisen helppo palapeli, on se nykyajan epävarmuuden yhteiskunnassa peli, joka tuntuu olevan täynnä pieniä, toisiinsa sovittamattomia palasia. Jatkuva kaaos kulkee läpi kaikkien elämän alueiden ja pysähtymistä on pelättävä, etteivät mahdollisuudet valuisi ohi. Perinteisen ajattelutavan omaava tai vanhempi työtön aikuinen on siis peruskysymyksen edessä: onko kasvettava uudella tavalla aikuiseksi ennenkuin pystyn olemaan tälle yhteiskunnalle arvokas? Nykytilanteessa aikuisuus mitätöityy samaa tahtia kuin sitä saavuttaa, jos aikuisuutta määrittävät yksin saavutukset (emt., 135).

Jos työpaikka ei anna työntekijälleen toiveita, ei työntekijäkään ota henkilökohtaista vastuuta työpaikan töistä.

Sandra kertoo työstään: En mä siitä paineita ota, mutta siinä voi olla sekini, että mää olen vaan määräaikainen.

Työpaikan ruuhkat ja paineet on helpompi unohtaa tai olla välittämättä niistä, kun on tukityöllistetty ja tietää tarkalleen, milloin kaikki jää taakse.

Luottamus siihen, että palkkatyöstä muodostuu elämän ura, saa ihmiset hakeutumaan sopivaan koulutukseen, osoittamaan työn hyvin tekemällä osaavansa ja olevansa luotettava. Työpaikasta yritetään tehdä pysyvä ja tämän onnistuessa vähitellen myös uralla nousu tulee tärkeäksi. (Kortteinen 1982, 204-207.) Jos työ on sisällyksetöntä, on ainoa työn merkitys palkassa. Alistava ja vähän arvostettu työ on kuitenkin ahdistavaa, varsinkin jos työn ulkopuolelta ei löydy vastapainoa elämään. (emt., 172-175.)

Kun määräaikaisen työsuhde päättyy, jää vakinainen työpaikkaan. Jos työpaikka ei vastaa omaa ihannetyöpaikkaa, siellä vallitsee kireä ilmapiiri ja työuupumus, voi pois pääsemisen kokea helpottavana. Tällöin vakinainen työntekijä joutuu jäämään epämiellyttävään ympäristöön. Työllistettyä kohtaan voi ilmetä jopa kateutta, koska vakinainen ei miellä omaa lähtemistä mahdolliseksi. Työttömyys saatetaan rinnastaa kaivattuun lomailuun. Vakinaisella ei ole yhtä helppoa ulospääsyä kuin pätkätyöläisellä, jolle ulospääsy on jo ennaltamäärätty. Jos vakinainen lopettaisi työsuhteensa, tapahtuisi henkilökohtainen tipahtaminen sosiaalisista verkoista, tipahtaminen taloudellisesti vakaalta pohjalta jonnekin tuntemattomaan, epämääräiseen, työttömien joukkoon, jota ei arvosteta samalla lailla kuin työtä tekevien joukkoa. Vakinaista sitoo työpaikkaansa halu saavuttaa kuitenkin jotain, jos ei asemaa työpaikalla niin kenties sitten yksityiselämässä uusi auto, omakotitalo tai tuleva kohtuullinen eläketaso.

Tilanne on ristiriitainen erilaisissa työsuhteissa olevien välillä. Jos työ on sellaista, mitä mielellään tekee, voi kokea lähtemisen, jota ei itse haluaisi, jopa henkilökohtaisena epäonnistumisena. Miksi minun työsuhdettani ei jatkettu?

Viivi kertoo: Mä jäin ihan kokonaan työttömäksi ja se oli hirvee pettymys mulle, että koin oloni jotenki hirveen semmoseks huonoks, mikään ei niinku onnistunu ja maistanu ja tuntu, että ei oltu siihen työpanokseen tyytyväisiä.

Psykologi Abraham Maslow kehitti yksilön tarvehierarkian, jossa hierarkian muodostumisperustana ovat motiivien tärkeys- ja kehitysjärjestykset. Näitä tarpeita ovat fysiologiset perustarpeet, turvallisuuden tarpeet, läheisyyden tarpeet, arvostuksen tarpeet, itsensä toteuttamisen tarpeet. Maslowin humanistista psykologiaa on arvosteltu sen yleistävyydestä. Tarvehierarkia on syytä lukea suuntaa antavana, koska jokaisella yksilöllä kuitenkin on oma yksilöllinen tarve- ja tunnekehitys. (Salo, Vilko 1987, 121.) Tarvehierarkia selittää kuitenkin monella tapaa sitä, miksi yksilö kokee työn niin tärkeäksi elämässä. Yhteiskunnassamme työn tekeminen on ensisijaisen tärkeää ihmisen elämänkaareissa. Työn voisi määritellä elämän sisällön peruslaataksi. Työtä kunnioitetaan ja elämän nähdään olevan järjestyksessä, kun ihminen on saanut itselleen työtä. Ihminen kokee, että työperustan päälle on helppo lähteä rakentamaan

muuta elämänsisältöä. Tasapainoisen elämän kannalta on tärkeää, että ihminen kokee turvallisuutta olemassaolossaan. Turvallisuus on yhtäkuin varmuus siitä, että elämän perusasiat säilyvät suhteellisen koskemattomina ja muuttumattomina. Turvallisuuden keskellä jokainen voi järjestellä tai muuttaa hallitusti asioitaan yksi kerrallaan, jolloin perustasapaino elämässä säilyy. Tätä voidaan kutsua ulkoiseksi elämänhallinnaksi (Roos 1985, 41).

Tukityöllistetty ei useinkaan putoa kovin korkealta taloudellisesti. Voi jopa olla, että ansiosidonnaista työttömyyskorvausta saavan talous pysyy samanlaisena olipa hän työsuhteessa tai ei. Tukityöllistetyn työsuhteen päättymisen pudottaa hänet mahdollisuudesta työn jatkuvuuden tuomiin etuihin ja samalla hänen sosiaalinen verkosto supistuu.

3.1. Kaksoissidos

Psykoanalyysissa selitetään sitä, mitkä tapahtumat muokkaavat ihmisen kehitystä lapsesta aikuiseksi ja onko näiden tapahtumien onnistumisella tai epäonnistumisella oleellista merkitystä ihmisen henkiselle hyvinvoinnille. Esimerkiksi Erik H. Eriksonin psykologia nojautuu vahvasti freudilaiseen psykoanalyysiin, joka on fallos-keskeinen ja kleinilaiseen psykoanalyysiin, joka on rinta-keskeinen eli näiden mukaan ihmisen persoonallisuus kehittyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, psykososiaalisten kriisien kautta. Kehitys häiriintyy, jos ihmisten välinen vuorovaikutus epäonnistuu. Tätä voi tapahtua myös aikuisiällä. Kolmantena psykoanalyysin suuntana voidaan pitää Winnicottin psykoanalyysia, missä haetaan vastausta siihen, miten ihminen kokonaishenkilönä pyrkii rikkaaseen ja luovaan omaan elämään ollen samalla vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Winnicott`n peruspyrkimyksenä on selvittää lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen merkitystä. (Davis, Wallbridge 1984, 10.) Kaksoissidos-käsitteen yksi lähtökohta on Erik H. Eriksonin äiti-lapsi -suhteen perusluottamusteoriassa.

Kaksoissidoksella tarkoitetaan viestintätilanteita, joissa positiivisen viestin lähettäjä saa vastaukseksi negatiivisen viestin ja päinvastoin. Tällaiseen häiriintyneeseen kommunikaatioon kuuluvat myös ristiriitaiset viestit, jolloin sanat ovat ristiriidassa

sanattoman viestinnän kanssa. Yksilön kehityksessä ensimmäinen kommunikaatiohäiriö voi syntyä, jos lapsen ja hänen hoitajansa viestintä toisilleen on ristiriitaista eli silloin, kun hoitaja on lasta kohtaan välinpitämätön ja vastaa lapsen viestiin ristiriitaisella tavalla, esimerkiksi ei osoita kiintymystä. Lapsi joutuu siis kokemaan perusturvattomuutta, minkä puute taas vuorostaan vaikuttaa itseluottamuksen kehittymiseen ja positiivisen minäkuvan rakentumiseen sekä yksilön psyykkiseen tasapainoon. (Salo, Vilkkonen 1987, 66-73.)

Yksilö on yhteiskunnan jäsen. Yhteiskunnan ja yksilön välistä vuorovaikutussuhdetta voisi verrata valtasuhteeseen vanhemman ja lapsen välillä. Lapsi tai yksilö ovat tässä valtaapitävän ja määrittäjänä toimivan vanhemman tai yhteiskunnan holhottavia. Jos protestointia vanhempaa tai yhteiskuntaa kohtaan esiintyy, on tällä oikeus ja mahdollisuus sitä heikentää tai estää se kokonaan. Toisaalta yhteiskunnalla ja vanhemmalla on velvollisuus pitää huolta. Valtasuhde työttömän yksilön ja yhteiskunnan välillä toteutuu voimakkaammin kuin jos yksilö olisi työssä. Jos yksilö kokee, että yhteiskunta on häntä kohtaan välinpitämätön, alkaa hän tuntea turvattomuutta. Turvattomuuden puute taas vuorostaan vaikuttaa itseluottamuksen kehittymiseen ja positiivisen minäkuvan rakentumiseen sekä yksilön psyykkiseen tasapainoon. (Salo, Vilkkonen 1987, 66-73.)

Epävarmuutta ja turvattomuutta yksilö pyrkii aktiivisesti vähentämään työn tilalle tulleilla, työtä samanaikaisesti sekä korvaavilla että sen löytymistä edesauttavilla sijaistoiminnoilla. Myös yhteiskunta aktivoi työttömäksi joutunutta. Työtön joutuu 'juoksemaan' työvoimatoimistossa ja toimittamaan lomakkeita eri etuuksien saamista varten. Yksilö joutuu työttömyydessä toimimaan saadakseen perustoimeentulonsa turvatuksi. Tilanne toimii pelastavana elementtinä sen suhteen, ettei yksilö vajoaisi työttömyyden yllättäessä loputtoman toivottomuuden tilaan. Tilanne on helposti verrattavissa lähiomaisen kuolemaan ja siitä aiheutuvaan hautajaisseremonian järjestämiseen. Yksilö tekee surutyötä ja on aktiivinen ja tämä auttaa selviytymään pahimman yli. Asioiden järjestelyn jälkeen seuraa rauhoittuminen. Työttömyysaika voidaan alkaa nähdä aikana omille, esimerkiksi kodinhoitoon tai itsensä hoitamiseen liittyville, asioille. Vasta kun työttömyys jatkuu pitempään ja toimeentulo muuttuu epävarmemmaksi, tulee jatkuva huoli ja epävarmuus. Tähän tilanteeseen yhteiskunta tarjoaa tukityöllistämistä ja koulutusta. Voidaan kysyä onko aika oikea, jos yksilö

kokee jo olevansa selkä seinää vasten. Miksi yhteiskunta ei auta aikaisemmin? Onko myöhäisestä apuun tulemisesta yhteiskunnalle enemmän hyötyä? Enemmän hyötyä siitä, että yksilöllä ei ole enää voimakasta omaa tahtoa? Ihanteellista olisi, jos tukityöllistäminen ja koulutus pystyttäisiin aina aloittamaan välittömästi työttömyyden kohdatessa.

Ihmistä, joka on työtön, mutta jolla on kaikki edellytykset normaaliin työhön, pidetään yhteiskunnassamme holhottavan asemassa. Se, että erilaisia työllistämiskeinoja ja työllisyyskursseja kutsutaan aikuisten päivähoidoksi ei näyttäisi lainkaan olevan tyhjältä tempaistu ilmaisu. Pikemminkin kyse on totuudesta, jonka työttömyydestä kärsivä näkee selvästi. Yhteiskunnan hallitsevalta taholta tällainen realistinen totuus halutaan piilottaa, koska yhteiskunnan tuottama positiivisuuden illuusio vie yhteiskuntaa paremmin eteenpäin ja myös estää yksilöä luovuttamasta. Yhteiskunnan nousun ja pärjäämisen kannalta illuusio on tärkeä: se kertoo halusta yrittää ja selvitä. Taloudellisen nousukauden aikana halutaan työttömyys nähdä yhä enemmän yksilön omana, henkilökohtaisena, itse hankittuna ongelmana. Yhteiskunnan taloudellisen nousun kannalta positiivinen usko tulevaan ja työttömyyden leimaaminen yksilön ongelmaksi on tärkeä, vaikka se kärjistääkin työttömän totuuden ja yhteiskunnan illuusion ratkaisemattomaksi ja toisilleen hyvin raa`asti vastakkaisiksi totuuksiksi. Yksilöllä oltava ote omaan elämäänsä. Kyse on *elämänhallinnasta* eli siitä, missä määrin ihminen itse ohjaa elämänsä kulkua ja missä määrin tapahtumat seuraavat toisiaan yksilön voimatta niihin juuri vaikuttaa. Yhteiskunnan tehtävä on tukea yksilön elämänhallintaa. (Leskinen 1988, 154.)

Suomessa yhteiskunta huolehtii vielä kansalaisistaan: tieto tästä sinänsä luo turvallisuuden tunnetta. Jos yksilö luopuu toiveistaan ja elämänhallinnastaan, ei hänestä ole hyötyä yhteiskunnalle ja siksi yhteiskunta pitää yllä yksilön toivetta ja uskoa tulevaisuuteen. Kaksoissidos toimii yksilön ja yhteiskunnan välillä. Mutta jos toiveet romahdutetaan uudelleen ja uudelleen, on riskinä yksilön jopa vapaaehtoinen vieraantuminen ja yrittämisen taaksejättäminen. Ihminen kokee turhauman eikä hänen luottamuksensa tulevaisuuteen vahvistu. Voisi sanoa, että ihminen oppii olemaan työtön ja tapahtuu sosialisatio työttömäksi. Kun työtön on vielä normaalisti työkykyinen, säilyy hänellä halu työhön ja halu pärjäämiseen. Yhteiskunnan tukityöllistämistoimenpiteet saattavat kannatella tällaista työtöntä useammankin

vuoden. Mutta useamman kerran tukityöllistetty ja uudelleen ja uudelleen pettymyksen kokenut, alkaa vähitellen luopua yrittämisestä kannattamattomana. Tässä prosessissa hyvinvointivaltion edut luovat perusturvallisuuden. Tämä tilanne on kuitenkin yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta epätoivoinen. Riski epäsosiaalisuuden ja välinpitämättömyyden lisääntymiseen kasvaa samalla kun yhteiskunnalla on harteillaan sosiaalisia menoja lisäävä työttömien joukko.

3.2. Työttömyys työyhteiskunnassa

Miten työtön löytää uuden perustan elämälleen, työn ja kiireen arvottamassa yhteiskunnassa? Miten tämänpäivän työtön kohtaa olemisensa oikeutuksen ja kuinka hän löytää päivittäin yleisesti hyväksytyä, mielekästä tekemistä, jolla voi osoittaa olevansa edelleen aktiivinen ja kyvykäs yhteiskunnan jäsen -sellainen, jota ei työttömyysaika ole heikentänyt niin, ettei hän enää pystyisi antamaan täyttä panosta työelämässä? Työyhteiskunnan aikarytmi vaikuttaa elämän sisältöön työttömänäkin. Työttömänä on hankalampi etsiä uusia tapoja elää, koska työttömän on todistettava jatkuvasti olevansa edelleen työtön, mutta halukas tekemään työtä. Muutoin hän jää avustusten ulkopuolelle ja määritellään työtä vierovaksi. (Rahkonen 1988, 39-41.)

Yhteiskunnassamme on jo nähtävissä polarisoituminen hyvinvoinnin osalta: työssä olevien tilanne kohentuu ja pitkäaikaistyöttömien sosiaaliset ongelmat vaikeutuvat ja kasaantuvat (Kortteinen, Tuomikoski 1998, 16).

Johtuuko työttömyys yhteiskunnastamme ja hyvinvointivaltiomme etuuksista?

Vaikuttaako työttömyyteen maantieteelliset syyt vai onko ihmisen ja työn kohtaaminen vaikeutettu eri etuuksien monimutkaisen oloisilla yhteensovittamisilla? Vai onko koko koulutuspolitiikkamme jäänyt jälkeen nopean teknologisen kehityksen myötä?

Työttömyys on niin monisyinen asia, ettei yksiselitteistä vastausta ole varmasti olemassa. Toinen on todellakin työtön laiskuuttaan, toista ei motivoi lyhyet työsuhteet, kun niistä yleensä seuraa pitkä päivärahojen odotus eikä nettopalkka välttämättä yllä etuuksien tuoman summan yläpuolelle. Maantieteellisesti työtä ei edelleenkään tuoda työttömien asuinpaikkakunnille, vaan ihmisten odotetaan lähtevän työn perään

Suomen kasvukeskuksiin. Viimeaikaiset koulutuspoliittiset uudistukset ovat merkinneet

jo ammattiin opiskelleiden kansalaisten muodollista epäpätevyyttä työhön ja kun tähän koulutusuudistukseen lisätään talouden samanaikainen notkahtaminen ja työpaikkojen saneeraaminen sekä nopea ja voimakas tietotekniikan tuleminen yhteiskuntaamme, on työttömyydestä tullut ilmiö, jota ei täydellisesti ole enää pystytty poistamaan yhteiskunnastamme. Kohtalona jatkuva työttömyys tuntuu olevan ennenkaikkea niille, joiden koulutusta vastaavaa työtä ei enää ole työmarkkinoillamme.

Nykyisessä vaikeassa työllistymisessä on koulutuksen ohella sanottu myös iällä olevan ratkaiseva merkitys: ihmiset on määritelty osaaviksi ja ammattitaitoisiksi iän mukaan. Tietotekniikan hallitseminen on varmasti helpompaa tietokoneaikaan syntyneille, mutta tietotekniikka, vaikka onkin tietoyhteiskunnassa muodikkaasti hallitsevassa asemassa, ei kuitenkaan ole tieto sinänsä eikä tietotekniikan hallitseminen tarkoita, että hallitsee myös tiedon sisällön. Ihmiset on sokaistettu ajattelemaan, että he ovat tulleet tarpeettomiksi, koska he ovat vanhentuneet ja hallitsevat koneiden maailmaa hitaammin kuin nuorempansa. Olisikin tärkeää muistaa jälleen, etteivät tietokoneet vielääkään ole niitä rakentaneita ihmisiä viisaampia ja ennenkaikkea se, että ne eivät pysty tuottamaan ohjelmiinsa sisältöä.

Tietoyhteiskuntamme tarvitsee sekä teknisesti taitavia että sisältötietoa tuottamaan pystyviä ihmisiä.

Laaja työttömyys ei ole uusi ilmiö. Esimerkiksi 1960- 70 -lukujen taitteessa maatalouden piirissä vähenivät työpaikat rajusti, mutta tasapaino työmarkkinoilla löytyi pian maassa- ja maastamuuton kautta. Nykyinen, korkea työttömyysaste vallitsee myös Suomen ulkopuolella Euroopassa. (Kortteinen, Tuomikoski 1998, 12-13.) Työ on kuitenkin suomalaisille tärkeä elementti turvallisuuden tunteen kokemisessa.

Työsocialisaatio, työn sisäistäminen itsestäänselvytenä ja työkurina, on pitkä historiallinen tapahtuma (Rahkonen 1988, 38-39). Protestanttinen etiikka on ollut tässä vahvassa asemassa pitäessään uskonnollisestikin hyväksyttävänä puurtajan roolia: roolia, jossa tunnetaan syyllisyyttä tekemättömyydestä ja joutilaisuudesta.

Ihmisen elämä sinänsä kulkee samantyyppistä polkuaan vuodesta toiseen, tunnista toiseen: päätarkoitus on hengissä pysyminen, sivujuonteena mielekäs elämä.

Suomalaisen, itsenäisen ja sodasta vapaan yhteiskunnan nuoruus, selittää mielestäni sitä, miksi 1990-luvun työttömyyden aalto on koskettanut yksilön elämää erilailla kuin

aiemmat Suomen kansalaisia kohdanneet työttömyysaallot. Esimerkiksi vielä 1970-luvun työttömyyden kokeneet ihmiset ovat syntyneet ja eläneet erilaisessa ympäristössä kuin 1990-luvun työttömyyden kokeneet. Ympäristö, missä eletään nyt, on erilainen verrattuna aiempien vuosikymmenten ympäristöihin. Ihmisten juuret eivät ole enää samanlailla maalla kuin esimerkiksi 1970-luvulla. Nykyajan ihminen on voimakkaammin city-ihminen, joka varmasti ymmärtää luonnon merkityksen, mutta ei välttämättä omaa siihen konkreettista suhdetta. Ihmisen ja luonnon suhde on muuttunut hetkittäiseksi. Aiemmin ihmiset löysivät tekemisen ja työn ilon kotipiiristään, luonnosta, alkeellisistakin olosuhteista. Kaupungistunut ja samalla yksilöllistynyt ja itsenäinen, suomalainen ihminen on ollut pakotettu tottumaan kiireeseen ja nopeaan elämänrytmiin. Arvokasta hänelle on häntä varten suunniteltu, rakennettu 'toiveiden toteutumis -maailma', jota seuraten voi saavuttaa enemmän. Vapaa-aikana on harrastettava ja oltava aktiivinen, jotta jaksaisi paremmin työn kiirettä. Työn kuva, joka on peräisin ajalta ennen kaupunkeihin muuttoa, teknistynyttä yhteiskuntaa, on ollut hyvin toisenlainen ja yhä harvemmalla nykyajan työttömällä on mitään kosketuspintaa tuohon aikaan.

Millainen on käsityksemme tämän hetkisestä olemisesta? Millaiset visiot meillä on tulevaisuuttamme kohtaan? Miten muistamme historian, aiemmin meille tapahtuneen? Jean Baudrillard leikkii ajatuksella, että kaikki tapahtuva imeytyy kuin tyhjiöön, kääntyy itsessään negatiiviseksi, jolloin kaikki tapahtuu ilman, että syntyisi historiaa. Tapahtumilla ei olisi enää aikaa ja ne muuttuisivat välittömästi tapahduttuaan merkityksettömiksi. Hänellä on esimerkkinä työ siten, että työ katoaa pääoman horisonttiin pääoman ollessa negatiivinen, tyhjiö. Tärkeäksi nousee spekulatio ja sitä seuraava ketjureaktio, jota ei voi tulkita. Toiminta ei siis ole enää ensisijaisesti määrittämässä tapahtuvaa. "Työtä ei enää käytetä pääoman uusintamiseen vaan pääoma tuottaa ja uusintaa työn." (Baudrillard, 1992, 31-33.)

Selviytyäkseen eteenpäin on ihmisellä oltava toivoa tulevaisuuden suhteen. Ns. normaali elämä sisältää ajatuksen tulevaisuudesta. Ihmisen voidaan sanoa olevan psyykkisesti terve, kun hänellä on toiveita ja suunnitelmia tulevaisuuttaan kohtaan. Elämän eteenpäin vievä voima on sitä, että jos yksilö kohtaa tavoitteensa tiellä esteen, hän pyrkii ylittämään sen. (Rainio 1971, 11.) Jos este on ns. ylitsepäsemätön, on vaarana, että yksilö turhautuu. Tällainen frustraatiotila johtaa

helposti siihen, että yksilö lakkaa yrittämästä. Yksi suurimmista ihmistä kohtaavista esteistä on työttömyys ja kaikin puolin se on osoittautunut entistä vaikeammin ylitsepästäväksi esteeksi yksilön elämässä. Turhautumisen vähentämiseksi yhteiskuntamme antaa toivoa työttömille työllistämällä heitä määräaikaisesti ja tarjoamalla koulutusmahdollisuuksia.

Yhteiskunta, joka on organisoitunut palkkatyön ympärille, kärsii merkityksettömyyden, syrjäntymisen ja vieraantumisen kokemuksesta. Työttömyyden ja vaikeiden sosiaalisten ongelmien yhteys on ilmeinen, mutta hyvinvointivaltiossa tilanteiden kärjistymistä voidaan yrittää estää poliittisilla päätöksillä. Vaikka ihminen kokee henkilökohtaista uhkaa työttömyydessä, esimerkiksi terveyden menettämisen uhkaa, ja kohtaa ongelmia, on hänellä kuitenkin jäljellä perusturva, kun hän vain on hyvinvointiyhteiskunnan kansalainen. Rifkin näkee uudeksi, markkinataloutta vastustavaksi, keinoksi ihmiskunnan arvojen uudelleenorientoitumisen yhteisölliseen solidaarisuuteen ja vapaaehtoiseen auttamiseen. (Koistinen, Suikkanen 1997, 17-18.) Tällainen sosiaalinen vaihto ei ole pakollista, vaan siihen motivoi esimerkiksi henkilökohtainen kiittollisuuden velka. Ihmisen osallistuminen tähän toimintaan on hänelle itselleen palkitsevaa: tunne hyödyllisyydestä pitää hänet mukana yhteiskunnassa vaikuttamaan pystyvänä osana. (Rifkin 1997, 240-243.) Tämän kaltaisella ajattelulla on kuitenkin toinenkin puolensa: esimerkiksi Suomessa työvoimaa voidaan vähentää hoiva-alalta ja näin kunta säästää, mutta koska työ kuitenkin on tehtävä, on vapaaehtoisten pyyteetön ja palkaton apu tullut tärkeäksi hoiva-alalle. Vapaaehtoinen työ on moraalisesti ihailtavaa, mutta samalla se voi olla jopa palkkatyöntekijöitä korvaavaa. Miksi maksaa seurasta, jos sitä on tarjolla ilmaiseksi? Toisaalta työttömyyden vaihtoehdoksi on pian kehitettävä jotain ja näin muuten käyttämättä jäävä ihmistyö voidaan suunnata yhteiskuntaa rakentavasti (Rifkin 1997, 283).

3.3. Työttömyys hyvinvointivaltiossa

Ihmisillä on fysiologisia, terveyteen ja turvallisuuteen liittyviä sekä sosiaalisia tarpeita. Hyvinvointivaltion on huolehdittava, että kansalaisten perustarpeet ovat tyydytetyt.

Näin varmistetaan elossa pysyminen, kärsimysten välttäminen ja riittävän sosiaalisen elämän muodostuminen. (Allardt 1988, 214.)

Hyvinvointivaltion idea oli alunperin taata kansalaisilleen lyhytaikaista apua kriisin kohdatessa. Sen oli tarkoitus taata yksilölle selviytyminen jälleen työtä tekeväksi, tuottavaksi kansalaiseksi. Hyvinvointivaltion alkuperäinen idea on edelleen olemassa, mutta pitkään jatkuneen, hankalan työttömyyden olosuhteissa yksilön kriisi on pidentynyt ja samalla etuuksien tarve on tullut jatkuvaksi. (Julkunen 1998, 6-7.)

Teknologian jatkuvan kehityksen on ajateltu tuovan kehitystä ja vaurautta myös muualle yhteiskuntaan. Näin ollen myös työttömyys halutaan nähdä tilapäisenä, muutosprosessiin kuuluvana väliaikaisena harmina eli kun työvoimaa rationalisoidaan toisaalla, ajatellaan uusien työpaikkojen syntyvän toisaalla. Amerikkalainen taloustieteilijä Jeremy Rifkin kritisoi tällaista 1800-luvun alun ranskalaisen Jean Babtiste Sayn alaspäin suodattuvan teknologisen edistyksen teoriaa.

Rifkin edustaa vasemmistointellektuellien ääntä Amerikassa. Hän näkee taloudellisen epävarmuuden johtuvan kysynnän vähenemisestä, kun talouksien kulutus on pienentynyt tulojen pienentymisen mukana. Myös pelko työn menettämisestä johtaa ihmiset säästämään eikä kulutus välttämättä kasva työssäkäyvien kohdallakaan. Näin työttömyys tekee taloudellisen kasvun mahdottomaksi. Kuitenkin eurooppalaisittain on otettava myös huomioon, mikä vaikutus on hyvinvointivaltion eduilla kansalaisten työllistymiseen. Ovatko hyvinvointivaltion etuudet työhön kannustamattomia? (Koistinen, Suikkanen 1997, 15-16.)

Koska perusturvaetuudet saadaan hyvinvointivaltiossa automaattisesti ilman, että niiden saamiseksi yksilöä velvoitettaisiin tekemään mitään muuta kuin ymmärtämään oikeutensa hakea niitä, on riskinä etuuksia saavan moraalien heikkeneminen. Yrjö Ahmavaara selittää yksilön velvollisuuden ihmisenä ja yhteiskunnan jäsenenä unohtuneen rousseaulaisen tasa-arvo - ideologian mukana. Hän mainitsee omien oikeuksien korostamisen johtaneen siihen, että toisen ihmisen palveleminen koetaan alentavana. Ahmavaaran lähinnä kasvatustieteisiin viittaavasta tekstistä on luettavissa vastaus myös yleisesti pohdittuihin kysymyksiin: kuinka arvostettua koulutusyhteiskunnassa on tehdä työtä kuin työtä, onko yksityisten kotitalouksien tarjoama työ ihmistä alentavaa? (Ahmavaara 1998, 4-5.) Ahmavaara välttää

tarttumasta 'piikomis-kysymykseen' sukupuolikysymyksenä ja puhuu pelkästään kotitalouksiin suuntautuvasta alempien palkkaluokkien ammasteista työtä tarjoavana sektorina. Se, että kotitalouksien tarjoama työ on usein lasten hoitoa tai kodin siistimistyötä, johtaa kuitenkin tilanteeseen, jossa on pakko huomioida sukupuolikysymys. Tekeekö tätä alempien palkkaluokkien työtä tasapuolisesti sekä miehet että naiset? Onko yksilön moraalitilanne heikentynyt, jos hän esimerkiksi palkkasyistä kieltäytyy lähtemästä työhön kuin työhön? Miksi toisen, siis ahdinkoon joutuneen, on tehtävä työ halvemmalla kuin toisen? Entäpä, jos suostuu kaikkiin töihin, polkeeko samalla koko yhteiskunnan kaikkien kansalaisten tulevaa palkkakehitystä? Mikä on yksilön vastuu?

Työmarkkinoiden joustavoittaminen ei ole Suomessa helppoa, koska hyvinvointivaltion säädökset ja hyvä sosiaaliturva eivät pakota yksilöä matalapalkkaiseen ja tilapäisiin töihin. Toisin on mallin kotimaassa Yhdysvalloissa, missä työttömyysturva on heikko ja minimipalkkatasoa ei ole määritelty. (Kortteinen, Tuomikoski 1998, 18.)

Yhteiskunta käyttää valtaa, jolla se saa jäsenensä toimimaan haluamallaan tavalla. Jotta tämä toteutuisi, kontrolloi se jokaista yksilöään rajaten yksilön puitteita elää elämäänsä. Mitä enemmän yksilö on riippuvainen hyvinvointiyhteiskunnasta, sitä rajatumpi on hänen toimintamahdollisuutensa. (Sulkunen 1998, 107-108.)

Hyvinvointivaltio lisää yhteiskunnan sosiaali-, terveys- ja koulutusmenoja. Valtiollistuminen tapahtuu yhä useammilla elämänalueilla. Perhe esimerkiksi on menettänyt sosiaalista funktiotaan yksilöön nähden ja yhteiskunnan hallinto (koulu, järjestysvalta, virkamiehet) auttaa, kontrolloi, aktivoi tai passivoi tarpeen mukaan. Yhteiskuntatieteilijä Joachim Hirschin (1980) mukaan perhe ei enää ole niin merkityksellinen ihmisten sosiaalistamisessa, vaan tilalle on tullut kaupallinen joukkotiedotus ja toisaalta valtio holhoavana ja elinolosuhteita turvaavana. Turvavaltio on "läpikapitalisoitunut" ja "läpivaltiollistunut". (Allardt 1988, 200.)

Hyvinvointivaltiossamme ihminen voi selvitä myös etuuksien varassa, mutta työn tekeminen on kuitenkin edelleen hyvin merkittävä osa elämää ja se on sekä yksilön että yhteiskunnan edun kannalta tärkeä olemisen määrittäjä. Suomalainen arvosti edelleen 1990-luvulla työn vakituisuutta ja sitä, että sai oppia työssään lisää ja käyttää

opittuja taitoja, olla hyödyksi ja avuksi työyhteisössä (HS 10.2.1999). Työn tekeminen jäsentää ihmisen elämänsä. Työstä saatava palkka antaa mahdollisuuden toteuttaa normaalia, yleisesti hyväksyttyä, suomalaista tapaa elää elämänsä. Työn kautta on mahdollista määritellä oma status ympäristössä, jossa elää. Työ koetaan olevan kuin kallio, jonka päälle rakennettaessa voi olla varma perustan kestävydestä.

Suomalainen hyvinvointijärjestelmä on hyvin laaja ja monimutkainen ja näin ollen sen selkeyttäminen koskettaa kaikkia kansalaisia. Järjestelmää on jo alettu keventämään ja samalla valtiollisia etuusmenoja on pyritty vähentämään. Käytännössä tämä on näkynyt ihmisten elämässä esimerkiksi terveyden- ja sairaanhoidon sektoreilla ja vähentyneenä asumiskustannusten tukemisena. Työttömyysturvaa on konkreettisesti saatu pienennettyä porrastamalla tuki työttömyysajan mukaiseksi: mitä pitempään työttömyysturvan saaja on ilman työsuhdetta, sitä pienemmäksi työttömyyspäiväraha muodostuu.

Hyvinvointivaltion tarkoituksena on ensisijaisesti ollut tarjota kansalaisilleen tasa-arvoinen lähtökohta peruskoulutuksen kautta. Periaatteessa yksilö saa näiden annettujen mahdollisuuksien avulla itse määritellä oman asemansa yhteiskunnassa. Jos yksilö joutuu alentamaan itselleen kouluttamaansa asemaa, on hyvinvointivaltion perusajatus katoamassa. Yksilö joutuu alistumaan yhteiskunnan ehdoille: yhteiskunta on alkanut purkaa hyvinvointijärjestelmäänsä tarjotessaan esimerkiksi hyvin koulutetulle, ikääntyneelle hänen koulutustaan vastaamattomia töitä. Samalla myös koulutuksen merkitys hämärtyy eikä yhteiskunnalle kallis koulutus palaudu yhteiskunnan hyödyksi tulevaisuudessa.

3.4. Työttömyydestä tulee taloudellinen selviytymisriski

Bruttopalkka oli 5 900 mk kuukaudessa eli se lasketaan sieltä kaukaa ja mulle tulee kuukaudessa tällä hetkellä työttömyyspäivärahakorvausta 3177 mk. Sen niinku muistaa, kun se tilille tupsahtaa, niin se on opittu juttu. Sillä täytyy elää ja ne niinku suoraan menee oikeestaan lainoihin ja välillä tuntu, ettei mikään riitä. (Viivi)

"Ei oo rahhaa kun on työtön, kunnolla ja pitäis opintolainat maksaa...siinä niinku eletään niillä ääri rajoilla." (Maija)

Joskus tuntuu, että tää koulutus on menny tavallaan hukkaan. Nyt on vaan opintolaina. Sitä pitäis työttömyysavustuksen turvin nyt lyhentää. Eikä näistä kursseistakaan oo sillä tavalla hyötyä. Niiden ehkä pitäis olla pitempiä ja näihin täytyy sisältyä sitte kunnan työharjoittelut. (Liisa)

"On laskut maksettava, lainat maksettava, perhe elätettävä. Mua ainakin hirveesti ahdistaa semmonen, mä vähä liikaa funtsin tuntuu, että välillä ottaa itteensä semmosta turhaa päänsärkyä siitä, että miten me pärjätään ja riittääkö rahat?" (Viivi)

Jos yhteiskunnassa vaaditaan yksilöä luomaan oma elämänsä, nousee yksilön aineellinen köyhyys diskriminoivaksi: yksilö jää vaille aineellisia palkintoja ja itsenäisyys vähenee. Hyvinvointivaltio on vähentänyt köyhyyden aiheuttamaa yhteiskunnan jakaantumista, mutta hyvinvointivaltion säilyttäminen vaatii verotuloja, eikä kansalaiset suostu loputtomiin maksamaan sosiaalisia menoja tietämättä mihin verorahat käytetään. (Giddens 1995, 254, 265.)

Tulotaso pakottaa vähentämään menoja. Esimerkiksi normaalia syömistä on mietittävä ja on käytettävä ruoan valmistamiseen enemmän aikaa, toimimaan perinteisellä, halvemmalla tavalla. Samalla, kun luopuu valmisruoista, menettää myös valmisruoan sisältämän kulttuurisen merkityksen, illuusion vapaudesta ja hyvän päälle ymmärtämisestä. Kun ei ole varaa käydä ulkona syömässä, ei myöskään voi ymmärtää trendejä ja näin myös tätä kautta kuilu syvenee hyvin menestyvien ja huonosti menestyvien välillä. (Ilmonen 1998, 106.)

Työtön joutuu alentumaan. "On alentavaa tulla torjutuksi työmarkkinoilla, on alentavaa olla riippuvaisessa asemassa ja valvonnan kohteena, on alentavaa pudota säädystä, tai törmätä siihen, ettei pysty edes ruokaansa turvaamaan" (Kortteinen, Tuomikoski 1998, 110).

Työttömyydessä selviytyjän sosiaalinen epäluottamus ei saa muodostua liian suureksi. Kansalaisyhteiskunnan yhteisölliseen tukeen ja sosiaaliturvaan on luotettava. Yhteisön tarjoama arjen merkityksellisyys ja toisaalta taloudellinen tuki auttaa kestämaan lyhytaikaisten työsuhteiden ja työttömyyskausien vaihtelua. Jos työn vastaanottamisen vaatimustasoa laskee, on työllistyminen todennäköisempää. Kuitenkin työmarkkinoiden marginaalissa, heikommalla koulutuksella ja työmarkkina-asemalla, on vaikea alentaa enää vaatimustasoaan. (Kortteinen, Tuomikoski 1998, 150-151.)

Palkkatyö sinänsä ei ole välttämättä lainkaan tarpeen yksilön selviytymisen kannalta, jos suhteet yhteisöön ja talous pysyvät kunnossa. Työttömyyttä siedetään tällöin hyvinkin pitkään. Kuitenkin myös työttömienkin keskuudessa on polarisoitumista ja huono-osaisuudella on taipumus kasaantua. (Kortteinen, Tuomikoski 1998, 166-169.) Työvoimapolitiittisesti työttömiä yritetään kannustaa, koska yhteiskunnassa pelätään yksilön tyytyvän pelkkiin avustuksiin. Hyvinvointiyhteiskunta antaa pohjan riippuvuuskulttuurin syntymiselle. Mutta koska yksilö tarvitsee taloudellisen selviytymisen lisäksi myös tukea ympäristöstään, ei olekaan kyse pelkästään taloudellisesta selviämisestä ja tyytymisestä työttömän rooliin. Yhteisöllinen kannattelu saattaa pettää työttömyyden pidentyessä, jos aineellinen ahdinko kasvaa. Yksilön yhteisöllinen ankkuroituminen näyttää olevan taloudellisesti määrätynyt. Pitkäaikaistyöttömistä voi syntyä yhteiskuntaamme köyhälistö. Jos pitkäaikaistyöttömien terveys ei petä, ovat he kuitenkin edelleen motivoituneita tekemään enemmän työtä kuin olemaan työttömänä. Heikko asema motivoi työhön. Toisaalta, jos ahdinko kasvaa liikaa, edistää se todellista syrjäytymistä. (Kortteinen, Tuomikoski 1998, 178-180.)

Baudrillardin kuvaus työn katoamisesta pääoman horisonttiin (Baudrillard 1992, 31-33) voidaan ajatella näin jälkeenpäin katsottuna olleen osuva, jos katsotaan nykyistä jatkuvaa työn ja työttömyyden vaihtelua, määräaikaaisuusien loputonta jatkumoa, jossa ei yksittäisen mahdollisen työntekijän osuus ole juurikaan muuta kuin olla saatavilla ja käytettävissä työhön sesonkien aikoina. Muutoin vakinaisen henkilökunnan osuus on pudotettu alimpien resurssien mukaiseksi, jotta yrityksen tulos saataisiin kosiskelemaan pääomasijoittajien mieliä. Sinänsä terve ajattelu, jossa yritys pitää yllä vain todella tarvitsemansa määrän henkilökuntaa, on saanut isännäkseen pääoman. Tätä kehitystä pitää yllä yhteiskuntamme poliittisine

päätöksineen, jotka mahdollistavat se, että yritykset voivat käyttää työvoimatarpeen tyydyttämiseen työttömiä valtion määrärahojen turvin loputtomasti. Vakinaisten työpaikkojen syntyminen on vähentynyt ja ihmisille tarjotaan korkeintaan toistaiseksi voimassa olevia määräaikaista työsopimuksia, sesongin tarpeen mukaisesti.

4. Yhteiskunnan näyttämöllä työttömän roolissa

No, heinäkuussa katsotaan, että olen pitkäaikaistyötön. Sitten mut otetaan työvoimatoimiston tarjoamiin syvennettyihin palveluihin ja sitä kautta minulla on mahdollisuus saada työllistämiskipaikka. (Liisa)

Ihmisillä on yhteiskunnassa erilaisia rooleja, joihin opitaan eli joihin sosiaalistutaan socialisaatioagenttien myötävaikutuksella. Esimerkiksi luonnollinen sosiaalistuminen on äidin tai isän rooliin sosiaalistuminen neuvolan ja omien vanhempien eli socialisaatioagenttien avulla. (Helkama, Myllyniemi, Liebkind 1998, 13.)

Joukkotiedotusvälineiden merkitys socialisaatiossa on nykyisin hyvin merkittävä (emt., 84).

Työtön on yhteiskunnan rooli ja tähän rooliin ei voida sanoa olevan hyväksyttävää sosiaalistua. Yksilö ei voi vaikuttaa tilanteeseensa, jos työttömyys johtuu esimerkiksi yhteiskunnan voimattomuudesta tarjota kaikille kansalaisilleen työtä. Kun työttömyys ei olekaan tilapäistä, voi yksilö sosiaalistua olemaan työtön. Työttömän roolin socialisaatioagentteina toimivat työvoimaviranomaiset, toiset työttömät ja pitempään jatkuneessa työttömyydessä myös yhteiskunnan työllistäjien yleinen näkemys siitä, että pitkäaikaistyötöntä pidetään huonompana työmarkkinoille. Näin rooli "olen työtön" syvenee ja koska rooli on luonteeltaan negatiivinen, on rooliin joutuneen taakka ponnistella elämässään eteenpäin jopa kohtuuttoman suuri.

Työttömyys merkitsee sosiaalista vajoamista. Anthony Giddens pitää yhteiskunnan luokkajaon perustana ihmisen asemaa markkinoilla ja kykyä sosiaaliseen vaihtoon. Luokkajako syvenee, jos yksilöiden sosiaalinen kohoaminen estyy ja näin tapahtuu yksilölle esimerkiksi työttömyyden kohdatessa. (Allardt 1988, 114.)

Esimerkiksi Liisa on joutunut pitkään kestäneessä työttömyydessään siihen pisteeseen, että hän on alkanut odottaa tilanteensa huonontuvan, jotta pääsisi työllistämistuella töihin. Yhteiskunta auttaa vasta, kun täydellinen katastrofi on edessä eikä mitään ole tehtävissä ja kun yksilö on tavallaan luovuttanut tulevaisuutensa lopullisesti muiden käsiin.

Pystyvyyden tunteen (sense of self-efficacy) säilyttäminen on tärkeä työttömän yksilön elämässä. Pystyvyyden tunne motivoi yksilöä yrittämään edelleen. Yksilöllä on tunne, että myös hän voi vaikuttaa oman elämänsä tapahtumiin. (Helkama, Myllyniemi, Liebkind 1998, 93.) Yhteiskunnallisesti on siis tärkeää ylläpitää yksilön pystyvyyden tunnetta, ettei yksilö syrjäntyisi täysin. Esimerkiksi tukityöllistäminen ja erilaiset työttömille suunnatut kurssit ylläpitävät yksilön omaa pystyvyyden tunteen kokemusta, ovat tekohengitystä tilanteessa, jossa motivaatio omaan eteenpäin yrittämiseen on katkolla. Olisi mietittävä, pitäisikö yhteiskunnan kannatella ja tukea jo aikaisemmin yksilöä, jo silloin kun yksilö vielä itsekkin kokee olevansa pystyvä?

Erving Goffman on teoksessaan *The presentation of self in everyday life* (1959; suom. Arkielämän roolit) kuvannut dramaturgisesti sosiaalista maailmaa. Ihmisen sosiaalinen läsnäolo on kuin näyttämöllä esiintymistä toisille. Roolinaamio riisutaan vasta näyttämön takana, ryhdytään jälleen omaksi itseksi. (Helkama, Myllyniemi, Liebkind 1998, 72-73.)

Teoksessa *Stigma* (1963) Goffman analysoi sosiaalisesti leimatun, stigmatisoidun, minuuden esittämistä ja piilottamista. Sosiaalinen stigma vaikuttaa ihmisen elämässä koko ajan (esim. kuurous, alkoholismi). Ihminen tulee stigmastaan tietoiseksi ja jatkossa hän alkaa kehittää strategioita, joilla stigmaa tuodaan esiin, peitellään tai sen vaikutus alaa rajoitetaan tai se tuodaan täysin esiin. Tätä kutsutaan stigmatisoidun ihmisen moraaliseksi uraksi. Kun nk. normaali kohtaa stigmatisoidun, syntyy yleensä hämmennys, jota pyritään hallitsemaan. Tätä Goffman kutsuu sosiaaliseksi ilmiöksi. (emt., 73)

4.1. "Ilman tietoa tulevaisuudesta ihminen katoaa mustaan aukkoon"

Vaikka on hyvä yrittää katsoa eteenpäin, lienee kuitenkin tähän astisella historialla merkityksensä. Ei siten, että tulevaisuutta yritettäisiin rakentaa täsmälleen samanlaisilla kaavoilla kuin mitä ennenkin, mutta kuitenkin siten, että ymmärrettäisiin ne lähtökohdat, joiden avulla olemme tähänastisen turvallisuuden tunteen elämäämme luoneet. Tämän kautta voidaan ymmärtää mahdollinen ero turvallisuuden kokemisessa entisten ja nykyisten sukupolvien välillä.

Yksittäisen ihmisen on muokattava elämänsä kehykset vastaamaan uudenlaista epävarmuuden kehää. Oleminen, eläminen tässä epävarmuudessa on vaikeinta niille, joiden elämään on sisältynyt aina ajatus siitä, että työ on ainoa, minkä avulla elämä kulkee eteenpäin ja jonka turvin elämästä voi selvitä. Jo jopa kliseeksi on muodostunut suomalaisten todempaan todellisemmat haaveet koulutuksesta, urasta, avioliitosta, 2 lapsesta, autosta ja omakotitalosta. On selvä, että jos työ määrittää kaikkea muuta mitä elämässä voi olla tai mitä elämässä voi saavuttaa, ei ihminen voi olla onnellinen eikä kokea turvallisuutta, jos joutuu työttömyyden kehään. Se helpompi tapa löytää turvallisuus ja onnellisuus voisi siis olla toinen ääripää, missä ihminen ei koskaan olisi saanut maistaa ajatusta selviytymisestäään työn turvin. Tällaisessa tilanteessa yksilö voi tulla toimeen hyvinvointivaltion tarjoaman perusturvan avulla eikä ole sisällyttänyt itseensä noita kliseisiä, perinteisiä suomalaisia haaveita. Ihminen ei siis haaveile paremmasta, vaan elää enemmän tätä hetkeä, mutta kuten Baudrillard sanoo, tässä äärilaidassa "ihmisen historia katoaa mustaan aukkoon". Tapahtumilla ei ole sen suurempaa merkitystä, koska ihmisellä ei ole ajatusta tulevaisuudestaan. Baudrillardin ajatuksessa tulevaisuudesta syntyy menneisyys, koska vain tulevaisuuden avulla voidaan osoittaa jonkin vanhentuneen. (Baudrillard 1992, 36-37.)

Toistaiseksi suurin osa työttömistä suomalaisista ihmisistä sijoittuu johonkin näiden edellämainittujen visioiden välimaastoon. Siis siihen, missä on vielä unelma tulevaisuudesta ja kuitenkin koko ajan taustalla on pelko pudota vielä alemmas. Alemmas tapahtamisen pelko pitää ihmisen jatkuvassa, loputtomassa kehässä, jossa pelätään tulevaisuuden tuomaa sekä haaveillaan paremmasta. Kun tulevaisuuden näkymää alkaa peittää tihenevä usva, kun tulevaisuus ei enää näyntydy positiivisena,

mahdollisuuksia tarjoavana, alkaa yksilö etsiä olemiselleen tilaa, jossa hän pyrkii ajattelemaan hänelle tapahtuvien negatiivisten asioiden olevan merkityksettömiä. Tätä voitaneen pitää luonnollisena itsesuojeluvaistona: negatiivisen kuorman alla ei enää kestä. Tähän liittyy voimakas luopuminen mahdollisuuksista ja heittäytyminen yhteiskunnan peruspalvelujen varaan. Välinpitämättömyys oman tulevaisuuden rakentamista kohtaan kasvaa, peruspalveluetuihin heittäydytään ja annetaan yhteiskunnan huolehtia, jolloin menetetään oikeus omaan myös henkilökohtaisella tasolla, mutta samalla kuitenkin päästään eroon kierteenomaisesta, painajaismaisesta oman elämän loputtomasta tasapainon etsimisestä. Pääasiana on elämän perustarpeiden tyydytys, ja sekin voi riittää.

Jos ihminen vaipuu loputtomaan epätoivoon ja yrittää löytää turvallisuutensa tämän kautta, on sanomattakin selvää, ettei yhteiskunta kestäisi tällaista laajemmassa mittakaavassa. Tämän vuoksi yhteiskunnassamme on yritettävä pitää työtön henkilö otteessaan tarjoamalla työtä silloin tällöin. Ongelma on kuitenkin siinä, että nykyisen mallinen työllistäminen ei paranna työttömän taloudellista tilannetta verrattuna siihen, mitä hän voi saada etuuksien kautta työttömänä eikä siten tee työtä houkuttelevaksi vaihtoehdoksi. Kouluttaminen taas ei ole johtanut sekään pysyviin työsuhteisiin. Koulutus on saattanut kääntyä itseään vastaankin, jos se on koettu huonosti suunniteltuna.

Elinympäristöjen vaihto on myöhemmin tullut yhä tavallisemmaksi ja samalla elinympäristö koetaan yhä turvattomampana. Ympäristö ja siinä elävät ihmiset tulevat vieraammiksi, koska pysyvyys ei ole enää taattua, vaan ihmisten on elettävä yhä enenevässä määrin työn perässä muuttamiselle alttiina. Uusien sosiaalisten verkostojen luominen jatkuvassa kulkemisessa voidaan kokea raskaaksi, naapurit tuntevat toisensa juuri ja juuri hei-tasolla. Perheestä on tullut kompakti paketti, jota siirretään tarpeen mukaan ja josta ammennetaan pysyvyyden ja tätä kautta turvallisuuden tunnetta. Nykyisin perhekään ei enää ole kovin pysyvä, mutta jokseenkin pysyvää vielä kuitenkin on lienee vanhemman ja lapsen välinen suhde.

4.2. Muutos meissä itsessämme

On helppoa ajatella, että syy työttömyyteen löytyy yksilöstä itsestään. Yksilö kohtaa kuitenkin useita ongelmia yrittäessään ratkaista elämäntilannettaan parempaan suuntaan. Jos työtön todella haluaisi parantaa asemaansa, olisi hänen valmistauduttava ottamaan vastaan mitä tahansa työtä koulutuksestaan riippumatta. Ammattisuoja on kuitenkin tärkeä oman kunnian vuoksi ja alentavat työtarjoukset koetaan nöyryytysyrityksiksi. (Kortteinen, Tuomikoski 1998, 114-116.) Jos elämisen keskeiset arvot ovat muualla kuin työssä, ei vähemmän arvostettu työ ota omanarvontuntoon. Työ on tällöin pelkkä väline, joka mahdollistaa palkan myötä elämisen työn ulkopuolella. (emt., 145.)

Nykyinen, nopeasti muuttuva yhteiskunta vaatii ihmisiltä taitoa itse laatia oman elämäkartaansa ja laadinta alkaa jo hyvin nuorena. Valintoja vaikeuttaa se, että vaihtoehtoja on paljon ja lisäksi on oltava kykyä hyväksyä muutos, joka saattaa muuttaa koko suunnitelman pohjia myöten. Tämä näkyy myös haastateltavieni elämän ongelmakohtana. He ovat kasvaneet aikuisiksi ympäristössä, missä yhteiskunta tuki kaikessa, laati yksilön elämälle valmiin kaavan. Haastateltavat naiset joutuvat opettelemaan tämän refleksiivisen yhteiskunnan tavan ja hyväksymään jatkuvasti muuttuvat olosuhteet.

Yksilön on ensisijaisesti omattava mahdollisimman eheä minäkuva ensiksikin siksi, että hän selviäisi elämässään eteen tulevista muutoksista ja pystyisi sopeutumaan uuteen ja toiseksi siksi, että yhteiskunnan kannalta on helpompaa, jos työelämää varten on 'varastoituna' eheän minäkuvan omaavia ihmisiä. Jos ajatellaan ehjää, nelijalkaista pöytää, menettää se tasapainonsa yhdenkin jalan irrottua, muttei vielä kuitenkaan kaadu. Samoin voidaan ajatella itsensä tasapainoiseksi tuntevalle ihmiselle käyvän, jos "yksi jalka pettää" eli hän joutuu työttömäksi. Jotta pöytää voitaisiin käyttää normaalisti ajattelematta koko ajan sitä, että se saattaa kaatua, on sen neljäs jalka korjattava. Samoin ihmisen on kehitettävä työtä korvaavia toimintoja työttömyysajalleen. Minäkuva on saatava eheäksi ja ympäröivästä tilanteesta on luotava mahdollisimman toimiva niin taloudellisesti kuin sosiaalisestikin.

Työttömän rooliin joutuminen merkitsee yksilölle inhimillisen ahdistuksen tunteen kohtaamista. Ahdistuksen määrä on yksilöllinen ja riippuu luonnollisesti siitä, millainen tulevaisuuden kuva yksilölle muodostuu. Yksinkertaisesti sanottuna yksilö on sitä ahdistuneempi mitä epävarmempana hän kokee tulevaisuuden. Työttömäksi jäänyt yksilö on joutunut turvattomuuden maailmaan.

Milloin olo tuntuu huijatuksi? Milloin luovutan vai luovutanko? Sopeudunko?

Kun yhteiskunnan taholta työttömälle tarjotaan koulutusta ja tukityöllistymistä, lisäävät nämä toimet toivoa tulevaisuutta kohtaan. Jos näistä tukitoimenpiteistä ei kuitenkaan seuraa yksilön työllistymistä pitempiaikaisesti eikä myöskään taloudellisen tilanteen paranemista, voidaan sanoa, että yksilö kokee frustraation eli turhautumisen. Työstä tai koulutuksesta syntyy yksilölle tavoite ja kun se fyysisen esteen (esimerkiksi työsuhde päättyy valtionavun työpaikalle lakatessa tai koulutus ei johda työtilanteen paranemiseen) kohdatessaan tuhoutuu, joutuu yksilö kokemaan pettymyksen. Este voi olla yksilöön itseensä liittyviä, jolloin yksilö kokee, ettei hänen kykynsä riitä parempaan. Vaikka työn saaminen on ensisijaisesti kauppaa työnantajan ja tekijäksi tarjoutuneen välillä, on massatyöttömyyden taustalla kuitenkin enemmän yhteiskunnalliset syyt kuin pelkästään yksilöstä itsestään johtuvat syyt. Yksilön tulevaisuuteen uskomisen kannalta hankalaa on se, että usein työn hakeminen voi epäonnistua, koska työpaikan saa joku pätevämpi. Tällöin yksilö selittää itselleen olevansa kyvyiltään huono vaikka frustraation pitäisi kohdentua oikeasti enemmänkin siihen, ettei työpaikkoja ole tarjolla enempää. Jos yksilö selittää työttömyyden jatkumisen olevan omaa syytään, ei frustraation aiheuttama aggressiivisuus kohdistukaan yhteiskuntaa kohtaan vaan itseään, mikä taas voi johtaa jopa pahimmillaan täydelliseen itsensä suojeleluun tulevilta frustraatiokokemuksilta. Tällaisessa tilanteessa luovuttaminen on psyykinen puolustusmekanismi. Frustraatiotila ja sen käsittely vaihtelee kuitenkin yksilöittäin. (Salo, Viikko 1987, 124.) Työttömänä tai vajaatyöllistettynä ihminen ei pysty olemaan "tuottava" ja hän kokee olevansa hyödytön ja arvoton. Työ on monelle itsetunnon mittari ja työn menetys merkitsee itsetunnon romahtamista. (Rifkin 1997, 199.)

Miten ja kuinka kauan yksilö jaksaa elää epävarmuudessa tulevaisuuden suhteen? Se, miten yksilö selittää syyt työttömyyteensä, vaikuttaa siis paljon siihen, kuinka hyvin hän kestää epävarmaa elämäntilannetta. Epävarmuuden keskellä on etsittävä

oma turvallinen ja varma olotila. On löydettävä oma paikka, jossa saa vastaavaa tyydytystä kuin työssä onnistumisesta. On koettava olevansa normaali yhteiskunnan jäsen. Haastattelemini naisten kohdalla perhe ja taloudesta huolehtiminen pystyivät luomaan tämän onnistumisen kokemuksen. Negatiivinen työttömyysaika yritettiin kääntää positiiviseksi.

Tutkimuksessani selvisi välittömästi, ettei usein esitetty ratkaisu naisten kotiin jäämisestä ollut haastattelemilleni naisille lainkaan mielessä oleva ratkaisu. Kertaakaan he eivät puheessaan tuoneet esiin siihen viittaavaakaan, vaikka kertoivatkin kodin ja perheen huolehtimisen täyttävän tyhjää aikaa ja olevan tärkeää. Mutta se täytti tyhjää aikaa eikä sitä koettu palkkatyötä täysin korvaavana. Yksilön muutoksen esteenä voi haastattelujen perusteella pitää ensisijaisesti talouden epävarmuutta. Talous kulkee käsikädessä uudelleen koulutuksen kanssa, mutta uudelleen koulutuksen henkisenä esteenä on pettymys aiemman koulutuksen riittämättömyyteen, jolloin usko koulutukseen ratkaisuna on mennyt. Haastattelemini naisten kohdalla on kyse todellisesta petetyksi tulemisesta: koulutusrakenteen uudistaminen alkoi juuri, kun oma koulutus pohja oli saatu ajantasalle ja yhtäkkiä se ei riittänytään. Henkisenä esteenä muuttumiseen on myös ikä. Yleisesti on tullut selväksi, ettei iäkäs kelpaa työmarkkinoilla ja toisaalta koulutuksen järkevyyks asetuu haastatteluissa pohdinnan alle, kun työkokemuksen saaminen koettaisiin tärkeämpänä. Myös työnantajat hakevat työhön työkokemuksen omaavia.

Haastatteluissa esiin tulevat esteet ovat voimakkaasti sidoksissa toinen toisiinsa eikä niitä tästä syystä voi listata järjestyksessä alekkain. Muutos on vyyhti, joka jokaisen kohdalla on täynnä samoja solmukohtia eikä tunnu aukeavan ilman repimistä.

Työttömyyden vähentämiseksi on esitetty usein paikkakunnalta poismuuttoa työn perässä. Yksi syy, miksi poismuutto ei saa suurta suosiota on turvattomuuden kokeminen. Jos yksilö kokee turvattomuutta työn menettämisen vuoksi, on asuinympäristön vaihtaminen lisäävä tätä turvattomuuden tunnetta. Kuinka turvattomaksi ihminen voi kokea itsensä ja selviytyä samalla eteenpäin elämässään, niin ettei ahdistus muutu sairaudeksi?

Matti Kortteinen on tehnyt tutkimuksen maalta kaupungin lähiöihin muuttaneiden ihmisten elämäntavoista. Kortteinen kutsuu pärjäämisen ideologiaksi sitä, että muuttaja kokee selviytymisensä olevan itsestä kiinni. Ihminen pyrkii henkilökohtaiseen menestymiseen ja jos menestystä ei tule, koetaan syyn olevan itsessä. Muutosta ja sen tuomasta juurettomuudesta seuraa epävarmuuden ja turvattomuuden tunteita, joita yritetään peittää pärjäämisen ideologialla. Perheellinen pitää suojapaikkanaan kotia, ja sen ympärille rakennetaan niin itseä kuin ulkopuolisia varten onnellisuusmuuri. Käsite on J.P. Roosin ja tarkoittaa sitä, että perheen sisäiset asiat pyritään näyttämään muille parhain päin ja samalla tähän illuusioon aletaan uskoa itsekin. On tietenkin muistettava, ettei perheen sisällä aina ole asiat huonosti. (Kortteinen 1982, 20, 113, 127-130.) Vanhat sosiaaliset verkostot on jätettävä muuttaessa ja luotava uusia, jotka yhä enemmän perustuvat ammatilliseen, taloudelliseen ja harrastusperäiseen samanlaisuuteen kuin naapuruuuteen. (emt., 107.)

4.3. Miksi koulutus ei ole aina ratkaisu?

Mä laskin sen, että ei mun kannata lainalla perheellisen, tämän ikäisen, itteeni kouluttaa enää, että mä saisin jonkun merkonomin tutkinnon, mulla ei ollu kertakaikkiaan varaa siihen. Kaks kolme vuotta olis menny siihen opintolainoilla...työttömäks valmistuu ylioppilasmerkonomeja liukuhihnalta...ja tosiaanki, kun oli jääny työttömäks, niin ei uskaltanu.
(Sandra)

Ristiriidat haluamisen ja saamisen välillä aiheuttavat ihmiselle loputonta tuskaa, mutta vievät elämää eteenpäin. Ristiriita on yritettävä sovittelua pienemmäksi itsensä kanssa. Jos yhteiskunta tarjoaa vaihtoehtoja, jotka eivät koskaan vie eteenpäin, voi yksilö kokea olevansa loukussa. Koulutusloukku syntyy, kun yhteiskunta luo toisaalta paineita työttömälle yksilölle kouluttautua, mutta toisaalta koulutus ei johda työllistymiseen. Yksilön olisi kyettävä muuttamaan yhteiskunnan vaatimuksiin, ja tällöin myös oman paikkansa löytämisestä uudelleen ja uudelleen tulee haaste. Vaaditaan yhä suurempaa kykyä joustavuuteen. Aiempina vuosikymmeninä työ on nähty pelkkänä työnä. Nykyään siihen on sitoutunut ammatti-käsite ja tämä tarkoittaa, ettei koulutuksen myötä voi tavoitella työtä kuin työtä vaan sen on myös oltava koulutusta

vastaava ammatti. Oman arvontunne kärsii, jos yksilö kokee työnsä alentavana koulutukseensa nähden, siis nöyryyttävänä (Kortteinen, Tuomikoski 1998,35).

Suomessa on pidetty aina tärkeänä kouluttamista ja myös työttömyyttä on yritetty ratkaista koulutuksen kautta. Suomalainen ihminen tietää, että koulutus vie eteenpäin. Koulutus on ollut keskeinen avainsana politiikassamme ja vaikka oppiarvot ovat vuosien saatossa kokeneet inflaatioita, avaa koulutus edelleen ovet tulevaisuuden paremmalle pärjäämiselle. Yrjö Ahmavaara pitää suurimpana syynä pitkäaikaistyöttömyyteen sitä, että koulutuspolitiikassamme ei ole ymmärretty ennakoivasti peruskouluttaa ihmisiä tulevaan työvoimatarpeeseen nähden (Ahmavaara 1998, 5). Tätä virhettä Suomessa yritetään korjata elinikäisen koulutuksen -mallilla. Ihmisen mahdollisuudet laajentuvat, mutta on myös kysyttävä kuinka paljon yhden ihmiselämän aikana on järkevää hankkia koulutusta? Onko yksilön järkevää syventää yhden alan osaamista vai opiskella eri aloja, useampia ammatteja itselleen?

Koulutus on tärkeä, ettei yksilö jäisi täysin ulkopuolelle yhteiskunnassamme. 1990-luvulla on noussut esiin jatkuva koulutus. Kärjistetysti voisi sanoa, että ihmisen olisi pidettävä yllä taitoja, jotka on oppinut aiemmin, parantaa niitä ja hyvä olisi ennakoida tulevaa ja aloittaa mahdollisesti uusi koulutus eri alalle.

Ongelmaksi muodostuu koulutustasokuilu, mikä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi uuden teknologian avoimet työpaikat vaativat sellaista osaamista, mitä työttömäksi perinteisiltä työn alueilta jääneen uudelleen koulutuskaan ei onnistu tavoittamaan (Rifkin 1997, 56).

Yhteiskunnassa voi olla samaan aikaan työttömyyttä toisilla ja työvoimapulaa toisilla aloilla. Työmarkkinoiden epätasapaino syntyy, kun yhteiskunta muuttuu nopeasti. Tästä esimerkkinä on nykyinen tietoyhteiskunta. Koulutuksellinen valmistautuminen on jäänyt jälkeen tietokoneiden yleistyessä ja tietoyhteiskunnan muuttuessa nopeassa tahdissa. Toisaalta myös yhteiskunnan valinta tukea enemmän esimerkiksi teknisiä aloja uskoen sen kautta saatavan voittoja, joilla ratkaistaan muita ongelmia, voi johtaa epätasapainon syntymiseen. Teknistymisen myötä vanhat, perinteiset työt muuttuvat ja vain osaa työvoimasta tarvitaan. Lisäksi kaikki työntekijät eivät pysty vastaamaan työn uusiin haasteisiin. Tällöin ihmisen saneeraaminen työmarkkinoiden ulkopuolelle, yhteiskunnallisten tukien varaan, on helppo ratkaisu työnantajalle, ainakin lyhyellä

tähtämellä. Yhteiskunnallisesta tuesta voi muodostua lopullinen ratkaisu, jos ihmisellä ei ole edellytyksiä nostaa koulutustasoaan vastaamaan uusia työn vaatimuksia.

Sinänsä jatkuva koulutus on hyvä ja aktivoiva idea ja kovasti toteutettukin. Mutta mitä tarkoittaa jatkuva koulutus ja osaamisen ylläpitäminen henkilölle, joka ei pidempiaikaisesti pääse toteuttamaan ensimmäistäkään koulutusta? On turhauttavaa esimerkiksi opiskella ensin kaupalliselle alalle ja kun työtä ei löydy, ehdotetaan terveydenhuollon alaa ja päinvastoin. Työttömille tarkoitettut työvoimapolitiittiset kurssit ovat kaikille työttömille taloudellisesti mahdollisia, koska kurssilla oleva ei joudu työttömyysturvan ulkopuolelle. Nykyajan tärkeille aloille kurssit ovatkin ylibuukattuja: atk-osaaminen on tärkeää kaikille.

Pitkäaikaistyöttömille suunnattujen omaehtoisen koulutuksen tukien sisältö ei anna kaikille yhtäläistä mahdollisuutta opiskella työttömyysturvan aikana: tarvittava 10 vuoden työssäoloaika ei täyty kaikille opiskelusta innostuville. Tässä kohtaa yksilön on vaikea ymmärtää, miksi pelkkä motivoituminen uudelleen koulutukseen ei riitä. Koulutuspaikan löytyminen ei ole välttämättä ongelma, mutta miten selviäisi taloudellisesti esimerkiksi perheellinen, yhden opintolainan koukussa elävä ex-pitkäaikaistyötön? Vaikka hakija olisi oikeutettu Kelan opintotukeen, on ymmärrettävää, ettei perusturvallisuutta haluta vaarantaa edelleen pienenevien tulojen vuoksi, vaikka tulevaisuus saattaisi olla valoisampi koulutuksen jälkeen.

Työttömäksi joutuneella ihmisellä ei ole varaa vaarantaa kokemaansa tämänhetkistä perusturvallisuuden tunnetta vielä epävarmempaan tulevaisuuteen. Koulutukseen on mahdollista saada erilaisia tukia: opintotuki, joka sisältää opintorahan ja opintolainan ja yksin asuvalle asumislisän ja mahdollisesti myös koulumatkatuen. Opintotuen osuus jää pienemmäksi kuin Kelan minimityöttömyyspäiväraha, jos laskelmaan ei sisällytetä mukaan opintolainaosuutta. Opintotukeen kuuluvan opintolainan nostajaksi joutumista ei koeta järkevänä, jos lainojen kanssa on jo työttömyyden vuoksi ollut vaikeuksissa. Kuitenkin osan työttömistä, joita yhteiskunta kannustaa opiskelemaan, on elettävä opintolainalla ja samaan aikaan osaa työttömien joukkoa kannustetaan opiskelemaan työttömyyspäivärahan suuruisella rahasummalla. Tämä on omiaan lisäämään ihmisten epäluuloista, moraalista kokemusta etuuksien eriarvoisesta jakamisesta.

Jos työtön päättää opiskella opintotuen turvin, joutuu hän hyvin todennäköisesti nostamaan opintolainaa. Opintolainan takauksen saaminen ei välttämättä ole ongelma, pankit myöntävät sen, koska se on perustoimeentuloa varten ja valtio takaa sen. Mutta maksuhäiriöiselle opintolainan saaminen on hankalampaa ja jos entinen opintolaina on valtion takausvastuussa, ei valtio takaa uutta. Tällainen tilanne ja sen selvittäminen vie byrokratian rattaissamme vielä runsaasti aikaa ja uuden koulutuksen aloittaminen kärsii, epätietoisuus rahoituksesta saa opiskelijan epäilemään mahdollisuuksiaan selvittää. Nykyisin suuri ongelma on myös sosiaalitoimen tuki: ei ole lainkaan selvää, että kaikki paikkakunnat tukisivat opiskelijastatuksen omaavaa henkilöä. Jopa opintolainan valtioneuvoston takauksen saamisen mahdollisuuskin juoksuuttaa opiskelijaa pankin ja Kelan opintotukikeskuksen väliä ennen kuin sosiaalitoimen puolella uskotaan lainarahan mahdollisuuteen. Tämä ei tietenkään koske kaikkia opintojaan aloittavia, mutta jokaisella on kuitenkin uuden aloittamisen ongelma taloudelliselta kannalta. Opiskelu, mikä kestää useamman vuoden, alkaa hyvin haasteellisella tavalla ja epävarmuutena myös tulevaisuuden työsaannista: kukaan ei voi sitä taata.

PÄÄTÄNTÖ

Miten yhteiskunta ja työtön yksilö kohtaavat? Yhteiskunnan kannalta on tärkeää ylläpitää työttömän yksilön uskoa tulevaisuuteen ja uuteen työmahdollisuuteen. Hyvinvointivaltio on mahdollistanut sen, että yksilö on kokenut ontologista turvallisuutta työttömyydenkin aikana. Jos yksilö menettää luottamuksensa yhteiskuntaan eli kokee yhteiskunnan välinpitämättömäksi itseään kohtaan, voi se merkitä epäsosiaalisen käyttäytymisen lisääntymistä yhteiskunnassa. Vaikka yhteiskunta yrittää ylläpitää yksilön mahdollisuuksia, voi yksilö ymmärtää yhteiskunnan taholta tulevat toimenpiteet toisin. Luonnollinen selitys tähän on ihmisen taipumus olla muutosten edessä vastahakoinen. Työttömän voi olla vaikea ymmärtää, että koko yhteiskunnan muuttumisprosessi vaatii myös hänen asenteiden muutosta. Toisaalta yhteiskunnan tarjoamien työvoimapolitiittisten kurssien ja tukityöllisyyspaikkojen ylle on langennut varjo siitä, ettei niiden kautta työllistyäkään pitempiaikaisesti. Työtön joutuu uudestaan ja uudestaan pettymään yhteiskuntaan.

Kun yhteiskunta on taloudellisessa nousukaudessa, alkaa työttömyys näyttäytyä enemmän yksilön omana kuin yhteiskunnallisena syynä. Työttömyys on myös toiseutta verrattuna niihin, joilla on työtä. Työttömän rooli yhteiskunnassa on puolustautua jatkuvasti työttömän ihmisarvoa alentavia syytöksiä vastaan. Puolustautuminen on reaktio, jolla yksilö pitää yllä elämänhallintaansa. Yksilö yrittää säilyä yhteiskunnan arvokkaana jäsenenä ja tämä on tärkeää myös yhteiskunnan kannalta.

Kuten haastatteluaineistonikin osoitti, ei työttömyysaikaa voi ajatella lomailuna eikä sen aikana laiskotella. Työtön pyrkii käyttämään työstä vapautuvan ajan itselleen sopivalla, mielekkäällä tavalla ja päivärytmi pyritään pitämään samanlaisena kuin työssä ollessa. Naisten päivän täyttävät kotityöt, joihin on enemmän aikaa. Kotitöihin jäämistä ei pidetä vaihtoehtona palkkatyölle, vaikka lasten kanssa oleminen ja heistä huolehtiminen nousee erittäin tärkeäksi. Mutta kokoajan käynnissä oleva työnhaku vie myös aikaa. Työtön ei enää odota postiluukun kolahtavan ja puhelimen soivan vaan etsii koko ajan työtä tai sopivaa koulutusta/kurssia. Yksi työaikaa korvaava elementti on television katselu. Työttömänä on aikaa seurata television päiväohjelmiakin. Televisiosta ei kuitenkaan katsota vain viihdettä, vaan sieltä pyritään löytämään myös hyödyllistä ja aktivoivaa ohjelmaa.

Kulttuurissamme työ määrittää kaikkea olemistamme. Olla tekemättä työtä tai joutua tilanteeseen, jossa työn tekeminen on mahdotonta, on elämäntilanne, jossa tuntuu, että on selitettävä jatkuvasti ympärillä oleville ihmisille olevansa vastoin tahtoaan kyseisessä tilanteessa. Haastateltavat kertoivat, että he selittävät muille suorittavansa kurssia tai vastaavaa, jotta heidän ymmärrettäisiin olevan aktiivisia. Sosiaalinen paine saa työttömän ainakin ajattelemaan, että olisiko selitettävä jälleen jotenkin olemistaan. Kollektiivinen työttömyyden kokeminen esimerkiksi työttömien yhdistyksissä tai seurustelu toisten työttömien kanssa helpottaa tällaisia paineita, koska samankaltaisten parista löytyy myös ymmärrys vaikeaa tilannetta kohtaan. Hakeutuminen tällaisiin piireihin, joissa löytää hyväksyntää ja samankaltaiset etsivät tukea toisistaan, voidaan kokea myös omaa asemaa heikentävänä. Osa työttömistä ei etsi seuraa työttömistä, koska kokee näin luovuttavansa ja todella samastuvansa työttömien joukkoon, jota määrittää käsitteet yhteiskunnasta syrjäytynyt tai syrjäytetty.

Heikentääkö hyvinvointivaltion antama perusturva kansalaisten moraalialueita? Eivätkö ihmiset aktiivisesti hakeutuisi enää työhön vaan käyttäisivät sosiaalisia etuuksia elämiseensä jopa häikäilemättömästäkin? Pohtiessani ihmisen elämää tilanteessa, jossa työtä ei ole asuinpaikkakunnalla tarjolla, olen tullut siihen tulokseen, että ihminen tarvitsee elämänsä perustaksi edelleen työn takaamaan turvallisuutta ja antamaan tulevaisuuden suhteen toivoa. Yhteiskunnan taholta tukityöllistäminen on yksi keino pitää yksilö työkykyisenä ja tulevaisuuteen uskovana. Haastattelemi naiset kuuluvat edelleen sukupolveen, joka on saanut kasvatuksessaan selkeän perusohjeen: tee työtä! Toistaiseksi on vaikea uskoa, että suomalaisista kovinkaan suuri joukko perustaisi elämänsä johonkin muuhun ajatukseen kuin palkallisen työn tekemiseen. Työpalkan kautta saatava mahdollisuus päättää vapaa-ajastaan on liian suuri houkutus, että työ muodostuisi toisarvoiseksi. Jos ihmisellä ei olisi niin voimakasta tarvetta työn tekemiseen, eivät työttömyyden kierteeseen joutuneet kokisi niin suurta voimattomuutta tulevaisuuttaan ajatellessaan. Työvoimapolitiittinen työllistäminen ja työvoimapolitiittinen koulutus ovat saaneet yllään varjostavan kattotermin aikuisten päivähoitoa. Periaatteessa yksilö voi itse päättää, osallistuuko näihin vai ei. Kuitenkin käytännössä kursseille on viimekädessä osallistuttava toimeentulon vuoksi.

Aiemman koulutuksen kärsimä inflaatio vähentää ihmisen motivaatiota uudelleen koulutuksiin. Se vähentää myös motivaatiota yrittää ajatella positiivisesti tulevaisuuteen. Ajan kanssa on raskasta juosta kilpaa: ikärasite nousee ja koulutus vanhenee jatkuvasti ja pitenevää työttömyysaika katsotaan työmarkkinoilla epäilevästi. Yhteiskunnan perusongelma on, että toisaalta aiemmin ei ole ymmärretty kouluttaa tarpeeksi tämän hetken tarpeisiin tietotekniikkaa hallitsevia ihmisiä, mutta toisaalta olisi jälleen ymmärrettävä, että tarvitsemme tulevaisuudessa edelleen ihmisiä, joilla on kyky ymmärtää sitä kaikkea muuta elämään liittyvää prosessia, jonka kokemista koneet on luotu helpottamaan. Koulutuksessa on siis jälleen myös huomioitava, ettei tämänhetkinen teknisten asioiden taitamisen arvostus vähentäisi muiden alojen arvostusta nyt eikä tulevaisuudessa. Voiko työttömän velvoittaa opiskelemaan? Mielestäni tässä täytyisi ymmärtää yksilön elämä kokonaisvaltaisesti. Jokaiselle on räätälöitävä oma malli ja tuettava elämästä selviytymistä. Kuinka voi vaatia ketään kouluttamaan itseään lisää, jos koulutus ei takaa työtä, ja jos koulutus vie yksilön opintovelkaloukkuun?

Olen tässä tutkielmassa käsitellyt työttömän yksilön turvattomuuden kokemusta ja pyrkinyt selittämään, millainen on työttömän ihmisen käsitys omasta olemisestaan ja mahdollisuuksistaan ja näiden esteistä yhteiskunnassa. Suomessa turvallisuuden kokeminen lähtee hyvinvointivaltiosta, mutta lyhyetkin työsuhteet antavat suurta toivoa haastattelemilleni naisille. He uskovat edelleen työhön turvallisuuden takaajana ja omaavat näin ollen perinteisen protestanttisen arvomaailman. Usko yhteiskuntaan on ainoa mahdollisuus, toivo paremmasta huomista, vaikka pelkkä tukityöllistäminen saa yksilön pettymään työsuhteen päättyessä.

Hyvinvointivaltion etuudet mahdollistavat rehellisellä tiellä kulkemisen. On kuitenkin huomioitava, etteivät pelkät etuudet määritä yksilön selviytymistä. Etuuksia nauttiva ei ole yhteiskunnassamme arvostettu jäsen ja työttömän rooli on aina negatiivinen. Tämä johtaa yksilön nöyryytyskokemukseen ja huonontaa itsetuntoa. Jos yhteiskunta ei välitä, on uhkana se, että työtön etsii hyväksyntää muualta kuin yhteiskunnan hyväksymistä yhteisöistä.

Ontologisen turvallisuuden tunteen kokeminen on muuttumassa työkuultuurin ja hyvinvointivaltion sekä globaalien muutosten mukana. Työn jakamiseen liittyvien palkan alenemispaineiden rinnalle on tulossa kansainvälisten tahojen tarjoama, omaa yhteiskuntaamme halvempi työvoima. Palkkatyöhön pääseminen on yhä pahempaa kilpailua ja työsuhteet lyhyitä. Vakinainen työsuhde ei ole enää välttämättä edes tavoiteltua uusien työmarkkinoille tulevien nuorten keskuudessa. Voisivatko uudet sukupolvet hyväksyä entisiä sukupolvia paremmin myös sen, etteivät kaikki tekisi palkkatyötä vaan osa valitsisi vapaaehtoisesti elämisen esimerkiksi kansalaispalkan turvin? Tähän asti kansalaispalkkaa on vastustettu. Yhteiskuntamme haluaa kontrolloida yksilöä ja työtä tekemättä saatu ansio koetaan yleisesti epäoikeudenmukaisena. Miten ontologisen turvallisuuden kokeminen muuttuu palkkatyön muutosten mukana? Olisiko mahdollista, että tulevaisuudessa perhe, perinteet ja työ kokisivat murroksen, jossa yksilön palkallisen tai palkattoman työn etsimiskenttä laajenisi? Näiden asioiden selvittämiseksi olisi tutkittava 2000-luvulla työelämään yrittävien nuorten asenteita ja heidän tulevaisuususkooaan.

LÄHTEET

- Ahmavaara, Yrjö, 1998, *Hyvinvointivaltion tabut. Nykykulttuurimme kritiikki*.
Yliopistopaino, Helsinki.
- Allardt, Erik, 1988 (1983) , *Sociologia 1*, Juva: Erik Allardt ja Werner Söderström
Osakeyhtiö.
- Baudrillard, Jean, 1995, *Lopun illuusio*, (suom. Mika Määttänen), Tammer-Paino Oy,
Tampere: Gaudeamus, (alkuteos *L'illusion de la fin ou la grève des événements*, Éditions Galilée, 1992).
- Beck, Ulrich, 1995 (1994), "Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen
modernisaation teoriaa". Teoksessa Beck, Ulrich, Giddens, Anthony,
Lash, Scott, *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio.*, (suomentanut
Leevi Lehto), Vastapaino, Tampere: Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä,
(alkuteos *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and aesthetics in the
Modern Social Order*, Polity press).
- Blom, Raimo, 1984, luku 1. Teoksessa *Luokkaprojekti. Suomalaiset
luokkakuvassa.*, Kirjoittajat ja Vastapaino, Tampere: Gummerus Kirjapaino
Oy, Jyväskylä.
- Bourdieu, Pierre, 1999 (1996), *Televisiosta*, (suomentanut Niilo Kauppi),
Kustannusosakeyhtiö Otava: Keuruu, (alkuteos *Sur la Télévision*, Liber-
Raisons d'agir).
- Davis, Madeleine, Wallbridge, David, 1984 (1981), *Äidin ja lapsen mysteeri*.
Winnicottin psykoanalyttinen ajattelu., (suomentaneet Stig Hägglund ja
Leena Ketola), Espoo: Weilin+Göös, (alkuteos *Boundary and Space: An
Introduction to the Work of D.W. Winnicott*).
- Giddens, Anthony, 1995 (1994), "Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa".
Teoksessa Beck, Ulrich, Giddens, Anthony, Lash, Scott, *Nykyajan
jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio.*, (suomentanut Leevi Lehto),
Vastapaino, Tampere: Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, (alkuteos
*Reflexive Modernization. Politics, Tradition and aesthetics in the Modern
Social Order*, Polity Press).

- Gronow, Jukka, 1996, "Valistusfilosofia ja poliittinen taloustiede: yhteiskunta omalakisena järjestelmänä.", "Karl Marx -yksilön vieraantumisesta poliittisen taloustieteen kritiikkiin." Teoksessa Gronow, Jukka, Noro, Arto, Töttö, Pertti, *Sosiologian klassikot*, Tampere: Gaudeamus.
- Gronow, Jukka, Töttö Pertti, 1996, "Max Weber -kapitalismi, byrokraatia ja länsimaalainen rationaalisuus." Teoksessa Gronow, Jukka, Noro, Arto, Töttö, Pertti, *Sosiologian klassikot*, Tampere: Gaudeamus.
- Helkama, Klaus, Myllyniemi, Rauni, Liebkind, Karmela, 1998, *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Tekijät ja Oy Edita Ab: Oy Edita Ab, Helsinki.
- Hoikkala Tommi, 1998, "Aikuistumisen paradoksi". Teoksessa Elina Saksala, Anne Sankari (toim.), *Muutoksen sosiologia.*, Tekijät ja Yleisradio: Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Ilmonen Kaj, 1998, "Kulutuksen reunaehdot: tulot ja rationaalinen valinta". Teoksessa Elina Saksala, Anne Sankari (toim.), *Muutoksen sosiologia.*, Tekijät ja Yleisradio: Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero, 1993, *Diskurssianalyysin aakkoset*, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä: Vastapaino Tampere. (Ss. 75-108 Jokinen, Juhila; ss. 48-74 Suoninen; ss. 111-149 Suoninen; muut sivut yhteisiä.)
- Julkunen, Raija, 1998, "Hyvinvointivaltion käsite ja historia". Teoksessa Elina Saksala, Anne Sankari (toim.), *Muutoksen sosiologia.*, Tekijät ja Yleisradio: Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Julkunen, Raija, Nätti, Jouko, 1995, *Muuttuvat työajat ja työsuhteet*. Työpoliittinen tutkimus No 104. Työministeriö, Helsinki 1995.
- Koistinen, Pertti, Suikkanen, Asko, 1997, "Rifkiniä lukiessa - toimittajien esipuhe". Teoksessa Rifkin, Jeremy, *Työn loppu*. Kts. lähdeviite Rifkin, Jeremy.
- Kortteinen, Matti, 1997, *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hämeenlinna: Karisto Oy:n kirjapaino.
- Kortteinen, Matti, 1982, *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Kortteinen, Matti, Tuomikoski, Hannu, 1998, *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Leskinen, Merja, Rantanen, Pertti (toim.), 1988, *Elämäntapa. Arjen punainen lanka*. Tampere: Työväen Sivistysliitto TSL ry.

- Rahkonen, Keijo, 1988, "Maailma muuttuu -entä me?". Teoksessa Leskinen, Merja, Rantanen, Pertti (toim.), 1988, *Elämäntapa. Arjen punainen lanka*. Tampere: Työväen Sivistysliitto TSL ry.
- Rifkin, Jeremy, 1997 (1995), *Työn loppu*, (suomentanut Ritva Liljamo), Porvoo: WSOY, (alkuteos *The end of work: the decline of the global labor force and the dawn of the postmarket era*, New York: G. P. Putnam's Sons).
- Roos, J. P., 1985, *Elämäntapaa etsimässä*. Jyväskylä: Tutkijaliiton julkaisusarja 34.
- Salo, Leena, Viikko, Anneli, 1987, *Psykologian opas. Omat oppaat*, Helsinki: Oy Uusimaa, Porvoo.
- Sulkunen, Pekka, 1994, *Sosiologian avaimet: näkökulmia yhteiskuntaan*. Porvoo; Helsinki; Juva: WSOY.
- Sulkunen, Pekka, 1998, "Kontrollipolitiikka ja yksilön vapaus". Teoksessa Elina Saksala, Anne Sankari (toim.), *Muutoksen sosiologia*., Tekijät ja Yleisradio: Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Suoninen, Eero, kts. lähdeviite Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero, 1993, Diskurssianalyysin aakkoset.
- Tiainen, Jorma O. (päätoim.), 1991, *Tietojätti. Yksiosainen tietosanakirja A-Ö*, Jyväskylä: Gummerus Kustannus Oy.
- Töttö, Pertti, 1996, "Auguste Comte - positivismin isä.", "Ferdinand Tönnies - Gemeinschaft ja Gesellschaft.", "Émile Durkheim - kaikki on sosiaalista.", Teoksessa Gronow, Jukka, Noro, Arto, Töttö, Pertti, *Sosiologian klassikot*, Tampere: Gaudeamus.
- Uusikylä Kari, 1992, *Lahjakkuus ja kasvatus*, Tampereen yliopisto: Hämeenlinnan opettajankoulutuslaitos, opetusmoniste 2.

Helsingin Sanomat 10.2.1999.

Haastattelut:

Sandra 15041998

Liisa 01041997

Viivi 03051997

Maija 01041997